

Várad

IRODALOM
MŰVÉSZET
TÁRSADALOM
KULTÚRA

2017

XVI. ÉVFOLYAM 11. (152.) SZÁM

SZERKESZTŐSÉG

Szűcs László főszerkesztő
Laza Pozman Erika
Szilágyi Aladár (társadalom)
Tasnádi-Sáhy Péter (irodalom)
Tóth Hajnal (kultúra)
Ujvárossy László tervező (művészet)
Megyesi Antónia (olvasószerkesztő)
Kemenes Henriette (szerkesztőségi titkár)
Boka László, Péter I. Zoltán,
Pomogáts Béla, Tavaszai Hajnal,
Varga Gábor fõmunkatársak

ALAPÍTÓ SZERKESZTŐK:

Barabás Zoltán (1953–2015)
Dr. Indig Ottó (1936–2005)
Kinde Annamária (1956–2014)
Dénes László
Gittai István
Lipcsei Márta

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

Nagyvárad, December 1. (Nagyvásár) tér 12. emelet

POSTACÍM:

Revista culturală Várad
410068 Oradea
Piața 1 Decembrie nr. 12

Telefon: 0259/447–060

E-mail: varadlap@gmail.com

Internet: www.varad.ro

KIADJA

a Várad kulturális folyóirat
Felelős kiadó: Szűcs László

KÉSZÜLT

a nagyváradi Europrint Kft. nyomdájában
Felelős vezető: Derzsi Ákos

Meg nem rendelt kéziratokat, illusztrációkat
nem őrünk meg és nem küldünk vissza.

ISSN 1583-0616

A Várad előfizetési díja 1 hónapra 7 lej, 3 hónapra 18 lej, fél évre 30 lej, egy évre 50 lej. Előfizethető a szerkesztőségben készpénzzel, vagy postán pénzesutalvánnyal (mandat postal), az előfizető nevének és pontos lakcímének, valamint az Abonament Várad megjegyzésnek a feltüntetésével: Revista culturală Várad Oradea Piața 1 Decembrie nr. 12, CUI 18415639, Cod IBAN: RO81 TREZ 0762 1G33 5000 XXXX Trezoreria Oradea.

Kiállítási enteriőr a Receptorok – Kozári Hilda multiszenzorális intervenciója az Antal–Lusztig-gyűjteményben című kiállításból

Irodalom	3 SZÚCS LÁSZLÓ Mikrofonon innen maradt szavak		
	4 VIDA GÁBOR Impromptu (próza)		
	7 SZŐLLŐSSY BALÁZS Négy Bugge Wesseltoft- koncert között; A kontinens szélén; Kés a vajon; Mohamed hazahúz; Viszlát, és kösz (vers)		
	12 BORBÁTH PÉTER Sündör és Niru 2. – A Pöffenő Hegyek felé (próza)	Művészet	
	15 ADY ANDRÁS Milyen más?; Ssst!; Na aztán!; Kinek mi?; Gyúrunk; Benézek csak; Ne, na! (vers)		
	19 LŐNHÁRT MELINDA Az a néhány szó (próza)	Társadalom	
	21 MÜLLER DEZSŐ Előttem; Harapások; Mindig; Csak vagyok; Dekoráltak; Ejtenek; Koporsót ácsol (vers)		
	26 PILIZOTA SZANDRA Pepe Canalejo: Akinek két anyja van (regényrészlet)		
	31 MOLNÁR ZSOLT Tájékoztató; A csendevő; 2 Balatonszárszó (A vasút- állomás; Az emlékház) (vers)		
	35 TÁMBA RENÁTÓ Zsebszövegek; Apa vár...; A maradék öt; percben; Kishajó (próza)		
	38 SZILÁGYI ALADÁR „Képzőművészként fordulok más érzékszervekhez” – Kozári Hilda intervenciója az Antal–Lusztig-gyűjteményben		
	54 VARGA GÁBOR Lombhullásban VIII. – 1. Semper reformatori; 2. Az én iskolám avagy „Non scholae sed vitae discimus”; 3. Lajos; 4. Az Őrhegy alatt		
	61 MOZOG NAGY IMRE Jár a baka, jár (24.) Részlet a <i>Fújnak a fák</i> , <i>Ides</i> című önéletírásból		
	68 Esszé PETRUSÁK JÁNOS Sikerre vagy sikertelenségre ítélve? – Melyik most a Te sorsod, igen, a Tiéd, mai magyar író?		
	71 LAKATOS-FLEISZ KATALIN A névtelenség dicsérete		
	74 Kultúra PÉTER I. ZOLTÁN Ady Endre érmindszenti gyermekévei		
	85 IMRE ZOLTÁN A csucsai kastély adásvétele		
	94 TÓTH HAJNAL Fux Fesztén, bábosok birodalmában		
	102 Kritika SIMON JUDIT Mrožekről nem megfeledezni!		
	105 NAGY ORSOLYA Álhorror az abszurd legmélyebb bugyraiban – Darren Aronofsky: <i>anyám!</i>		
	109 BERETVÁS GÁBOR Összegabalyodott idősíkok – <i>A Hurok</i> című filmről		

AZ ELSŐ BORÍTÓN: Piros illat – részlet a *Receptorok*
– Kozári Hilda multiszenzorális intervenciója
az Antal–Lusztig-gyűjteményben című
kiállításból

A HÁTSÓ BORÍTÓN: Piros enteriőr – részlet
a *Receptorok* – Kozári Hilda multiszenzorális
intervenciója az Antal–Lusztig-gyűjteményben
című kiállításból

A Várad folyóirat
működését a Bihar Megyei Tanács
biztosítja

Támogatónk
a Communitas
Alapítvány

SZÚCS LÁSZLÓ

Mikrofonon innen maradt szavak

Készülve az idei Nagyvárad-i Könyvmaratonra, szokás szerint igyekszünk az ügynök minél szélesebb sajtónyilvános-ságot teremteni. S ha már amúgy is hagyományosan jók a kapcsolataink a Kolozsvári Rádióval (milyen kár, hogy mifelénk nem olyan egyszerű hallgatni, hacsak neten nem) – szívesen adok előzetes interjút a programról.

Miután végigfutunk a kínálaton, s emlitem, hogy az időzítéssel Ady Endre születésének 140. évfordulóját céloztuk meg, azt kérdezi a rádiós kolléganő, manapság él-e, s ha igen, hogyan, Ady emléke a váradiai körében. Kicsit elbizonytalanodom, nyilván később ki kellett vágni azt a 3-4 másodperces csendet, amíg a választ keresem, abban sem igazán biztosan, hogy van kellő ismeretem a kérdés pontos megválaszolására. S mikor elkezdem sorolni mindazt, ami hirtelen eszembe jut, máris kételkedem abban, hogy elég a kultuszhoz a néhány intézmény- és utcanév, az emlékezés szoboralakokba merevítése, a költőt s korát idéző könyvek, jó és kevésbé jó rendezvényeink. Ugyan meg mernék-e kérdezni egy ma frissen érettségizettet, de akár magyar szakon Váradon egyetemi oklevelet szerzőt, mesterizőt, hogy neki mit mond ma ez a költészet, egyáltalán hagyja-e, hogy bármit is mondjon neki? A többiekről, akár idősebbekről nem is szólva.

Vagy becsüljem meg, mint közvélemény-kutató a pártpreferenciát, hányan olvassuk váradiaiak nem múltó élvezettel Ady izgalmas és ma is modern nyelven szóló publicisztikáit, glosszáit, pár soros újságírói aprómunkáit? S erre a kivételes publicistai teljesítményre gondolva miért erősödik fel bennem az az érzés, hogy miközben ő ült három napot börtönben sajtóvétség miatt itt a Pece-parti Párizsban (*Egy kis séta*), mégis sokkal szabadabbnak érzem az ő tollát körülvevő sajtóvilágot annál, amelynek fogyasztóként vagy szerzőként magam is része vagyok? Ez persze nem fér bele ünnepreöntésként a rövid rádióinterjúba, mikrofonon innen maradnak a jelenbe kanyarodó szavak.

Szóval a kultusz él, de nem biztos, hogy jó a kedve. Ilyen borongósságokkal együtt indulok huszonkettődikén koszorúzni.

VIDA GÁBOR

Impromptu

Bolondult az olyan nőkért, akik zongoráztak, pedig akkor már mindenki tudta, hogy a világ jelenlegi állapota szerint, nevezzük egyszerűen *világ-állapotnak*, ha egy nő zongorázni tud, vagy számottevő műveltséggel rendelkezik, akkor baj van. Ennél már csak az volt rosszabb, ha egy férfi tudott zongorázni. A férfiak műveltségével kevesebb probléma adódott. Jobban simult bele a tájba, és nem szúrt szemet. Ha egy férfi mondta, hogy: Chopin, Fantaisie-impromptu, az rendben volt. Ha egy nő mondta, akkor valaki megkérdezte: opus hány? Vagy: opus mennyi? Na ebből elég, általában ezt jelentette a kérdés. Opus sok, mondta Öreg Zanót, és olyan mozdulatot tett, mint aki legszívesebben lecsapná a zongora fedelét. Kultúraellenes a világ. Nem volt semmi lecsapható, csak az a kézmozdulat szemtelenkedett derékmagasan, amit egyedül ő vett észre. Ha most volna egy zongora, mondta sötéten magában. Azután meg arra gondolt, hogy nem, mert ha volna egy zongora, azon egy nő játszana, egy finom, karcsú, illatos, kedves. És akkor annak a hirtelen és energikus mozdulatnak értelme volna talán, meg jelentése is. Eltörném a kezét, gondolta Zanót, és kirázta a hideg. Soha nem ismert közletről olyan nőt, aki egyetlen Chopin-etűdöt el tudott volna játszani. Ha őszinte volt magával, egy pillanatig sem gondolta komolyan, hogy a nőktől nem kapott meg mindent, amit kapni lehet. Persze, volt olyan, amelyik nem tudott főzni, olyan is, amelyik nem akarta széttenni a lábát, akinek csak a pénz kell, vagy aki csak visít mindenért, és nem szeret. De mindegyik adott valamit, amiért érdemes volt kutyának, tuskónak, balfasznak lenni, vagy férfinak olykor és szerelmesnek. Csak ez a kurva Chopin, gondolta Zanót.

Bolondulok, mondta egy este, mikor a véletlenek egybejátszása folytán egy szakállas, kopaszodó férfi mellett ült, akiről akkor még nem tudta, hogy az egyik legnagyobb élő zongorista. Többnyire dzsesszt játszott akkoriban, klasszikusokat is néha. A férfi mellett egy fiatal nő ült, akiről Zanót nem tudta, hogy az egyik legnagyobb énekes, meg tulajdonképpen egy időben születtek, és valahányszor meghallja majd, arra gondol, hogy érdemes volt élni. Népdalokat énekelt és dzsesszt. A pódiumon valaki szónokolt. Okos dolgokat mondott, bár mindenki unta, és hiába igyekezett úgy tenni, mintha ő nem. A zongorista a szónokra figyelt, az énekesnő szintén, Zanót pedig hiába kalandozott el, semmit nem vett észre, azok sem látták őt, reménytelenül hosszúnak ígérkezett az este. Állófogadás lesz a végén, de

VIDA GÁBOR (1968, Kisjenő) író, szerkesztő. A kolozsvári BBTE magyar–francia szakán végzett. 1993-ban az Éber című egyetemi lap szerkesztője. 1994-ben szerez diplomát, azóta Marosvásárhelyen él. A Látó szépirodalmi folyóirat prózarovatának szerkesztője. Legutóbbi kötete: Egy dadogás története (regény, Magvető Könyvkiadó, 2017). 2017-ben Déry Tibor-díjat kapott.

hogy a vége mikor, azt senki nem tudta, azt sem, hogy majd az állófogadás kellős közepén a szakállas és kopasz férfi leül a zongorához, a fiatal nő pedig a zongora mellett fog állni.

Zanót szájában megálta a falat. Éppen elmagyarázta valaki, miként kell enni az osztrigát. Türelmes volt az illető, pontos, elnéző, kissé leereszkedő. Bizáncban a kaviár a szegények eledele volt, ez is el szokott hangzani ilyen alkalmakkor, és hogy a szarvasgomba meg a disznók vagy a kutya... Tudjuk, a legfinomabb és ínycsiklandó falatok hajszálnyira állnak a mocsoktól, a drága sajtok, a nemes italok, az érlelt húsok tulajdonképpen a rothadás egy még éppen elfogadható állapotában tartózkodnak. Dolgoztam konzervgyárban és vágóhídon, szokta mondani ilyenkor, és ritkán találkozott olyan emberrel, aki rálicitált volna, de azt sem értette, miért ilyenkor, miért egy rangos fővárosi fogadáson kell ezekről beszélni. Neki már elnézik, hogy nem hord szmokingot, bár igazság szerint ebben az öltözékben nem is volna szabad ilyen társaságban mutatkoznia, ebben a viseltes tweed zakóban. Tavaly is ez volt rajta, legalább jó füstös. Igyekszik mindenki lezsért játszani, de már nem megy. Egy szint fölött nincs lezserség meg inkognitó. Az amerikai elnök zsebre tett kézzel fogadja azt, akivel bizalmas, de melyik keze van a zsebben, ki tudja ezt? Amikor a politikusok meg az úrgazdagok piros vagy lila zakót kezdtek hordani, egyszer gonoszul odaszólt egy főembernek, hogy: pincér! Nem rakták ki, de egy pillanatra megfagyott a hangulat. A pincér szmokingot viselt, és mosolygott rá. A harmadik pohár pezsgő vagy Armagnac után persze nyugodtan letéphetné magáról a csokornyakkendőt, belerángathatná a legszebb fiatal hölgyet a kerti medencébe, talán még csak orrba se vernék. Erről mindig az öregapja szokott eszébe jutni, aki egy százéves fotón alföldi csikósruhában feszít a komájával együtt, és mintha Kosztolányitól kértek volna kölcsön az alkalomra csokornyakkendőt. Viselkedj, barátom, viselkedj, mondta magának, és lenyelt egy osztrigát. Fog ez menni.

A zongorista kinyúlt pulóvert hordott, fekete nadrágot, tornacipőt, és nem volt zokni a lábán. Az énekesnő ruhája egy kissé elnyúlt volt, zsákszerű, valamilyen erős, durva rostból, és mintha nem rá szabták volna, de egy igen tarka és finom keleti kendőt csavargatott a nyakán, vállán, csillogott és villogott minden mozdulatra. Ki fog lépni a cipőjéből, gondolta Zanót, vagy remélte. Utálom az osztrigát, de hát annyi mocskot megettem már, a legfinomabb gorgonzola olyan szagú, mint Szent Illés napján a havasi juhász lábán a nejlonzokni. Ezt legszívesebben az énekesnőnek mondta volna, aki egészen hosszú másodpercekig várt, hátha csillapodik a terem lármája, de mindenki habzsolt, szürcsölt, nyelt, karattyolt, nyüsletett. Minden lármában jön egy szünet, amikor egyszerre hallgat el mindenki, abbamarad a csörömpölés, a zakatolás, a szuszogás. A zenészek ezt pontosan tudják, mert ők minden lármában hallják a csendet. És akkor a nő megszólalt. Ez nem énekhang, Zanót erre gondolt, és arra, hogy fáj. Mintha

a falak, a tárgyak vagy az emberek belsejéből szakadt volna ki az a hang, és nem a nő torkából. Az arca pedig olyan volt, mint aki szül, vagy haldoklik. Egyetlen mondat volt az ének. Kedvesem, körülbelül ezt jelentette, és azt is, hogy szeretlek, mert én a szívemből szültelek, megöllek, mert, mert szeretlek, és ezek nem szavak voltak, hanem csak hangok, amelyek a gyomor legmélyéről jöttek, vagy nem is lehet tudni, honnan pontosan. El volt rontva az este. A kaviár, az osztriga, a franciasaláta és a legfinomabb italok együttese már nem ért semmit. Láta Zanót lehullni a villájáról azt a kicsi fekete bogyót, amiről azt hitte, kaviár, de mikor utánanyúlt, és a világos nadrágon elkapta, kiderült, hogy áfonya. Kedvesem, mondta gyűlölködve, és belenyomta a szövetbe.

Amit a zongorista játszott, annak az énekhez semmi köze nem volt. Ilyen zene nincs, mondta Zanót. Hallotta maga körül a csendet, és azt, ahogy az áfonyaszem elroppant a nadrágján, egy kicsit összerándult mindenki, zöld lett vagy kék. A nő üvöltött, a zongorista csapkodott, a dohányfüst megállt a hatalmas kristálycsillár alatt, ami talán azon gondolkozott, hogy le fog-e hullni, vagy mégsem. A következő pillanatban Zanót arra eszmélt, hogy elfogyott az étel, és már egyetlen palackban sincs ital. Fogadásokra akkoriban enni jártak az emberek, még senki nem szokott hozzá, hogy legközelebb is lesz minden, politikusok és vállalkozók meg akadémikusok versenyt zabáltak, öröm volt nézni. De akkor már az asztalon is táncoltak. Már hogyan tudnál, mondta az énekesnő, és vitte Zanótot magával a fehér abroszon, mintha csak a sivatag lenne, ahol majd örökre eltűnnek.

Mit játszszak még, kérdezte a zongorista, mikor láthatóan elfáradt, mert öreg volt, sokat ivott és dohányzott, meg egy kicsit már unta a rumlit. Pillanatra csend lett, és Zanót megszólalt: Chopint. Nem tudok, mondta a zongorista csendesen, mint aki valóban nem tud. Majd én, mondta a nő. És Zanót megérezte a gyomrában azt a hangot, nem is a gyomrában, hanem valahol mélyebben, a gerincében, a föld alatt, mint amikor a rengések jönnek, és recseg-ropog minden, imbolyog. Impromptu, mondta a nő, és Zanóra pillantott.

SZŐLLŐSSY BALÁZS

Négy Bugge Wesseltoft-koncert között

*Négy Bugge Wesseltoft-koncert között
a város félholtra verte önmagát,
majd lassan feltápáskodott – ruhája
elkopott, de vett helyette újat:
sormintás kockakő, újfajta dombvidék
díszíti tagjait, homokbélése hol itt, hol ott
süpped be vagy türemkedik,*

*a parton állsz, sok minden változott, a sirályok
mellé*

*kormoránok költözködtek be, az aranyszín
galambok nem a békét hirdetik:
maradt még miben kételkedni,
bár egyre csontosabban összeáll
a megkérdőjelezhető előrelépés –
de senkinek sem muszáj gyorsan dönteni,
hogyan lesz a kedvenc nője, elég távolság marad
megtapasztalni, milyen érdekes is
a megszokott köröktől távolabbra kúrni
a Sashegy felé gurított holdlementét,
a Gellérthegyre borított Napot
a fekete hajú lány már éppen elszalasztja –
ha biciklizni tudna még, talán, de elfelejtett,
hullámosabbak lettek sötét fürtjei;*

*négy Bugge Wesseltoft-koncert közül
a negyediken ott se voltam, a harmadikra
volt jegyem, de minek mentem el,
Endresen hangja távolról dereng,
a törtütem precízen programozva szól:
sűrűsödő emlékvodkák, emlékcigik
rajzanak, a horizonton, közénk lövünk,
pár kristálydarabka éles pengéssel levált,
egy virtuális síkra háromszöget képez –*

SZŐLLŐSSY BALÁZS (1981)
költő, szerkesztő, műfordító, a Fiatalkor Írók Szövetségének elnökségi tagja, titkára. Első kötete, A szabadság két jelentése 2010-ben jelent meg, második kötete, A kilátó presszóban idén lát napvilágot.

*csak balfaszok kompenzálnak így. Mint
üres műanyagkorsó-sereg egy réten
szétdobálva, ahogy a pólóra nyomtatott
minta szétfakul, a háttérbe olvad:*

*a mimikrin még csiszolni, puhítani kell.
Nekik meg úgyis elfelejtődnek majd a dicső tetteik,
ez törvénytörő – a fekete hajú lány például nincsen ott
a beach club beach-bulin, a főtér verejtékezik,
a bronzázs lunázsba fordul, tündöklő fehérrel
borítja arcaink, nem félemlít meg másokat –
a fekete hajú lány egy díjnyertes verset ír
arról, hogy proletárok vagyunk, az időnket adjuk,
az időnk a csillogás, a pisztáciapástétom íze
rántottával, három tojásból, reggel kilenckor.*

A kontinens szélén

*A kontinens szélén a házak a tengerbe dőlnek,
tornyosulnak, átcsap fölöttük, hullámszik bennük
a statika, a földrengés esélye, a tetőteraszok rádőlnek
a ferde minaretekre – az iszlám barokk találkozása
arkangyalokkal, álmodókkal: Cihangir.*

*

*Egy házban ülni, amiről biztosan tudod,
hogy soha többé nem fogsz előfordulni benne,
először és utoljára, tíz percig, az otthonod lehetne,
más otthona, eldől: az is marad, nézni
a lambériás mennyezetet, a fürdőszobát,
szanaszét szórt mosóport, üres téglákat,
inni egy kávét, mégsem összeveszni,
elhagyni végül, nem visszanézni: Çukurcuma.*

*

*A parton álltunk, a parton feküdtünk, Rodostó felett
egy magaslaton, vagy Beşiktaş kikötőjében, hajnalban
néztük a madarakat etető néniket, a kontinens
tenger határolta szélén: nem jutottunk sokkal előbbre
a kontinens szélein, széleinél, ha néhány kilométert
megteszel, Pilátus dűnéinél, Patara dombjain
sem működik az alkímia, a kémia,*

*a kontinens szélén egy halvány árnyalattal
erőszakosabb buddhizmusról álmodunk, arkangyalokkal,
valódibb május elsejéssel – az útburkoló kockakövek
még helyükön. Feszülten figyelnek.*

Kés a vajon

*Piros lámpáknál azért még meg-megállok,
nem mintha nem juthatnék át,
de bűbájos minden kimondott szabály:
Elnézem, ahogy hozzárendelten hömpölyög
a forgalom, a mederben, érdekes,
hogyan olykor mi minden kicsap;
megunom, kíváncsin hátrafordulok,
a juhokra szivárványszínűt köpök,*

*és haladok tovább. Ha tettéért megdicséred
kellően óvatlan embertársadat,
azonnal elhiszi, hogy is volt pont szerinted
pont az a történet, ahogy épp előadod.
Onnantól hidat vagy folyót vagy bármit átnevezhetsz,
lóghatnak kandeláberen – csak egy fontos:
embernek tartson ő is. Ledobva, ottfelejtve,
mint aszfalton rágónyomok,
ha mégoly fehéren kezdi is, rászürkül
a körötte burjánzó sötétbe –
igyekszik sebezhetőbbé válni.*

Mohamed hazahúz

Faszom a hegyekbe most már,
mindegyre távolodnak, sosem
jutok már át hozzájuk
ezen a furcsa sivatagon, szikkadt
mezőkön át, egyik se jött,
ha hívtam, minek eredtem útnak
ezek közül a furcsa dombok közül,
csak emlékeznék, visszanézve, melyikre
hágtam fel a mögöttem levők közül,
csak emlékeznék, melyik volt a mátkám,
a legjobb, a tizenhárom közül,
faszom az útba most már,
a hívásba, jövésbe, távolodásba, idegen
népségek illatába, csak emlékeznék,
melyik volt a legnagyobb csata
a tizenhárom legnagyobb közül,
nem hágnék még előrébb –
csak megállnék, eldönteni,
megemlékezni, hívásra, távolodásra,
csak válasszak mindenfélék közül.

Viszlát, és kösz

a hullaszagot, a pusztulás ízeit
az eldugott ívekben, hajlatokban megbúvó
döglött rovarok végtagjait, és kösz a port, a mindenfelé
kettéváló, leszakadó lépcsősorok között
eltévedt tizennégy éves junkie-kat, kösz a széttagelt
raktárszobákat, hatvanfős vonatkupékat légkondi nélkül,
dögmelegben, nyáron, sötétben, kösz, és viszlát

*és kösz a halakat, az egekbe szökő bérleti díjakat,
a teherliftek egyik pokolból másikba vezető
labirintusrendszerét, lichthofokat, kösz
ezt a ragyogó két és fél évet, három hónapot,
kis híján évtizedet, amennyinek csak tűnt neked, a hátralevő tíz év
egyre csökkenő esélyeit, kösz, az elfuserált demokráciádat,
a kisebb-nagyobb halálokat, a kimondhatót,
a kimondhatatlant, kösz*

*a lazacos rántottát a Rákóczi tér – Síp utca sarkán,
az érzelemdús délelőttöket, lepottyanó,
sárgára rothadt vakolatdarabokat:
a szerelem második hullámát, ha eljön, tíz év után
a szemünk sarkából csordogáló nyálat, csókokat,
elpirult homlokot, szeplők százezreit, megégett sejteket,
kösz, és viszlát, és kösz, és viszlát egy másik délutánon,
egy másik reggelen, másik helyen, egy hosszú éjszakán.*

BORBÁTH PÉTER

Sündör és Niru 2. – A Pöffenő Hegyek felé

Hetedik rész: A néma város

Béke, csend és nyugalom – hirdették a feliratok mindenfelé Ushguliban. A lakók egymásra lícitálva versengtek azon, ki tudja alaposabban betartani a csendrendeletet. A kulcscsomókat rongyokkal fogták körül, nehogy egy csörrenés nekirugaszkodjon ajtónyitás közben, az ajtók zsanérjaira nyekergésirtó kenőcsöt kentek, a hasukra hatalmas párnákat kötöttek, hogy a korgás hangja ki ne szökjön.

A csendrendelet eleinte fellendítette a zajkereskedő üzletét, az utcákon elfogott zajokat áron alul vette át az ushguli polgároktól, újabb raktárakat kellett kialakítania a pincében és a padlástérben. Hirtelen annyi új zaj került a gyűjteményébe, hogy mindenképp fel kellett vennie maga mellé egy segédet.

A zajkereskedő sokat gondolt arra, hogy Niru milyen alkalmas lett volna erre az állásra, végül maga mellé vette Ankitot, az öreg Zumbardi félénk, éles hallású unokaöccsét.

Ankit főleg a pendülésekhez értett, de a szmörtyögésekkel is egész jól elboldogult. Egyedül a dörrenésektől tartott egy kicsit, de a zajkereskedő jelenlétében azokat is bátran megetette.

Egy reggel Ankit belépett a zajgyűjteménybe, hogy alaposan felseperjen. Magas fenyőszekrényeken, hosszan elnyúló polcokon, vitrinekben gondosan leltározva, felcímkézve tartották ott a gyűjtemény tagjait. Az élénkebb zajok már ébredtek, a lassabb, nehézkesebb zörejek épp akkor fordultak a másik oldalukra. Ankit sepregetni kezdett a polcok között, elmélázva nézte a csusszanás-gyűjtemény megtermettebb tagjait. Arra az időre gondolt, amikor majd neki is saját kereskedése lesz! Messze földön híres pendülésszakértő lesz belőle! Tökéletes gyűjteménnyel, finom vevőkörrel.

Ankit nem vette észre, hogy némi fagyott zegernye maradt a deszkapadlón. Megcsúszott, a partvissal belekalamált a levegőbe, pont telibe kapta a mennyezetig nyúló csikarfa szekrényt, riadtan nézett a magasba. A szekrény egész lassan dőlni kezdett.

A legfelső polcokon tartott könnyű testű zajok szánkáztak, hullottak lefelé, a középső polcokon a szívósabb nyekergések karmaikkal kapaszkodtak az erezett fafelületbe, a mélyen alvó dörrenések nagyot döccenve érkeztek a földre.

BORBÁTH PÉTER (1980) író, szerkesztő, fordító, túravezető. Első kötete Sündör és Niru – Sündör nyomában címmel jelent meg a Csimota kiadónál 2015-ben. Sündör és Niru kalandjainak következő része előkészület alatt, a megjelenés várható időpontja 2018 tavasza.

Nagy bajban volt Ankit! Minden összekeveredett! Az óriási szekrény ráadásul nekizuhant a szemközt álló vitrinnek, és a legfinomabb pendülések, alig hallható szisszenések a levegőbe szöktek, egymásnak ütköztek. Ankit kétségbeesetten kapkodott egy-egy értékes zaj után, de a folyamatot már nem lehetett megállítani, zendülés, zsombulás, zajzuhatag töltötte be a műhelyt, a hangrengeteg kifeszítette az ajtókat, ablakokat, réseken siklottak az utcákra.

A zajkereskedő ijedten nézte, mi történik.

A hetek alatt elnémított városba szinte berobbantak a zajok, viháncolva száguldoztak a házak között. Az ushgulik egy része megörült, azt hitték, vége a csendrendeletnek, felszabadultan beszélgettek, óbégatni, csujjogatni kezdtek. Mások megrettenve siettek a főtérre. Egyszerre élettel telt meg a város.

Nyolcadik rész: Elhagyni Ushgult

Sok ushguli nem is tudott arról, mitől zajdult fel egyik pillanatról a másikra az elnémult város. Néhányan aggodalmasan ügyeltek továbbra is a teljes némaságra, de a többség felszabadulva mászkált az utcákon, a tereken kis csoportokba verődve beszélgettek, viháncolva nevettek fel. A főtér szélén gyerekcsapat bámulta, ahogy egy hangzsonglőr egyszerre hat-nyolc élesre köszörült nyekergést hajigált a feje felett, a nyekergések ellipszis alakban pörögtek körülötte.

Az árnyas sétányon ekkor döbbenő léptekkel ötven megtermett fogdár közeledett, mögöttük aggodalmas arccal Ushguli városának legtekintélyesebb csendnöke. A fogdárok határozottan léptek a hangzsonglőrhöz, aki seperc alatt elpakolta a nyekergéseket.

A csendnök pedig fellépett a tér közepén álló pulpitusra és beszélni kezdett:

– Ushguli polgárai! Ahogy végignézek rajtatok, büszkeség tölti el szívemet, hiszen városunk messze földön híres szépségéről, tisztaságáról, nyugalmaról. Mi mindent megteszünk azért, hogy az ushgulik nyugodtan és szeretetben élhessenek, dolgozhassanak. És mostanra elértük a célunkat, városunk immár nemcsak a legtisztább, a legszebb, hanem minden bizonynyal a legcsendesebb település is lett. És ezt egyedül nektek köszönhetjük!

A bizonytalan tapsikolás lassan felerősödött a téren. Ankit és a zajkereskedő ott álltak a napvizsgáló közvetlen közelében, Ankit nagyon rosszul érezte magát, hiszen ő okozta a ribilliót. Hiába vigasztalta őt a zajkereskedő, hogy nem történt tragédia, majd megoldják valahogy közösen, azért is van rá szükség, hogy most itt összegyűljenek.

A csendnök megvárta, míg a taps elült, homlokát ráncolva maga elé meredt, majd lassan, tagoltan folytatta:

– A mai nappal azonban minden megváltozott. Támadás érte otthonainkat. Zajok rengetege lepte el a várost. Hangos, káros, veszélyes zajokról beszélek – odaintett a fogdároknak, azok elsiettek, majd láncra verve, legalább harmincan közrefogva a térre vezették a hatalmas, bánatos mennydörgést, a zajkereskedő legféltettebb kincsét. Az ushgulik ijedten húzódtak egymáshoz.

A csendnök így folytatta:

– Barátaim. Ne higgyétek, hogy ez a támadás kívülről érte városunkat. Nem! Nem egy távoli ország idegen serege szabadította ránk ezt a sok-sok zavaró, veszélyes elemet, hanem Ushguli egyik köztisztelőben álló kereskedője! Akit eddig tiszteltünk és szerettünk, és akiben most mélységesen csalódnunk kellett.

Tekintetével megkereste a zajkereskedőt, aki még mindig Ankitot vigasztalta.

Elhallgatott mindenki, némán meredtek rá ushguli polgárai. A zajkereskedő hitetlenkedve nézett vissza a csendnök szürke szemébe. Régtől fogva ismerték egymást, egy időben jártak egyetemre, ahol ő a zaj szakírányra ment, a csendnök pedig elhallgatásból és némaságból doktorizott. A zajkereskedő meg volt győződve arról, hogy kölcsönösen tisztelik egymást annak ellenére, hogy teljesen más érdekli őket, máshogy élik életük.

Szólni próbált, de nem jött ki egyetlen hang sem a torkán. Úgy érezte, mint akire egyszerre üvegóra került. Értetlenkedve nézett a csendnökre, mintha az eddig idegen nyelven beszélt volna. Lassan értette csak meg, hogy Ushguli vezetői nem megoldást keresnek a problémára, hanem ellenséget, akitől ők majd megvédik a várost. Még akkor is, ha ez az ellenség nem létezik, még akkor is, ha neki emiatt örökre el kell hagynia a várost, ahol felnőtt.

Szólni akart, de nem tudott, egyszerre mintha megöregedett volna, Ankitra támaszkodva indult a régi háza felé.

El kellett hát hagyniuk Ushgult. Két napot kaptak arra, hogy összepakoljanak. Két nap alatt összepakolni az egész addigi életét.

Gépiesen rakosgatta a finoman faragott zajtároló dobozkákat, a zörejhordó szütyőket, a csörömpölések zsákjait. Ankit az igyekezettől kipirulva, kinyújtott nyelvvel, óvatosan illesztette a csendtartó tálkákat a fatokba.

ADY ANDRÁS

Milyen más?

*Esztikét szeretem mert olyan kis ügyetlen
aztán mond valami jobbat mint én és azért
szeretem na jó akkor kevésbé... ezt hívják
az óvoda kapuja előtt cigarettázó felnőttek
tiszteletnek... azt hiszem... Esztikét azért
szeretem mert mindig más engem meg
azért szeretnek hallottam mikor azt hitték
hogy alszom mert mindig én vagyok...
ezt most alig értem: Eszter nem ő mindig
s ha mindig ő én másnak miért látom?*

Ssst!

*Barbi odajött és súgott egy titkot,
én persze elmondtam, ebből nagy
baj lett, összevesztünk egy életre,
de inkább uzsonnáig, amikor
játszani akart a nyúl-macimmal.
Barbi mondott egy titkot és én
továbbmondtam, de a titkok
nem egy emberéi? Ha már titok.
S ha elmondják másnak, nem kérdés
az, hogy továbbmondani?!*

ADY ANDRÁS (1976, Csíkszereda) költő. A Márton Áron Főgimnáziumban érettségizett, Brassóban járt főiskolára, majd Kolozsváron pszichológiából diplomázott. Kulturális szakirányító, külpolitikai elemző. Versei hazai és magyarországi lapokban, folyóiratokban jelentek meg. Legutóbbi kötetei: *Pügmalion – léleknapló* (Mentor Könyvek Kiadó, 2015), *Bogivilág* (Mentor Könyvek Kiadó, 2016).

Na aztán!

Nagy Máté egy évvel idősebb,
anyuék mondták, hogy hét,
vagy valamivel több... Máté
nem akarja engedni, hogy
Bálint legyen a férjem, de
én őt szeretem, és ki ez a
Máté, hogy megmondja nekem?
Én őt nem szeretem, de persze
ő szerethet engem: én egy
macska-hercegnő vagyok,
hatéves múltam, de benne
voltam a zsugorítóban, így
kétévesként házasodok. És kész!

Kinek mi?

Állok a tükör előtt:
jól kiúsztam magam!
Né, mekkora a karom,
apu meg a hátamra büszke,
mekkora! és csettint, ha meg
erre vagyok büszke, akkor mindig
azt mondja, ez nem számít, az számít,
mennyire fog az agyam... de ő is nagy-
darab, és mindig kést hord, és az agyát
csak akkor használja, ha anyuval beszél... azt hiszem.
Állok a tükör előtt:
jól kiúsztam magam,
s nem látszik, de érzem: feszesre úsztam az agyam!

Gyúrunk

*Apu néha eltűnik, nem úgy teljesen,
és mindig szól előtte anyunak, nekem,
nem tűnik el teljesen, csak az edzőbe...
apa erős, jártam ott, ahova eltűnik,
mondják, én is jártam ott egy
babahordozóban, ott erősen
emelget és tologat,
mindennek
vas- és
olajszaga van, kellemes,
de sokáig az orrban marad...
én szeretem is, nem is, ha apa eltűnik
oda: mindig jó, ha bunyóspetizünk, mert
olyan kemény, mi edzés előtt olyan puha,
olyan jó, ha mehetek én is óriáslabdázni, míg
ő valami gépen fújtat, csak az nem jó, ha bunyóspeti
közben arcon csapom, szemen bököm, megrúgom ott...
nem akarom, de bunyózni jó...
olyankor látom, hogy fél, fél attól, ahogy dühében megfoghat?*

Benézek csak

*Eddig többször volt, hogy vállra emeltek,
nyakba vettek, kisebb is voltam s nem ilyen
nehéz, akkor még nem fájtak annyira a családi
derekak, az egész várost beutaztam s nem tettek le...
a legjobb, tudjátok, mi volt? Hogy máshova, másokhoz
nézhettem be, ha elmentünk egy ablak alatt, mindig belestem...
lassan vittek szerencsére, s mindig azt képzeltem, ott élek éppen...
sokszor jó volt, hogy rögtön, cipelve hazamehettem...
néha érdekes lett volna ott maradni.*

Ne, na!

*Mindent megőriznék: színes papírt, a Kinder csomagolását,
a soros baba használati micsodáját, olyan rajzokat, melyeket
nem fejeztem be, pukkadtt lufit, leeresztett, hasadt labdát,
elfeledett kis trollokat, kavicsot, szépet, sokat, és még
több kagylót, kagyló jöhet millió-sok-rengeteg és
bot és ág és mindenféle növények és kell,
annyira kell, hogy megölelném, de kicsi
izécskék ezek, megölelném a katikat,
lepkéket, pillangókat... szóval
megőriznék minden
fontosat, miért,
miért nem értik, ha eldobják ezeket, engem dobnak?*

LŐNHÁRT MELINDA

Az a néhány szó

Mihaela Stănculeţenei

Vijjog a csengő a lépcsőházban, s én papucsban és pizsamában remélem, hogy bár egy pillanattal hamarabb kinyitod és vissza is zárod majd az ajtód a hátam mögött, mint ahogy ők a mienket kinyitják. Nem akarok hazamenni hozzájuk, nem akarom, hogy visszarángassanak, hogy felpofozzanak, hogy összeszidjanak, hogy a sarokba térdeltessenek, hogy rám borulva és sírva ölelgessenek, nem akarom, hogy észrevegyenek, nem akarom, hogy utánam jöjjenek, nem akarom, hogy utolérjenek, nem akarom, hogy visszavigyenek!

„Részeg disznó, hát minden vasárnapot így kell kezdened? Akkor már váljatok el inkább, a kurva életbe!” – visszahangzik a nagyanyám hangja a lépcsőházban, reszketek a küszöbödön és még az anyám sivalkodását is hallom, hiába nem akarom hallani: „Én inkább megölöm magam és a bűdös kölykeidet is!” Zokogás, ajtócsapkodás, tülekedés. Csengővijjogás. Félek, fázom, reszketek, várok.

Nem számít már, ami volt. Egyetlen dolog számít: amit ma tehetnél, de mégsem teszed. Mert nincs időd. Mert nem úgy alakul. Mert nem megfelelőek most épp a körülmények. Mert túlzás lenne. Mert kinevetnének. Mert úgyis csak félreértenének. Mert csalódnának. Mert kiábrándulnának. Mert fájdalmat okozhatnál nekik vagy kellemetlenséget. Mert, mert, mert. És magadnak? Mit okozol ezzel a tehetetlen bénasággal? Félsz? Mint akkor a lépcsőházban?

Az a néhány szó, amit a következő másodpercben kimondhattál volna, de elhallgattál. A virág, amit kiválasztottál és megvásároltál, de a találkozás előtt végül is a szemébe hajítottál. A könyv, a festmény, a vers, a levél, az idézet, amit nekik választottál, a halványkék selyempapír és a fehér szalag, amibe mindent gondosan becsomagoltál, de végül nem találtad se elég jónak, se elég szépnek, amit hazahoztál és a ruhásszekrényed mélyére dugtál. A sütemény, amit nekik süöttél, mialatt rájuk gondoltál, aztán napokig hurcolgattál, amíg végül egy koldusnak nem ajándékoztál.

Álmomban a nagyszobádban fekszem, mint annyiszor, ugyanazokon a drapp, bordó csíkos díványkockákon. Most is ugyanabban a piros köpenyben lehetsz, ezt egészen biztosan tudom, noha nem látlak, csak hallak, ahogy a konyhából hozzám beszélsz, nem értem a szavaidat, csak azt érzem, hogy a végtelenségig feküdnék itt és hallgatnám mégis, ahogyan beszélsz, azon a jellegzetes piros köpenyes hangon, amiben a vacsorát

LŐNHÁRT MELINDA (1975, Kolozsvár) tanár, költő. Első kötete, A látható hiány a Várad kulturális folyóirat kiadásában jelent meg 2014-ben Nagyváradon. Kolozsváron él.

készíted, miközben én a matrjoskababákat rakosgatom. És tudom, hogy ha nagy leszek, én is akarok majd egy pont ilyen piros köpenyt, és abban készítem majd pont így a vacsorát, miközben pont így várom majd haza a férjem, aki folyton messzi országokból érkezik, és nekem is hoz majd kávé, és selyemharisnyát, és AMO szappant, meg rózsakölnit, és a mi napalinkban is mindig halk zene lesz majd és pont úgy állnak majd ott is azok a kinyitott nagy izék, bőröndök, amikbe pont ilyen szépen kivasalt ingeket pakolok én is ki be, ki, be folyton, míg meg nem találom alattuk a legújabb matrjoskababám vagy ajándékom. Olyan akarok lenni, mint te. Itt akarok maradni nálad.

Nem számít már, ami volt. Vedd meg újra a virágot és kotord elő a könyvet! Süsd meg újra a süteményt és írd meg újra a levelet! Mondd ki a kérdést és várd ki a választ! Nézz rá és mondd ki egyszerűen, hogy mennyire fontos is neked! Lépj oda hozzá, és öleld át, nem számít, hogy milyen sután tudod! Az se számít, ha ellök vagy felkiált meglepetésében: viseld el! Csak így léphetsz ki ebből a bénaságból! Lépd meg a te lépésedet! Mondd ki a te szavaidat! Tedd meg, amit neked kell megtenned! Merj, érezz, élj!

Álmomban te ő voltál, én pedig újra kisgyerek. Felébredtem, hozzád léptem, megöleltelek.

Néha megyek az utcán és úgy érzem, minden rendben lesz. Kisüt a nap, tudom, hogy éppen rám gondolsz.

MÜLLER DEZSŐ

Előttem

*Előttem
sose lobbant
lángra
a világosság
csipkebokra
előttem
mindig csak
a sötétség
ködszárnya
gomolygott
s mint beszűkült
folyómederben
a víz
úgy áramlott át
rajtam az élet*

.....

MÜLLER DEZSŐ költő, lelkipásztor (1953, Zilah). A kolozsvári Protestáns Teológiai Főiskolán végzett 1979-ben. Verseit több-kevesebb rendszerességgel 1989 óta közlik romániai és magyarországi lapok. Nyolc önálló kötete jelent meg.

Harapások

*Mint undok flegmát
kikrákogom
az életet
sajnáltnivaló
nincs benne
nappalaimra
az unalom leple
éjszakáimra
a sötétség szem-
fedele borul
béke és öröm
gyeplője nélkül*

caplatok az ég
fogaskereke alatt
rút harapások
vörös félholdja
villog az arcomon

Mindig

„Keresni mindig a jót, a szépet,
s meg nem találni – ez az élet.”
(MADÁCH IMRE)

Amilyen szép
pitymallatkor az ég
amikor a kibuggyanó
nap fáklyái
fény pikkelyeket szórnak
üde peremére
amilyen szép
alkonyatkor az ég
amikor lidérces
boltozatáról a telihold
lángoló hintóként lecsüng

mindig ilyen szépségű
lányokat kerestem
akiknek szemében
mint virágcsokrok
a cseresznyefákon
rőt csillagok lengedeznek.

Csak vagyok

Durván rám
szakadt az ég
a földön
nem találom
a nyugalom
vackát

csak vagyok
s úgy omlok
a mélységbe
mint az ég
kupoláját súroló
hegycsúcsok

Dekoráltak

Annyira idegen lett
körülöttem a világ
mintha évszázadok távlatából
buggyantam volna
a lét gyűrűjébe

lámpátlanították
a rőt csillagokat
Buddha-szobrokká gyúrták
a gyümölcstermő fákat

s az emberek
sápadt arcát
piros gombáktól
virító erdővé
dekorálták

.....

Ejtenek

*A végtelen ég
színeváltozása
a lomha hegyek
omladozása
s a nyurga fák
kifekélyesedése
mind-mind
rőt sebeket
ejtenek rajtam*

*a telihold
elhomályosodása
a kopár dombok
szilaj sivársága
s a sekély folyók
kiszáradása
mind-mind
rőt sebeket
ejtenek rajtam*

*a parányi csillagok
lezuhanása
a csillámló hóbuckák
gyors elolvadása
s a gubbasztó madarak
búskomorsága
mind-mind
rőt sebeket
ejtenek rajtam*

Koporsót ácsol

*Galádul
kerékbe tört
az élet
mint virágeső
a fákról
úgy ömlik rólam
a verejték*

*szuroksötétségbe
göngyölödött
ég alatt baktatok
s mint kiéhezett
állatgebéken a bőr
úgy lötyög rajtam
a boldogság frakkja*

*s íny-vörös szívem
szélelbelelt
vigvamjában
koporsót ácsol
az öregség*

PILIZOTA SZANDRA

Pepe Canalejo: Akinek két anyja van

(regényrészlet)

–Pum pupu pumpum! Pum pupupum pum! – bukdácsolt a csillagok pulzusa az almeriai tengerparton a baró bulis villában. A hold a márvány terasz törtfehérjét szította és révületét az üres, félig kiivott vagy még teli poharakba dobálta.

–Pum-pum! Pumpumpum! – a bedrogozott koktélos kehely lilán ugrált az asztal szélére, azt hitte, tud repülni. A seggek ütemesen pumpáltak. A zene felpörgött. A rapper nyelvéről logopédiai esetnek beillő pösze r-ek gördültek.

A nő felkacagott, ahogy Pablo Escobar – gazdag üzletember – ujjai a farpofáiba görbedtek:

–Gyere a papához, kicsim! Megmutatom, mi az élet!

–Ez az élet, *papacito!*¹ – süvített a pezsgősüveg talpával előre Pablo kangörctől nyúlt képébe. –Nyugi, a ringyód sem marad ki a jóból!

A „ringyó” sikítva bújt a férfi mögé. Pablo alig bírta elhúzni a fejét, de végül nekidurálta magát, és a félcigány-félnegro fúria kezéből kicsavarta a következő palackot:

–Áj, drágám, micsoda szenvedély! Egy édeshármas? Ne légy irigy, *minita!*² Hogy tagadhatnád meg az örömet a te egyetlen szerelmedtől és egy dögös, fiatal lánytól?

Pepita Baele barnaságát bordóra perzselte a féltékenység:

–Dögös?! A lába kurta és csámpás! A csöcse lóg! A pofája...! Nna!

Afrolobonca égne meredt a pipától. Ajkait káromkodások rángatták az „éces” *bolo colombiano*-ról. Férjeura zselétől ragacsos frizurájába csimpaszkodott, és miközben elhúzta a ringyótól, jókora csomót tépett ki belőle. Pablo – zuhanás közben – elsodort két asztalt.

–Tudod, ki bír téged elviselni, kedvesem?! Akinek két anyja van!

Clarita, a „ringyó”, kicsire zsugorodott. Könnyei és taknya záporában Pepita ökle újra meg újra randevúzott a bal szemével és az orrával. Szörnyű reccsenés hallatszott.

–Állítsd le magad vagy én teszem! – Pablo vállá véletlenül állkapcán csördítette Claritát, ahogy védte.

–Rohadt patkány! – zúzta be Pepita a férfi állcsúcsát. Pablo öntudata a csillagok társaságában szipákolta fel a terasz törtfehérjét, aztán a hold sötét pumpumjába fulladt.

PILIZOTA SZANDRA 1976-ban született Dunaújvárosban, jelenleg is ott él, kertészként dolgozik. 2012-ben saját néven megjelent Szaké c. haikukötete után Murron Skeats álnéven publikált európai történelem ihlette regényeket, több másik álnéven folyóiratokban közöl verset és prózát egyaránt.

1. papacito – kisapám, spanyol

2. minita – kicsim, spanyol szleng

3. bolo colombiano – kolumbiai pöcs spanyolul

– Rázzátok a bulátok! Csak az ő bulijának lett vége! – böködte a férfi oldalát Pepita túsarkúja. – Pablito, lásd, mit csinálók a te imádott babuciddal!

*

A kék Cadillac karcosan lőtt ki, mint a rajzfilm gyalogkakukkja: önrobbanó prérifarkasa pedig a loncsos éjszaka lett. A sérült szalagkorlátból szikrák vágódtak a záróvonalra. Pepita indulatai akkorára nőttek, mint az Alhamilla hegyei. Talpa a gázpedálra kozmált. Görcs húzta a vádliját. Nem bírta levenni róla. Sikított. Az autó letért az útról, motorháztetején billegtetve a vakvilágot, a feltépett drótkerítést és egy természetes szagos görgeteget.

A rendezőnő orrát csavarta a szeméttelép bűze. Szabadult volna, ám az ablak vonításban tört ki. Két eb bukkant föl.

– Kuss, a kú'va életbe! – a *manzanillastól*⁴ ázó varázsigére a kutyák a közelgő árny lábához iszkoltak, aki a selejtes villanypóznához kötötte őket.

– *Nena*⁵ – vizslatta a jövevény a zseblámpájával. – Rosszlán' vagy, ugyi?

Pepita torkán gombóccá hízott a félelem és a felháborodás. Undorral nézte a gnóm szemétszősz.

– Csokibaba! Mennyi a tarifád?

– Sok! – kiáltotta, és lábát lendítve harangozásra bírta a barom mogoróit, majd elslisszolt az éjszakába.

*

A tragacs fél lámpája a háromszorosára puffasztotta a felfelé mutató ujját. A fék csikorgott. A sofőr majompofáját árvaságban hagyta az értelem anyja, ahogy az a csipáit tapasztotta a „kísértetre”.

– Mi e', hombre?

– Ramón! – Tökfej Paquito orrán pákosztos takony cseppent. – Egy csokibaba!

– Mint a Joderatorito fiam kedvenc luvnyája?

– A' hát!

Afrika arca morcosan mosakodott ki a sok-sok hajból. Elkenődött szemfestéke a Zambézi folyót idézte, vicsora egy nőstényoroszlánt, beszéde pedig egy roma nő:

– Mos' *dikháztok*⁶ vagy elvisztek?

– Újjé' be, cicám! – nyitotta a hátsó ajtót Paquito és oda is mászott volna, hogy ő élvezze elsőként a csinos csajé közelségét.

– A bunkó molesztá'ná' a hő'gyet! – lódította vissza Ramón.

– Ezt pon' te vakerálod?

4. manzanilla(s) – pálinka-féle

5. nena – kislány, spanyol

6. dikház – néz

–Gyere, *amorcita mía!*⁷ – gajdolta Ramón *cante chalaóban*⁸ feledve szó szerint nagyon nagy szerelmét, Chullát.

Pepita egyre kíváncsibb lett, vajon felismerik-e őt, a híres szappanopera-gurut.

–Tökfej Paquito vagyok – mutatkozott be a bongyori mackónadrágos cuppanós kézcsókkal.

–Én meg a Tolvaj Ramón. A zenész Angelo Vallejo kuzinja!

–Pepita – próbált vajmi hasonlóságra lelteni a hiú Angelo és e között a kukaházi között: nem igazán sikerült.

–Valahó’ má’ láttalak, cicám... Akkó’... Hová lesz a séta?

–Mindegy.

A csotrogány beteg köhögéssel indult. Ramón bekapcsolta a rádiót. *Camarón De La Isla*⁹ legszebb *búleriái*¹⁰ ficeregtek benne.

–Alhacc nálunk!

–? – nem akarta elképzelni a putrit.

–Maj’ meglátod!

–Vagy nem! Te vagy a tökfej, Ramón! Chulla és Búlera itthol va’! Megverik a csokibabát!

–Aztat hazuggyuk, hogy a néni tanácsa a kisfiúkat, hogyan ke’ szípen udvaró’ni! Na, ki a tökfej?

–Én! – esett le Pepitának, hogy mekkora kulimászbba keveredett.

*

–Gyere, Búlerám! – lötybölte a tenyér hája a száraz gallyakhoz hasonlatos ujjak körül.

–Ilye’ korán?

–Ja! Dik a tanító nénit! – Chulla nagyot rántott seprűnyél alkatú barát-nőjén, akinek a fél melle kiugrott a bő hálóingből.

–A fíjúknak nem ke’ a’ iskola! Mindent tudnak! – szája szeglete egy képzeletbeli Ducados cigaretta után mart.

A poloskás ágy a két férjjel, egy nővel és két kiskamasszal erjedt a putri döngölt padlóján.

–Eszt biztos a Chuchoso bá’ pájinkája csiná’ta! – Búlera egészen közel hajolt a szagos halomhoz és a félvér nő arcából félretűrt egy vastag fonatot.

–Mi va’? – büffentett Chullából a disznó. – Áj! A luvnya a tévébő’! E’ ren-dezi az *Álom és szerelem* sorozatot! Mú’tkó’ mutatták a celebes műsorba’! Asztat vake’álta, micsuda buli lesz a fé’je születésnapja!

–Én nem a tévé előtt aszalom a bulám’! Guberá’ni meg mange’ni ke’ vagy éhendeglünk!

–Akkó’ aszt se’ tudod, hogy itte’ Almeriába’ va’ a fo’gatas!

Chulla rövid eszében maszatosan derengett a főszereplők fizimiskája: a „szíp” roma lány és a macsó latin srác.

7. *amorcita mía* – kicsi szerelmem, spanyol

8. *cante chalo* – hülye hangnemben; *chalo* – hülye calo castellano nyelven

9. *Camarón De La Isla* – híres flamenco-énekes

10. *búlería* – flamenco egyik fajtája

– *Sos balbalipén!*¹¹ Megfogluk a Devlácska lábát!...

– Asztán meg a luvnya a férjeink kárját... – ünneprontóskodott a „Hazudós nő”.

– De nem ingyér! – Ramón nejének alacsony homlokán őrzöngve dörömböltek a jobbnál jobb pénzszerzési ötletek.

*

Pepita iszonyatos macskajaja a pattogzott zománcú lavórban lubickolt. A rendezőnő a retkes lábait áztatta benne egy rossz sámlin ücsörögve. A vele szemben lógó függönyön természetes csótányok szteppeltek.

Alig rémlett neki, hogyan hengerelte le a két roma férfi hülyesége és pájinkája. Mintha az egész tegnap este a lábfejeire rohadt volna a kis göböcsök formájában. Dühödten sikálta, azok pedig viszkettek.

– Cicám! Végeszté’ má’? – sürgette Ramón a bedöglött készülődést. – E’késünk a munkából!

– Föl se öltöztem, te ba... – néhány kelés vérbe fakadt. – *Hijo de chingada!*¹²

Hadirokkant melltartója és bugyija a leivott miniruhán zöldellt. Az ékszereinek nyoma vészett. Márkás cipőit Búlera gombás patái rontották meg. Az aszott boszorkány félretaposott strandpapucsokat vágott hozzá: egy kéket és egy pirosat, és mind a kettő jobbos volt.

„Melózhatok, ha megfejték? Zsaroljatok, mucikáim! Gyártsátok a bizonyítékokat a följelentésemhez! Vár titeket a kóter!”

*

A kukából kalimpáló talpakra gyógyult tyúkszemek a munkaügyi központ elé ültetett leanderbokrokat hipnotizálták. Búlera éppen bizonyított: nemcsak a tévé előtt aszalja a bulácskáját. Talált „kincseit” – rézkábeleket és rongyokat – kidobálta az utca kövezetére. A bűz cseppet sem zavarta. A mamója azt tanította neki: „a lének nincse’ szaga”. Felvisített, amikor keze ügyébe akadt egy régi, de üres buksza – és remegett a csalódástól.

– *Putá madre!*¹³ – zuhant *á dentro*.¹⁴

A kukában guggolt. Szemhéjait krumplihéjak pecsételték le. A vélt patkány-társbérló után tapogatózott, mielőtt kidugta volna a fejét. A fiatalember kétujjas undorral septe le róla az ételmaradékokat:

– Nekem kettő is van! Igazi kocsisori minőség!

– Mi járatba’ erre, Maque?

El Puche¹⁵ elkanászodott fia kiemelte a szemetesből.

– Áj, Pingvin!

– A Pingvin megmurdelt, csajé! Maque vagyok, a színész!.... Néztam valami normális melót, de ezek semmit nem bírnak ajánlani a csicskuláson kívül: „Mennyé’ stricinek, mint a’ apud!”

11. *Sos balbalipén* – Micsoda szerencse, calo castellano

12. *Hijo de chingada!* – A kurva anyád! spanyol-calo castellano

13. *Putá madre!* – Kurva anyád, spanyol

14. *á dentro* – befelé, spanyolul, eredetileg táncos kifejezés

15. *El Puche* – Almería város bevándorlónegyede

Manuel Quevedo pontosan olyasformának tűnt. Csóróságát elegánsan viselte. Haját egy kiló zselé lapította hátra. Sima pofijával akármelyik vonakodó luvnyát meggyőzte, hogy „ő nem olyan állat, mint a többi”.

– A lóvé mindég a családon belü’ marad! Segítünk!

– Lóvé? Ami nektek sosincs?

Búlera a kétkedő fiatalemberhez hajolt és a fülébe súgta:

– A Ramón meg a Chulla túsú’ ejtette a Pepita Baelét! A’ meg tejel, hogy engeggyük dó’gozni!

Maque szemöldöke az egekig szökött a név hallatán: „Anyucim kedvenc sorozata! Fasz! lesz játszani benne... A fasz... Na az lesz Ramóné! Én meg A Sztár! Mer’ Pepita meghálálja, ha megmentem a majompofától meg a szörnnyasszonytól!”

*

A sombrero kupak pirosan kurjongatott, ahogy Manuel Quevedo ki-be tekergette. A kaktusz ütős leve újra és újra megjelent a poharakban. Az üveg áttetsző testében hol meggyúlt, hol szélesedett a nappali a kanapéval, a családi fotó a baró tévével. Ramón és Paquito elázott ábrázata lágyan olvadt. A Tökfejet egy párna ölelése szította hátra.

– Te vagy a legjobb barátom... te... te – próbálta hátba verni Ramón, de helyette a levegőt paskolta.

– Há’ pe’sze! – villogtak Ramón aranyfogai.

Maque úgy ítélte, hogy a két „madár” kellőképpen részeg ahhoz, hogy elővezesse „remek ötletét”.

– Szerettek toszni?

– Húlye kérdés! – horkantott Paquito.

– Két hétig ingyérbe’?

– Csak dögös latin csajokka’! – brekegte Ramón.

– Lola mamiról és Caro mamiról va’ szó...

– Hehe... E’ a barom elaggya az anyáit!

– Tik vizitek az anyuimat én meg a Pepitát!

– *Qué no!*¹⁶ A Pepitát aszt nem! – Ramón az asztalra csapott volna, de a keze nem engedelmeskedett. – Átbasztá’ minket! Szégye’ d magad!

Maque higgadtan eléjük helyezte a félig teli üveget delejezve őket a szesszel:

– Anyucik meg a pia! Anyucik meg a pia! Cserébe Pepita! Cserébe Pepita! Pita! Pita! Ta! Ta!

Ramón és Paquito füle rágörcsölt Maque mély dűnnyögésére és ajkaik az „ördög csöcse” – a palack szája – után epedeztek:

– Igen! Igen! Gen! Gen! En! En!

16. *Qué no!* – Még mit nem!,
spanyol

MOLNÁR ZSOLT

Tájékoztató

Kedves felhasználó!

*A kezében tartott különösen értékes,
megismételhetetlen, egyedi kivitelezésű,
ugyanakkor bizonyos esetekben kisebb-nagyobb
nehézségek előfordulásának gyakorisága miatt
– mint például bánat, düh, fájdalom satöbbi satöbbi –
nem kifizetődő, már-már elviselhetetlen
életéért az átvétel pillanatától számított
időtől fogva – bár nem kizárólag, de javarészt – ön a felelős.
Mindennemű panasz vagy reklamáció
megtétele nemhogy ezen termék
– már ha annak minősíti – javulását,
de halmozottabb mértékű értékvesztését idézi elő,
nem beszélve arról, hogy el sem fogadunk
ilyen célzattal megfogalmazott bejelentéseket,
mivel ez nem a mi hatáskörünkbe tartozik.
Ennek felvétele alvilági csoportok feladata,
akik ügyét készségesen meghallgatják és elbírálják,
viszont teljesen egyoldalú ítélethozatalra számíthat tőlük,
és nem a maga szempontját részesítik előnyben.
Ebből kifolyólag figyelmeztetjük önt,
hogy legjobb tudása szerint használja fel
ezt a – ha nem is véli úgy, de – több mint kecsegtető alkalmat,
aminek megegyező pontosságú visszatérésére
a vajmi kevésnél is redukáltabb az esély.*

*Aláírás:
az ÉGIEK*

MOLNÁR ZSOLT (1983, Nagyvárad) költő. Születése óta mozgássérült, ezért magánúton, otthon végezte tanulmányait. 2004 óta ír verseket és közöl különböző nyomtatott és online lapokban. Magyarországon az Amatőr tehetségek antológiája publikált tőle. Kötetei: Kapaszkodom (2009), De te itt maradsz (2011), míg a legutóbbi Kódolt remény címmel 2016-ban jelent meg a Holnap Kulturális egyesület gondozásában.

A csendevő

Tátongó szavak lüktetnek valahol,
befelé buzog peremiükről a vér.
Szélcsend eróziója mélyre hatol,
amíg az értelem pontjáig elér.
A lemérhetetlenségnek nyugalma,
ami önmagába beletörődik,
a puszta létezését úgy akarja,
hogy köldöksinóron hozzákötődik.
A semmi impulzusa marja torkát;
hangnyomokat tűz egybeperzseli.
Talán gazdájuk sem volt, aki ott járt,
az amnéziás föld megbocsát neki.

Átlátszó, amelyen keresztül árad,
hogyha valaki kíváncsi lenne rá.
De a végtelenségig is táplálhat,
az magának él, még orráig se lát.

Szétszaggatott vaktérkép lett a nyelve;
hiába is forgatja a hallgatás.
De fölösleges bármit kezdjen vele,
légköre is valahogy teljesen más.

Teretlenség-határkövek a fogak;
csupáncsak maguknak tompa jelei,
melyeket ürességbe mind leforgat
a némaság elfertőzött szele itt.

Széjjelhordja kétirányú vákuum,
rakódik egymásra élet és halál
benne. A világra szelíden ráunt,
s egy időre fűzött pillanatra vár.

Akkor halmazállapotot vált a csend;
tárgyakra tapad, s benövi a közönyt.
S meghallgattatja, hogy bántja odabent
magát, kinek talpa alatt szeretetszilánk-halom csörög.

2 BALATONSZÁRSZÓ – JÓZSEF ATTILA EMLÉKÉRE

A vasútállomás

Ahogy csikordul a tekintetem,
a halálod is belefájdul,
szikra gyullad a lélegzetem,
csillagod láza mindent elárul,
mert az időre szélütést mértél,
bajszod alól kicsorog a nyála,
a mama öle neked a végcél,
de még hullsz egy másik világba,
és a szemem sarkából látom,
miközben érkezek félig-hozzád,
bíbelődsz egy kicsit a parázson,
mikor oltsd ki, hogy el ne lopják,
és csak érkezem, csak érkezem,
megfosztalak a távolságtól,
a világok itt és most mérlegen,
utolérhetnélek akárhol,
de hagylok a Tejúton sétálni,
bár magányod letérítene,
üvöltöm, örökléted bírd már ki,
mert itt a sajátom,
ne küzdjek én sem ellene.

Az emlékház

Ezek súlytalan abroncsfalak,
csak egy láthatatlan kráter
mélyén veszhetnek el így tájak,
amik még te vagy, hiába vált el
a tested innen, elmondják
némán artikulálva a dolgok,
milyen bánatos boldogság

sebzett életre, hogy tapintható
az emlék, amire rá van írva,
hogy REND, bár másoknak káosz, nem több,
illatod az ágy vissza nem sírja,
kiszivárgott belőle, és elönt
az üresség, mit betömnek képek,
felnőttes gyermek babrálja állát,
sompolyogva sugárzó sejtésed
csillagod DNS-ében valamit lát,
s lányok, nők oly nehezen fogadnak
be teljesség-titkukba, hogy fürkéssz,
nézel előre, – vagy hátra csak –
és a világ mellett körben,
mert Rátaláltál, fölöslegesen el már nem mész.

TÁMBA RENÁTÓ

Zsebszövegek

Éjt nappallá téve felkel. Bekapcsolja a mikrofont a mellkasán és egész nap egy hátsó teremből szinkronizálják. Nem vált menetjegyet a kék villamoson, a sárga buszon, mindenre bérlete van. A parkban találkozik a halványsárga lánnyal, akivel tegnap is. Mindennap randevúja van a fénnel, udvarolna neki, szívében a hold izzó korongjával, de az nem jön el. Helyette találkozik a halványsárga lánnyal, a parkban, délután egykor. Randevút beszélnek meg estére is. Este nappalt éjjé téve elalszanak. Mert én vagyok a nappali sötétség és én vagyok az éjjeli fény. Én vagyok, aki mindig fél, én vagyok, aki sohasem fél. Én vagyok a lelkiismeret, én vagyok a közöny, én vagyok a részesülés utáni nyugalom. Én vagyok az utolsó, s az utolsó utáni pillanat is én vagyok. Én vagyok, akire nem gondolsz s akire én magam sem gondolok.

Apa vár...

Apa leárazott sütivel és édes borral vár minket látogatóba a halál jégkamrájában. A vég szolgájával van egy szobában, sovány cigaretta a kezében. Minket vár, csak a mi nevünket suttogja álmaiban, csak a mi földi szerelmünk élteti őt még ott is a lelkes képzelet édes óráiban.

Cigaretájából a füst a fal bőrébe száll, mint a semmibe szívódó emlék. Csak ránk vár ott türelmetlenül, üres cella a szíve, napról napra csak ránk vár, csikkeit számolja. Reméli még, hogy a halál visszaengedi (őt) hozzánk. Ott ül egy kopott vasszéken, egy gyűrött arcú emberrel egy szobában. Közöttük sakktábla. A rácsok mögött az őr, a jég szívű idegen: egykor neki is háza volt – gyermekekkel és növényekkel teli. De most már egészen ide tartozik. Ő volt soron legutoljára, s most apából is ilyen, arctalan lény lesz talán. De apa vár.

Csak ránk vár, csak ránk. Tíz kezével szívja a cigarettát és száz kezével írja savanyú leheletével bélyegzett leveleit. De soha nem jutnak el hozzánk. Talán már soha nem látjuk őt viszont. Talán már csak édes képzelet ő nekünk.

TÁMBA RENÁTÓ (1987, Ózd) író, gyermekkor-kutató, fejlesztőpedagógus. Doktori értekezését 2016-ban védte meg a Debreceni Egyetem Nevelés- és Művelődéstudományi Doktori Programjában, az ebből készült könyv 2017-ben jelent meg Gyermekkor a vásznanakon címmel a Storming Brain Kiadónál. Verseit és kisprózáit az Eső, a Napút, a Partium, az Amúgy, a Vörös Postakocsi, a Várad és a Kalligram közölte.

A maradék öt percben

Matekóra. Hogy én mennyire utálok! Huszonkilencen kucorgunk egy apró teremben az óra végét várva. Itt senki sem akar okosabb lenni. Mindenki csak menekülne. Az iskolából, a tanároktól. Azoktól, akik megmondják, mit tegyünk. Sokan csak ezért tűrnek, ezért tanulnak mégis. Néhányan csak vegetálnak, de én próbálok figyelni. Otthon, a konyhaasztalnál, a kényelmetlen lócán mégis estig tanulok. A szobámban nincs íróasztal, ha pedig az ágyon tanulok, elálmosodok. Ezért fagyoskodok inkább a konyhában.

Na tessék, megint elkalandoztam. A táblát bámulom üveges szemekkel, s hallom, ahogyan a tanár közelít, majd megáll mellettem. A padtársamat szólítja, kihívja a táblán díszelgő másodfokú egyenlethez. „Hármas, helyedre mehetsz.” Aztán engem szólít: „Gyere a katedrához!” Na persze... biztos szeretné, ha katedrán emelkedhetne a diáktömegek fölé, de itt csak velünk sülyyed. Hiszen a mi sulink ingoványos talajra épült, látszik is kissé ferde homlokzatán.

A táblánál vagyok. Csak állok meredten a nagy rejtély előtt. A tanár lejebb tolja vastagkeretes szemüvegét, igazít egyet felfogott haján, majd feláll: „Na, édes kisfiam, mi lesz? Leszáll a Nap.” Elkezdek karcolni valamit a táblára: a képletet. A kulcsot a megoldáshoz. „Na, megy ez! Nincs baj, apukám...” Így biztat Judit nénye. A behelyettesítés még megy, a számolás már nem annyira. Próbálok, próbálok, aztán a helyemre küld. „Na, kábé ennyit vártam. Az igyekezet megvolt, kettes.” Beülök a picsakoptató padba és csendben meghúzom magam.

Az irodalmat jobban szeretem, de ma elmarad. Épp Adyról tanulunk. A messiásos versét fel is rappeltem a telómra. Klipet kellene hozzá forgatni. Tanár Úr nem adna ötöst az ötletre, de így jobban bele tudnám magam élni. A tanároknak lövésük sincs, hogyan lehet megmozgatni a diákok képzeletét. Így az osztály nagyja még a nevére sem fog emlékezni nagyjainknak. A költők mennek a süllyesztőbe. És velük megyünk mi is, mert nem tanulunk meg szart sem. Csak azt, hogy tűrni kell a felnőttek faszágait.

De már csak két év. Aztán fősul. Ott már bulizni is lehet. És élni. És felejtetni. Aztán ha vége, talán újra ráeszmélni a rabszolgasorsra...

Judit nénye a sokadik diákot is leosztályozta. Elégedett vigyorral az arcán kezd bele az újabb anyagba a maradék öt percben. Ezt az ütődött Thalészt vízbe fojtánám... Úgysem fogjuk kiszámítani a piramisok magasságát soha. Akkor meg mire jó ez? Jól van, Judit nénye, megszoktuk már... Az iskola nem az életre nevel. És ilyen sallangokkal telik el az élet. De a végén... a maradék öt percben... majd rakok rá egy keményet.

Kishajó

Anyu kicsi, kék hajót úsztat a tengeren. A tengerben fürdök én, borzalmas lokneszi szörny, karmomat emelem a kis hajó felé. Anyu visít, „Jaj, ne! Legénység, vissza! Szörnyeteg a láthatáron!” S visszahőköl a hajó, anyu visszahúzza, felteszi a szappantartóba. „Jól van, kisfiam, mi azért megmenekültünk”, mondja. „Mi elől?” Kérdelem, s csak egy sóhaj a felelet. De ez nem elég, keresem tovább a választ kisírt szemeiben, gondterhelt arcán. Pár perce lett ilyen. Apu kígyót-békát ordított rá, hogy béna tyúk, hogy még főzni se tud, a sör is langyos, meg hogy „asszony, vidd ki a faszomat hugyozni”. Otthon mindig ez megy: apu brummog, anyu sóhajt. Anyu sóhajt a világon a legnagyobbat, mint egy jóságos óriás, olyat. Tüdőben annyi levegő nincs. De van, hogy már sóhajtozni sem bír. Olyankor csak magához ölel, s azt súgja nekem: „Elhajózunk majd innen egyszer, messzi tengereken. Még apádat is hátrahagyjuk, hiába, hogy nem tehet arról, amit tesz. Az élet keserűsége teszi. Az élet keserűsége... ezt gyakran mondja. Néha csak bámulom a falat, arra gondolok, ahogy ezt mondogatja, meg apám vörös arcára, meg arra, hogy elhajózunk innen anyuval egy kis árbócoson, el, messzire. Néha pedig, amikor egyedül vagyok a lakásban, csak leülök a nappaliban, s bámulom a hatalmas posztert, amin pálmafák vannak, meg hajók. Jaj, kín és keserűség, elbújunk előled örökre, elhajózunk innen, látni se bírom már ezt a hazug képet...

SZILÁGYI ALADÁR

„Képzőművészként fordulok más érzékszervekhez”

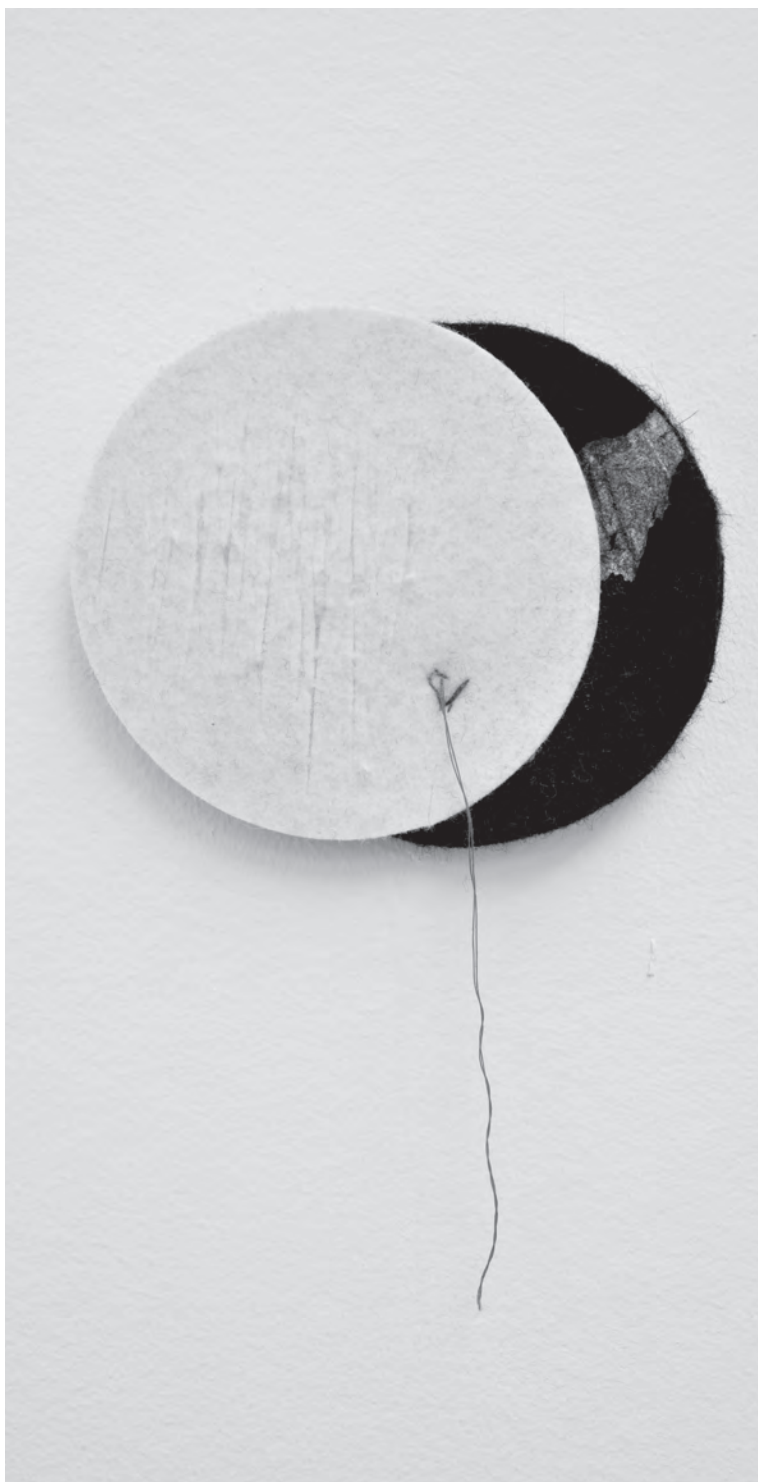
Kozári Hilda intervenciója az Antal–Lusztig-gyűjteményben

Ha visszatérünk alapvető széptani fogalmaink antik, ógörög gyökereihez, gyakorta szembesülünk azzal, hogy azok szemantikai bázisa kisebb-nagyobb mértékben módosult, szegényedett vagy gazdagodott az idők folyamán. Így van ez az „aisthesis” esetében is, mely eredetileg ’érzéki megismerés’ jelentéssel bírt. *Egyaránt vonatkozott valamennyi érzékre: a látásra, a hallásra, a tapintásra, az ízlelésre és a szaglásra is.* Arisztotelész (még) ugyan erről az öt külső érzékről beszél, mindezek a nagyobb tökéletesség elérésének eszközei, melyek a tulajdonságok sokaságáról hoznak információt, ami megalapozza az igazság ismeretét. Ugyanakkor rangsorolja, osztályozza is őket, szerinte a külső érzetek között a látásnak és a hallásnak kiemelt szerepe van a megismerésben. A látás a legfontosabb forrásunk, azaz a „felsőbbrendű” érzék. „A látóképesség ugyanis sok és a legváltozatosabb fajtájú különbségről tudósít azáltal, hogy minden testnek része van a színekben. Így aztán az érzékelés közös tárgyait is a látás révén érzékeljük a leginkább. Közösnek nevezem a nagyságot, alakot, mozgást és a számot. A hallás meg csupán zajok különbségét és – keveseknél – a képzett hang különbségét érzékeli. Járulékosan azonban a hang nyújtja a belátás számára a legtöbbet. A beszéd ugyanis azáltal oka a tanulásnak, hogy hallható – de nem önmagában véve oka, hanem járulékosan. Nevekből áll ugyanis, és a nevek mindegyike szimbólum.”

Az esztétika újkori, 18–19. századi, művészetfilozófiaként való értelmezése továbbvitte az arisztotelészi örökséget: az „esztétikai tapasztalat” redukálását eredményezte, kizárólag azokra az érzékekre, amelyek a művészetekben szerepet kapnak: a látásra és a hallásra. Immanuel Kant volt az, aki *Az ítélőerő kritikájában* pontosított e kérdésben, a szépet elkülönítve a kellemestől. A szaglás és az ízlelés elválaszthatatlan a kellemes érzéstől: nem tudunk úgy érzékelni egy ízt vagy illatot/szagot, hogy ugyanabban a pillanatban ne éreznénk kellemesnek vagy kellemetlennek, „az ember szaglása [...] nem

KOZÁRI HILDA képzőművész 1964-ben született Magyarországon. 1997 óta Finnországban él. *Érzék-Graffiti* installációival, illetve *Levegőterápia* című kiállításával mutatkozott be a finn képzőművészeti életben. *Multi-szenzoriális munkáival a különböző érzékszervek együttes szerepét kutatja és mutatja be. Művészetében a LEVEGŐ, Helsinki, Budapest, Párizs illata* című installáció jelentette a fordulópontot. Fel-nőtteknek, diákoknak, értelmi fogyatékosoknak, látássérülteknek is szervez workshopokat.

SZILÁGYI ALADÁR közíró, szerkesztő (1943, Pankota). Kolozsvárott tanult filozófiát. Publicista, a Kelet–Nyugat egyik alapítója, később főszerkesztője. Elbeszélései, kritikái, tanulmányai különböző hazai és magyarországi lapokban jelentek meg. Az Erport.ro főmunkatársa, a Várad szerkesztője.

Kozári Hilda: Üzenet Szenes Zsuzsának, 2017,
gyapjúfilc, pamutcérna, papír, 22 karátos aranypor, illat,
10 × 12,5 cm, vastagság: 2-2,5 cm, a művész tulajdona

érez semmi szagot kellemes vagy kellemetlen érzés nélkül”. Kant szigorúan fogalmaz: ha a kellemeset le kell választanunk a szépről, akkor a *kellemessel/kellemetlennel összenőtt szaglást és ízeletet nem tekinthetjük az esztétikai ízlésítélet tárgyának*.

Erre a talán hosszadalmasnak tűnő felvezetésre azért volt szükségem, mert számunk képzőművésze, Kozári Hilda egyike azoknak a kortárs alkotóknak, akik éppen az „aisthesis” visszaértelmezésével, az összérzéki tapasztalat visszanyerésével kísérleteznek. Horváth Gizella a *Kiterjesztett esztétikai tapasztalat a kortárs képzőművészetben* című tanulmányában, alapos esztétikatörténeti felvezetést követően, így fogalmaz: „Habár a művészet és az élet közötti határok eltörlése több 20. századi művészeti projekt része, elsősorban nem ez a szempont foglalkoztat itt, hanem annak a lehetősége, hogy a művészi kontemplációba beemelődjenek más érzékek is a látáson és a halláson kívül. (...) A következőkben olyan jelenségekre szeretnék rámutatni, amelyek anélkül hogy megváltoztatnák az esztétika leszűkített értelmezését, a már leírt keretek között *megengedik az esztétikai tapasztalat kitágítását a tapintás, szaglás, ízelet irányába*.” Az általa szemléltető példaként bemutatott alkotók között számunk képzőművésze is szerepel.

A Receptorok – Kozári Hilda multiszenzorális intervenciója az Antal–Lusztiggyűjteményben című kiállítás a Modern földszintjén tekinthető meg. Az anyagot a gyűjtemény kurátora, Nagy T. Katalin és Kozári Hilda válo-

gatta. A Finnországban élő művész akcióját *multiszenzorális intervenciónak* nevezi. Nem véletlenül, hiszen hosszú évek óta vizsgálja a különböző érzékszervek együttes szerepét. Az illatok és asszociációk tanulmányozásán kívül gondolkodását és művészetét leginkább a gyengén látó fiatalokkal létrehozott projektek befolyásolták. A Braille-írás gyakran megjelenik műveiben, különböző anyagokban és méreteken, sokszor játékos formában. Hilda arra törekszik, hogy a képek és szobrok a „kézzel fogható” megközelíthetőségen túl poétikus megoldásokkal tegyék lehetővé az alkotások hozzáférhetőségét. A látogatók minden érzéke aktiválódik, az agyban lévő receptorok közreműködésével *láthatjuk, hallhatjuk, szagolhatjuk, tapinthatjuk a műveket, egyes alkotások pedig akár az ízlelőbimbóinkat is beindíthatják*. A *Receptorok* elemei az imponáló Antal-Lusztig-gyűjtemény keretében kaptak bő teret. A kurátor és az alkotó párbeszédre törekedtek, a *Piros Illathoz* válogatták a vörös képeket, a *Paprika* munkához a sárgákat, a Braille-írással művekhez Korniss pettyes képét, Lévy vakírással munkáját, Keserü Károly petty-struktúráit; az illatok miatt került be Jagicza szappan-installációja. Az intervenció manapság egy általános kortárs művészeti módszer, mikor a művész meglehetősen szabadon és önkényesen garázdálkodik egy gyűjteményben vagy az elmúlt korok művészetében. A teljes sötétségbe borított, fekete falakkal burkolt szobor-teremben velünk látókkal szemben a világtalanok és a gyengén látók kerülnek előnybe. Az ott elhelyezett szobrok, kisplasztikák ugyanis csak tapintás révén érzékelhetők, a rendelkezésünkre bocsátott túlámpákkal megtekinteni nem, legfeljebb csupán végigpásztázni voltunk képesek a szobrokat. Tudjuk persze, a művészetrecepció hagyományos, arisztotelészi értelmezésében a tapintás nem része a befogadásnak. Habár mind a festészet, mind a szobrászat esetében jelentőségek lehetnek a taktilis jellemzők (az anyag vagy a felület tulajdonságai), ezeket a szemünkkel és nem a kezünkkel fogadjuk be. A kiállítás szervezői viszont nemhogy tiltanak, hanem egyenesen felszólítanak arra, hogy a Modem „néző” pozícióhoz szokott vendégei szerezzenek új élményeket: simogassák meg a gyűjteményi szobrokat és szippantsanak nagyot az illatozó művekből...

Egy vele készült interjúban, amikor az általa *érzék-graffiti-műveknek* nevezett munkáiról faggatták, Kozári Hilda elárulta, hogy a vakok kommunikációs jelrendszerét, a

Szabó Dezső: *Retina*, 2007,
lakk, pigment, vászon,
60 × 45,5 × 4 cm,
Antal-Lusztig-gyűjtemény

Braille-írást alapul vevő alkotásaiban workshop formájában együtt dolgozott gyengén vagy egyáltalán nem látókkal. „Izgalmas dolog olyanokkal dolgozni, akik valamiben nagyon különböznek tőlem: úgy is mondhatnám, hogy valamiről többet tudnak, mint én – nyilatkozta. – A vakok például teljesen új perspektívákat tárnak fel az érzékelés komplexitásával kapcsolatban, és nagyon sok ezek közül csak úgy jön elő, ha együtt csinálunk valamit. Ez egy olyan viszony, ahol mindenki ad a másiknak valamit, és elégedetten tér haza az együttlét után. Ez az, amit nagyjából előre is lehet tudni, de gyakran megesik, hogy egyszer csak sokkal nagyobb tétje, eredménye lesz mindennek: például egy vak gimnazista életében először érzi úgy, hogy nincs kizárva a

vizuális kultúra területéről, sőt fontos szereplőjévé válik egy új folyamatnak, és ettől önbizalma lesz hétköznapi dolgokban is.”

A Modemben kiállított színes, illatozó korongjaihoz is alkotójuk kínál fogódzót: „Sokan azt gondolták, hogy az »illatos« munkáimnak maga az illat a lényege. Volt olyan újságíró, aki csodabogárként, »illatművész-ként« akart meghatározni. Többször hangsúlyoznom kellett már, hogy

Kozári Hilda: Vita, 2015, installáció,
74 × 245 cm, réz, ø 20 cm,
a művész tulajdona

képzőművészként fordulok más érzékszervekhez. Az érzék-graffitikkal azt szerettem volna bizonyítani, hogy a vizualitás kultúrája nem pusztán az, ami látható. Ezért az érzék-graffitikhez kitaláltam egy módszert, amelynek az alapja a Braille-írás, ami nagyon tetszett: gyönyörű, komplex jelrendszer, ami azonban mindig ugyanabban a méretben jelenik meg, ugyanúgy nyomják papírra, hiszen az emberi ujj méretéhez »szabott«. Hogy más dimenzióba kerüljön, kitaláltam egy öntapadós, filckorongos rendszert, ami szabadon falra ragasztható és illatosítható.”

Horváth Gizella vendégművészi munkásságának éppen erre a „szag-, illatpászma” vetületére figyel fel, amikor meg-

állapítja, hogy „Kozári Hilda munkáiban tanulmányozza az illatok hatását az érzelmekre és az emlékezetre. Az *AIR–Urban Factory Installation*ban rekonstruálta három város, Helsinki, Budapest és Párizs sajátos illatát, amelyet egy-egy nagy buborékba zár be, arra invitálva a látogatót, hogy lépjen be a várost idéző Szagbuborékba”. Sajnos, ez a földkerekséget bejárta, igen népszerűvé vált installáció nem látható, nem szimatolható a Modemben, viszont alapmunkának,

Balra: Kozári Hilda: *Üzenet Szenes Zsuzsának*, 2017, filc, cérna
 jobbra: Bokros Birman Dezső: *Szenes Zsuzsa portréja*, 1959, bronz

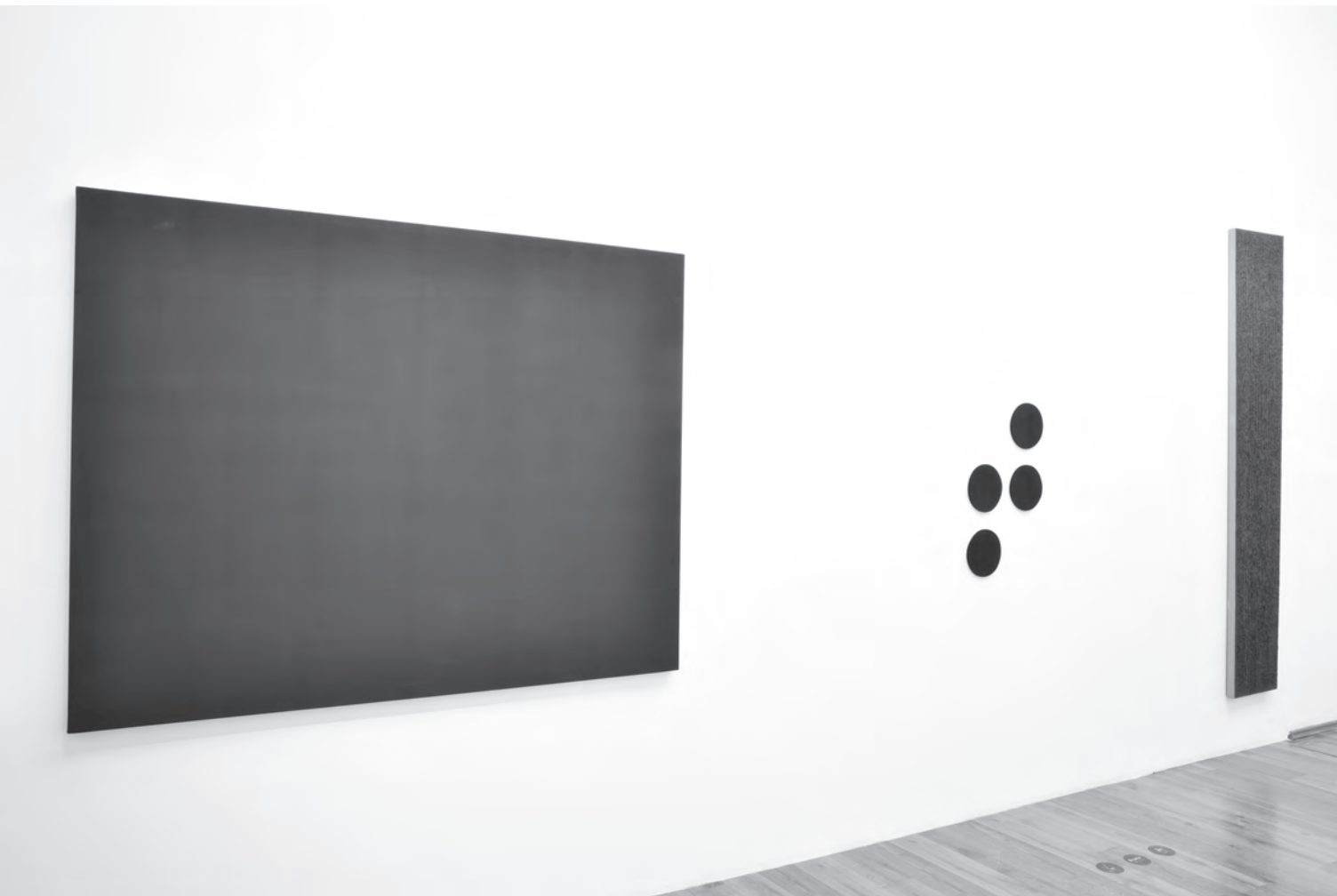
fordulópontnak számít Hilda művészetében. Három olyan város – Budapest, Helsinki és Párizs – illatát alakította ki, amelyek nagyon fontosak a számára, hisz bennük él, illetve élt, s így a létrehozott illatok személyes tapasztalatainak a sűrítményei. Azok számára, akik bebújhattak az azokat tartalmazó hatalmas, átlátszó „buborékok”-ba – amellet, hogy az illatok egy része nyilván ugyanahhoz a városhoz kötődő, s így egyfajta kollektív tapasztalattá vált élmény –, szintén a saját emlékeik idéződtek fel...

„Nálam a kiindulópont Helsinki levegője volt: kezdve 1995 nyarától, ahogy szerelmesen megérkeztem, rögtön a reptértől a széles, hűvös tengerpartig... ezt az emléket szerettem volna érzékelteni – vallotta a művész. – Olyan »nyelvet« választottam, aminek nincs kulturálisan elfogadott mértékegysége és szókincse a mindennapokban. Gondoltam, ha összehasonlítom Helsinki »buborék«-ját a képzeletbeli Budapest és Párizs levegőjével, ez talán közelebb visz mindenkit a köztük lévő különbségek játékos kipróbálásához, átéléséhez.

Az installációt magát először 2003-ban valósítottuk meg Helsinki Kortárs Művészeti Múzeumában, a különböző érzékszervek komplex kapcsolatát a képzőművészet legújabb eszközeivel bemutató *Érzékek/Terek* című kiállításon, amelyen iskolásoknak is csináltam workshopokat, ám a legmeglepőbb lelkesedést az értelmi fogyatékosoknál váltotta ki. Az iskolás osztályokkal időnként

nehéz átkapcsolni az érzékszervek hierarchiájának rendszeréből, viszont az értelmi fogyatékos csoportokkal a foglalkozások elejétől kezdve működött az előítélet-mentes, kulturális kényszer nélküli hozzáállás. Néhányuknak a szaglása is koncentráltan működik, úgyesen azonosítanak illatokat érzésekkel, emlékezettel, vizuális élményekkel. Rendkívüli helyzet alakult ki az ilyen speciális csoportokkal, időn-

re is rámutat. (...) Továbbra is folytatom ezt a munkát, az érzékszervek, észlelés, emlékképek és identitás kapcsolatának kutatását. Újabb munkáimban a látás képességének határait kutatom a fehérség meditatív mélységén keresztül, s ezzel a nagy

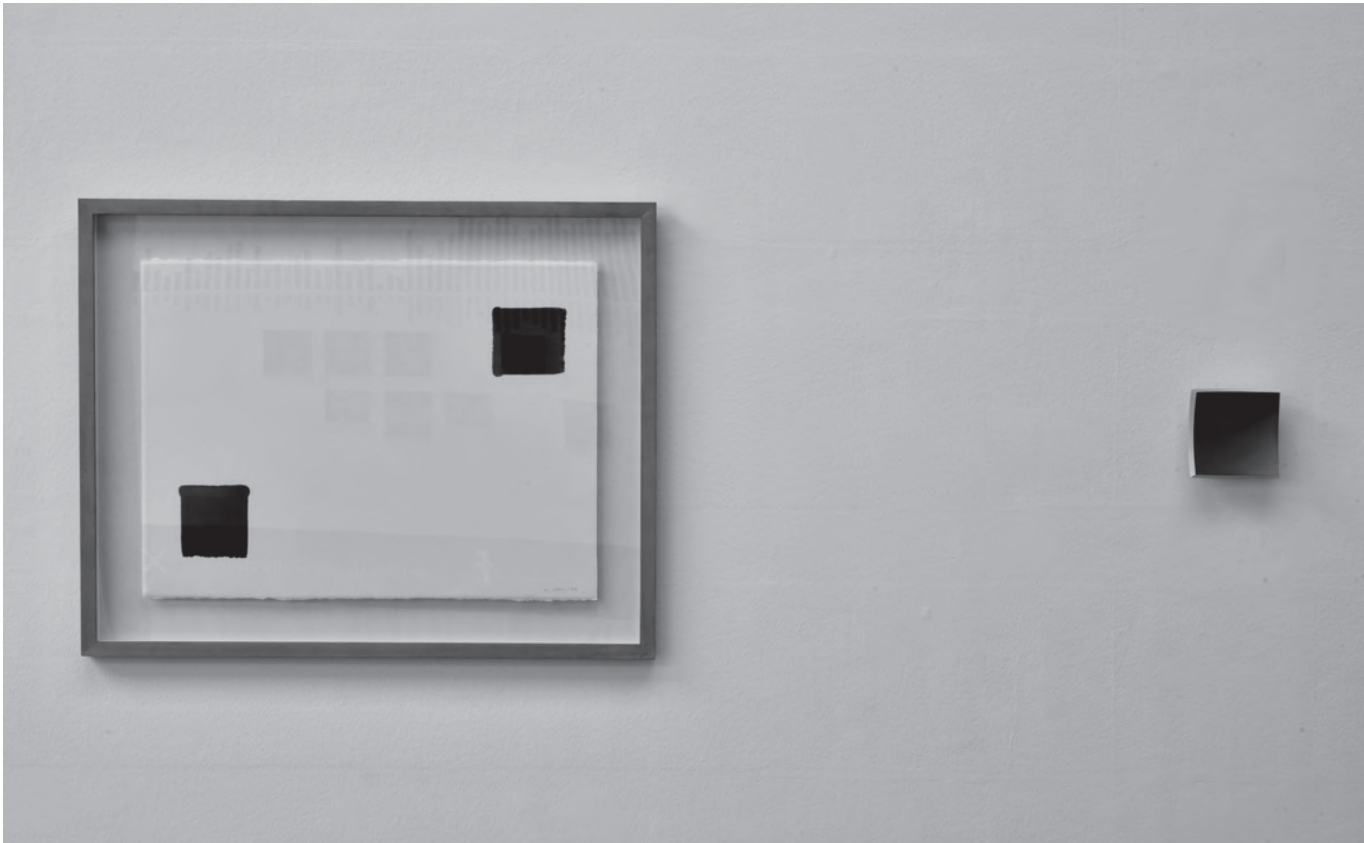

ként egészen eufórikus hangulat. Boldog voltam, úgy éreztem, hogy sikerült. Valóban igen komoly visszajelzés, hogy értelmi fogyatékos fiatalokra ilyen nagy hatással volt a munkám, hiszen ez egy többszintű – nem csak a képművészeti szférában megvalósítható – kommunikációs lehetőség-

installációk és közösségi munkák mellett fontossá vált számomra, hogy kisebb méretű, kézben fogható, személyesebb dimenziójú műveken dolgozzam.”

Jobbra fent: Lee Ufan (1936): Untitled (Cím nélkül), 1999, akvarell, papír, 570 × 750 mm, Antal–Lusztig-gyűjtemény

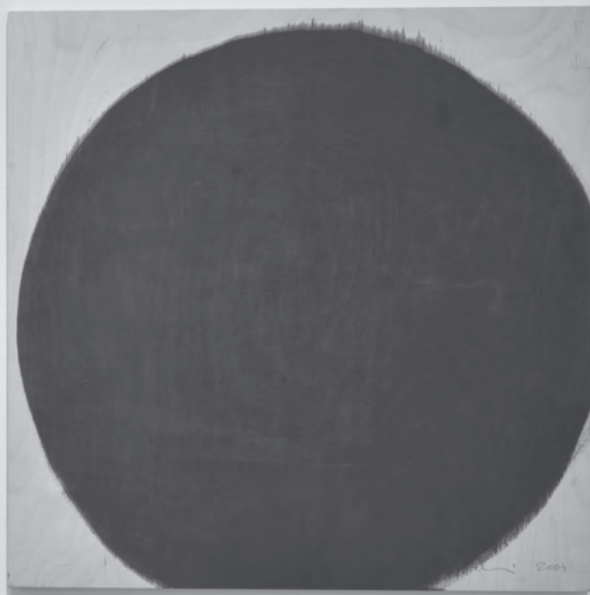
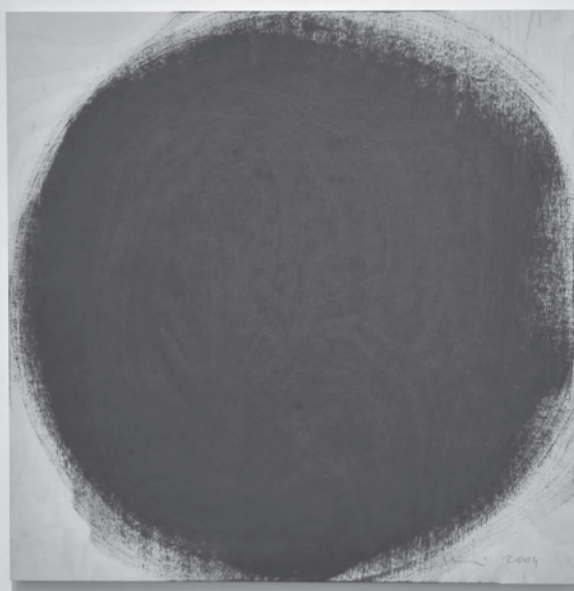
Heiner Thiel (1957): Untitled wz 11/10/528 (Cím nélkül wz 11/10/528), 2010, eloxált alumínium, 15 × 15 × 4 cm, Antal–Lusztig-gyűjtemény

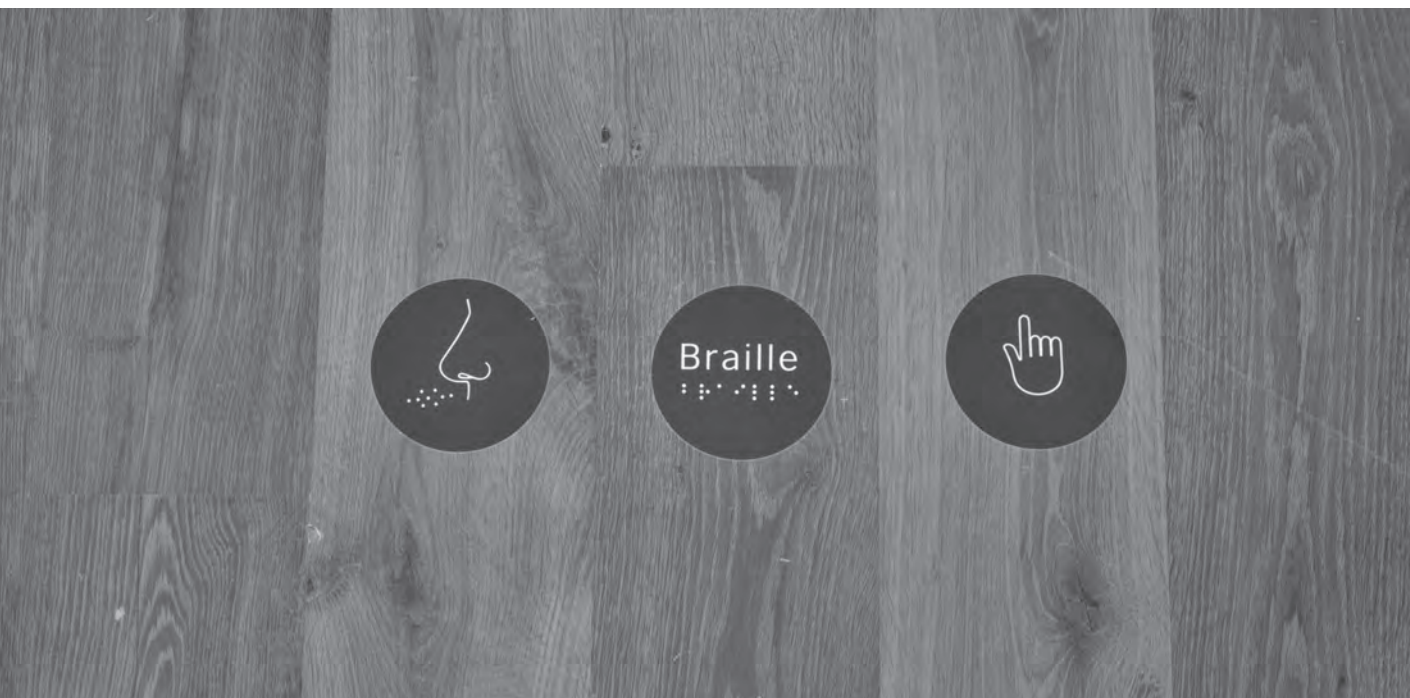
Város
korából
from
L. 1. 1.

A falon: Ország Lili (1926–1978): Város a királyok korából I–III., 1965,
olaj, vászon, 63 × 35 cm, Antal–Lusztig-gyűjtemény
A posztamensen: Kozári Hilda munkái

Kozári Hilda: *Speed Seed*, 2004, *Fakátrány-sorozat*, fa, finn fakátrány, 40 × 40 cm, a művész tulajdona

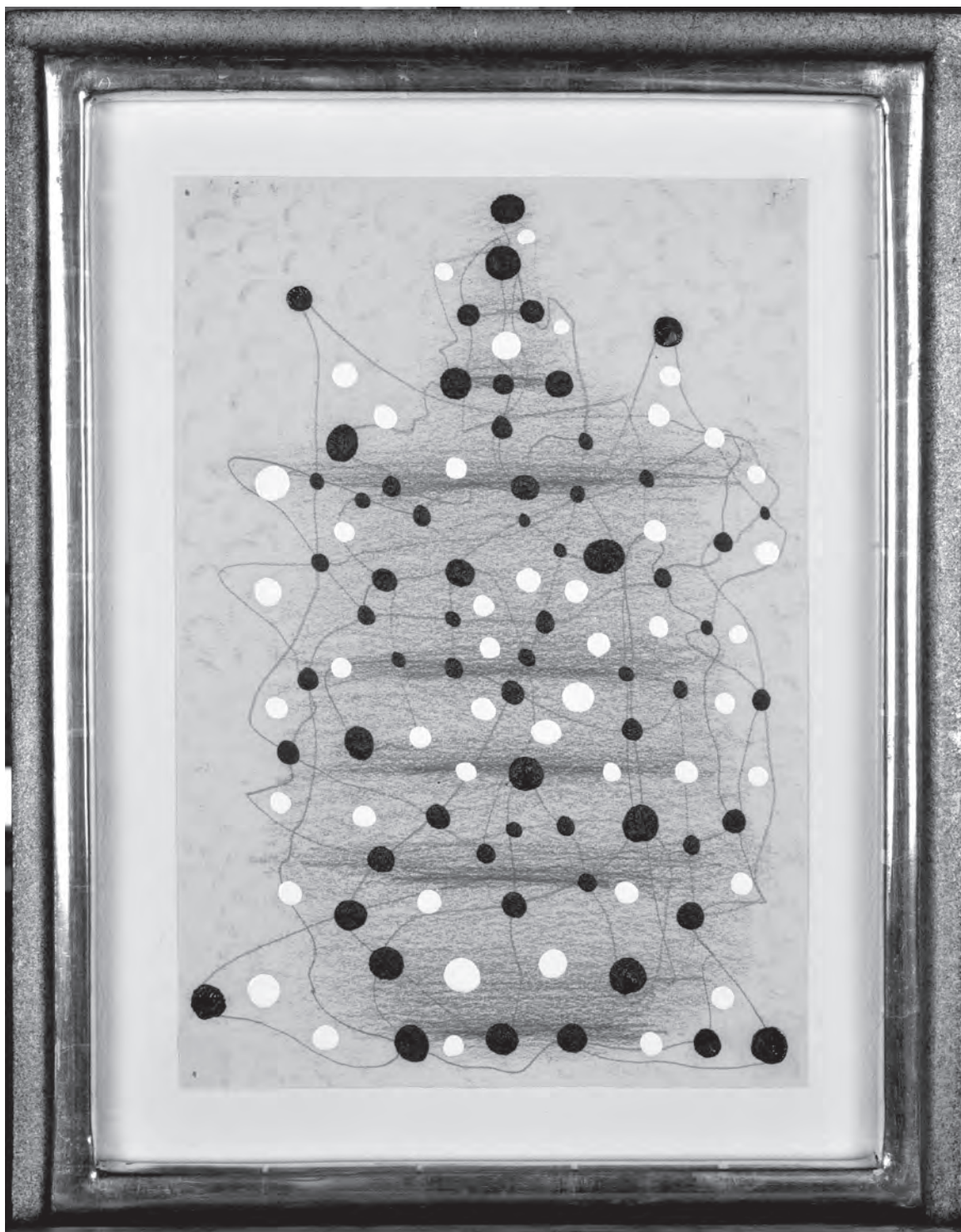
Tervalakritsi, *Kátrányos medvecukor*, 2004, *Fakátrány-sorozat*, fa, finn fakátrány, 40 × 40 cm, a művész tulajdona

Kozári Hilda: Keittiötaika (Konyhavarázs), 2015,
réz, gyapjúfilc, illatkeverék, ø 20 cm, vastagság:
9 mm, a művész tulajdona
Yö (Éjszaka), 2015, réz, illattal kezelt gyapjúfilc,
ø 20 cm, vastagság: 9 mm, a művész tulajdona

Piktogramok
a kiállításban,
design:
Bogdán Csilla

Korniss Dezső: Pagodajáték, 1958,
kréta, ceruza, zománcfesték, papír,
226 × 157 mm, Antal-Lusztig-gyűjtemény

VARGA GÁBOR

LOMBHULLÁSBAN VIII.

1. Semper reformatori

Társadalom

1517. október 31-én – a hagyomány szerint – egy 34 éves, bányászcsaládból származó Ágoston-rendi szerzetes, a helybeli egyetem teológiaprofesszora, egy 95 tételből álló kiáltványt szegezett ki a wittenbergi vártemplom kapujára, hitet téve az egyedül hit általi üdvözülés tana mellett, s egyúttal keményen bírálva *Albert mainzi érsek* bűnbánati búcsúcéduláinak az árusítását (mellyel különben a derék német egyházatya az akkoriban *II. Gyula pápa* által elkezdett római Szent Péter-bazilika nem csekély építési költségeihez kívánt a maga részéről hathatósabb módon hozzájárulni). A merész szerzetest *Martin Luthernek* (azaz számotokra, mindig különködő magyarok számára *Luther Mártonnak*) hívták, s az általa elindított, eleinte kizárólag belső megtisztulási szándékú folyamatot nemsokára ország-világ úgy kezdte emlegetni, hogy *egyházmegújulás*. Azaz reformáció...

Jelen kis tűnődésedben itt és most nem áll szándékodban ennek a valóban *Luther Márton* által elkezdett, majd pedig *Philipp Melancthon*, *Zwingli Ulrich*, *Kálvin János*, *Farel Vilmos*, *Knox János*, *Thomas Müntzer* – és igen, az erdélyi *Dávid Ferenc* – által kiteljesített folyamatnak világtörténelmi jelentőségét és az európai polgárosodás kialakulásában játszott érdemeit felemlíteni. Sem pedig a több ezer (tízezer?) példányban Bibliát nyomtató „*Gutenberg-galaxis*” hatását az egyetemes emberi civilizáció további fejlődésére. (Megtették ezt nálad sokkal jobban pallérozott elmék seregei az elmúlt évszázadok folyamán. Könyvtárnyi irodalma van már az erről szóló emberi bölcsekedésnek!)... Mint ahogy teológiai elmélkedésekbe sem kívánsz bocsátkozni a *Sola fide*, *sola Scriptura*, vagy éppenséggel a *Soli Deo gloria* kinyilatkozások egyházi kánonná válásáról. (Sem képesítésed, sem felkészültséged, sem különösebb belső indíttatásod nincs semmi ilyesmire!) Te csupán ezt az egy, annak idején még *Illyés Gyula* által a *reformáció genfi emlékműve* előtt fel-

VARGA GÁBOR próza- és drámaíró (1948, Nagyvárad). Vegyész-mérnök, főkutató, az Irodalmi Kerekasztal titkára a hetvenes években. 1991-ig a Bihar megyei RMDSZ elnöke, majd államtitkár, az Állami Találmányi és Védjegyhivatal vezérigazgatója Bukarestben (1996–2003). Legutóbbi kötete: *Az üres tér dicsérete* (Kriterion, 2016).

tett kérdést szeretnéd újra feleleveníteni egy rövid eszmefuttatás erejéig: „hiszed, hogy volna olyan-amilyen magyarság – ha nincs Kálvin?” Mely kérdésre a felelet, magától értetődően, csakis tagadó lehet.

Mert bizony az idők folyamán a magyarság és a reformáció fogalmai közt meglehetősen szoros és sokrétű összefonódás alakult ki. Kezdvé *Károli Gáspár* bibliafordításának a magyar irodalmi nyelv kialakulásában betöltött szerepétől, el egészen az „őrtálló” protestáns erdélyi fejedelmek (*Bocskai István*, *Bethlen Gábor*, *I. Rákóczi György*) államiság-megőrző erőfeszítéseig, vagy az Isten-igéje

olvasása fontosságának a hazai írástudatlanság felszámolásában betöltött hatásától egészen az egyik napról a másikra kisebbségi sorba került magyar közösségek identitás-megőrzésének valamiféle intézményes biztosításáig. Bizony, valóban ezerszálú, rendkívül bonyolult, sok évszázados kötődések ezek!

Ötszáz év telt el a reformáció kezdete, s négyszázötven a magyar reformáció kialakulása óta. Nagy idő! Ok a méltó megemlékezésre és ünneplésre... S ti, jobb sorsra érdemes Kárpát-medencei magyarok, immár hónapok óta, annak rendje és módja szerint ünnepeltek is! Budapesten már tavaly reprezentatív Reformációi Emlékév Bizottság alakult, tavasztól szinte valamennyi protestáns templom tornyán nagy méretű molinókat és dísz-lobogókat lengedeztet a szél, s idestova már egy fél esztendeje szerte az egész régióban nagyszabású találkozók és rendezvények sorozata zajlik – ugye, többek közt itt Váradon is megünnepeltétek a *református egység napját*, végighallgathattátok *Bogárdi Szabó István* tolmácsolásában, a nemrég helyreállított nagyváradi vár udvarán, a *Generális Konvent*, azaz a régió valamennyi református püspökének és vagy öt-hatezer vidékről behozott hívőnek a jelenlétében az „*Őrizd a várat!*” bibliai üzenet mai értelmezését... Látványos képzőművészeti kiállításokat és nagy ambíciókat tápláló iskolaversenyeket rendeztek mindenfelé – felemlgetve többek között *Károli Gáspár*, *Heltai Gáspár* és *Szenczi Molnár Albert* fordításainak a magyar irodalom kialakulásában játszott szerepét, *Szenczi Kertész Ábrahám*, *Misztótfalusi Kis Miklós*, *Köleséri Sámuel* könyvnyomtató tevékenységét, *Szalárdi János* és *Medgyesi Pál* krónikáit, *Dévai Biró Mátyás*, *Méliusz Juhász Péter*, *Alvinczi Péter* hitvitáit, *Bethlen Gábor* és *Apáczai Csere János*, *Lorántffy Zsuzsánna* és *Apafi Mihály* iskolaalapító érdemeit, felvillantva lelki szemeitek előtt a nagy múltú *debreceni*, *sárospataki*, *nagyengyedi* és *kolozsvári református kollégiumok* impozáns épületeit – meg persze a fél ezredév historikus eseményeit (*Torda*, *Erdőd*, *Álmosd*, *Nyárádszereda*, *Kassa*, *Gyulafehérvár* stb.), ahol valaha az Igaz Hit ügye győzedelmeskedhetett... Szívet melengető, lelket erősítő, gerincegyenesítő pillanatok voltak ezek.

Egyetlenegy szépséghibával csupán – éspedig azzal, hogy minden nemes szándék és emelkedett hangulat ellenére a

résztevők száma bizony-bizony jóval az elvártak szintje alatt maradt. Hogy még ezekkel az igazán szép és hangulatos ünnepi rendezvényekkel sem sikerült megszólítani a társadalom azon célrétegeit – leges-legelsősorban említve az iskolapadból kikerülő fiatalságot és a pályakezdő értelmiséget –, akiknek a következetes távolmaradása sajnos immár egyre szomorúbb jövőképet vetít elibétek...

És ez most bizony a közeljövő lehető legnagyobb kihívása! Hogy hiába újítódik fel az ódon vakolat a templomaitok falán, hiába zengenek az újonnan öntetett öblös hangú harangok az újrafestett templomtornyok kupolái alól, hiába szerelik be a legjobb teljesítményű hangosítóberendezéseket, ha vasárnaponként a szószékekről az egyre sokasodó üres padok látványa csak a Hiányt regisztrálja! Ha a húsz-harminc évvel ezelőtt még telt házaz (több mint 550 ülőhelyes) várad-olaszi istentiszteleteken most vasárnaponként jó, ha 140-150 lélek összegyűl (nagyrészt azok is nyugdíjasok!)... Ha *Béza Tódor* csodálatos zsoltárai, az Újtestamentum példabeszédei – nem is szólva a kereszténység egyik legcsodálatosabb üzenetéről: „*Jöjjetek énhozzám mindnyájan, akik megfáradtatok és megterhelgettetek...*” (Máté 11:28) – mind gyakrabban szinte teljesen üres falak között hangzanak el...

Az okok persze sokrétűek. Közrejátszik itt a katasztrofális demográfiai helyzet (gyülekezeteitekben átlag kétszer annyi temetés van, mint

keresztelés!), a drámai méreteket öltő elvándorlás (szinte nincs olyan család Erdélyben, amely ne volna ilyen vagy olyan módon érintve), de legfőképpen mégis a váratlan kudarcok véget nem érő sorozata, a mindennapos hajsza okozta kiábrándulás és elfásulás, az immár feltápáskodni képtelen örök vesztes kisemberek csömör-érzete. Az egyre kilátástalanabbnak látszó jövőkép szorítása.

Hát épp ezeket a végletekig elkeseredett „*megfáradt és megterhelgett*” embereket kellene minél hamarabb a Forráshoz ismét visszavezetni! Nekik kellene, a misszionáriusok meg-

szállottságával ajtótól ajtóig kopogtatva, újra visszaadni a Hit éltető és megtartó erejét!

Embertől emberig, lélektől lélekig!
Hihetően, elfogadhatóan és érthetően.

Akár *egy újabb egyházmegújítás*
árán is.

(Nagyvárad, 2017 július)

2. Az én iskolám avagy „Non scholae sed vitae discimus”

Hiányos latin nyelvű műveltségem fentebb citált kulcsmondatának – Seneca híres szállóigéjének: „*Nem az iskolának, hanem az életnek tanulunk*” – az igazsága számomra is, mint minden valamirevaló világra-csodálkozó siheder számára, akkor vált egyértelműen nyilvánvalóvá, amikor már én is csak látogatóként léphettem be egykori iskolám falai közé. (Megvan pedig ennek idestova ötvenegy esztendeje...) Akkor döbbszemtem csak rá, az élet érdekesebbik felével nap mind nap szembesülve, hogy – minden serdülőkori hiányosság-érze-tem ellenére – bizony nem is volt olyan kevés az az útravaló, amit ezen nagy múltú intézmény tantermeiben tizenegy esztendő folyamán a fejünkbe csepegtettek. (Én ugyanis még az elemi is ebben az iskolában végeztem.) Akkor tudatosult csak bennem, a mindennapok kíméletlen elszámoltatásaiban, hogy az a viselkedésforma, amellyel egyik-másik tanárom a versenyhelyzetekben való helytállásra annak idején felkészített, nem holmi öncélú pedagógusi hóbort volt csupán, nem valamiféle oktatói sikerélmény l’art pour l’art hajszolása, hanem a reánk váró kisebbségi lét kérlelhetetlen kihívásaira való tudatos előkészítés. Nevezetesen annak a felismerésnek a belénk sulykolása, hogy nekünk, ha meg akarunk maradni itt, apáink földjén, nem jónak, nem is jobbnak, hanem félreérthetetlenül és egyértelműen

a legeslegjobbunk kell bizonyulnunk – bármiféle megmérettetésben... Akkor értettem csak meg – az anyanyelvi közösség meghitt nyájmelegéből fél évszázaddal ezelőtt kipoty-tyanva, az intolerancia legelső öv alatti ütéseit elszenvedve, tulajdon bőrömmön tapasztalva a hátrébb és hátrébb szorítás könnyörtelen valóságát – azt az egyértelmű igazságot, hogy az ordas indulatokkal szemben egy kisebbségi fiatal csak egy fegyvert tud érvényesíteni hatásosan, egyetlenegy csupán: a képletekben, egyenletekben, végeredményekben kvantifikálható *tudást*. A félre-magyarázhatatlan módon kifejezhető minőséget. (Ennek a megállapításnak az igazsága azóta, a jó negyed évszázada reánk szakadt „szabad világban”, a globalizáció „tudásalapú gazdaságának” mindennapos kihívásaiban csak meghatványozódott.)

Akkor hajtottam csak igazán fejet azon tanáraink előtt (Számartó Kornélia, Szinte Ferenc, Tárnoky György és még jó néhányan!), akik délutánonként az iskolában maradván eredményes felkészítésünkre áldozták magánéletük világát – abban az időben valahogy nem volt divat a különóraadás! –; akkor értettem meg azt a tényt, hogy a tanári pályát lehet mesterségként, de lehet bizony hivatásként is gyakorolni...

Belvárosi lakosként hosszú évtizedeken át szinte nem volt olyan napom, hogy a Fő utcán végigrohanva ne akadjon meg a tekintetem az Úri utca és a Szilágyi Dezső utca (bocsánat, a József Attila, alias Porțile de Fier, alias Ioan Ciorogariu utca és Moscovei utca) közti háztömb valamelyik első emeleti ablakán. Szinte nem volt olyan délután, hogy ne néztem volna meg, egy szemvillanás erejéig bár, hogy mit is csinál az én alma materem. S amikor a sors fintora hosszabb időre messze parancsolt az otthonomtól, minden hazajövetelem alkalmával elmentem megnézni, áll-e még „az én iskolám”. Amely ugye anyámnak, nagymamának, dédnagymamának – de még a fiamnak is! – iskolája volt. Amikor jajgatott *annak idején*, szemlesütve haladtam el szemrehányó ablakai előtt – nem tudtam rajta segíteni! –, amikor örült, az én derekam is kiegyenesedett, s a mindig újak harsánysága is másféleképpen visszhangzott akkor vénülő fülemben. Tanúja voltam megnyomorításának és feltámadásának, láttam önfeláldozásra készülődve és virágba öltöztetetten, szurkoltam neki megpróbáltatásai idején, és bosszankodtam mulasztásai hallatán. Egyszóval hozzátartozott (és hozzátartozik mindmáig) mindennapjaimhoz, éppúgy, mint arcomhoz az anyajegy...

Ezért is nehéz nekem ma róla vallanom. Hiszen veritékes éjszakáimon hányszor ébredek fel még most is, idestova *ötven esztendő* múltán, s kezdem sorolni gépiesen az Osztály névsorát: „Arany, Balogh, Balogh, Bede, Bódi, Cseke, Darvas, Dombi...”; hányszor ötlenek még ma is eszembe, olykor a legképtelenebb pillanatokban is, a *Tárnoky Gyuri* bácsi kérlelhetetlen szigora által számonkért trigonometriai képletek: $ctg\ a = 1 / tg\ a$; hányszor készülök most is *Ardeleanu Floricánál* háziolvasmány-felmondásra egy-egy gyorstalpalásos végig-

lapozás után; hányszor hallgatom tátott szájjal *Fodor Ferenc* feledhetetlen történelemóráit.

Az ember a legbensőbb énjéről nehezen mond el valamit, nehéz szavakba foglalni azt, ami már beépült génjeibe. Mivel a bennem élő iskola immár elválaszthatatlanná vált számomra a helytállás és itt maradás eszményeivel. S ez még akkor is így van, ha tudom, soha egyetlen tanárom ezeket a szavakat annak idején nem pufogtatta a fülünkbe: Vörösmarty Mihály *Szózata* annak idején nem tartozott a megtanulandó költemények közé...

Mégis, „annyi balszerencse közt, / oly sok vizsály után” lám él és ünnepel „az én iskolám”. Él, mert szent és elvitathatatlan joga van az élethez, ünnepel, mert rendelt ideje vagyon az örömnilyvánításnak is, s amikor egy iskola *245 év után* számba veszi és összegyűjti a falai közül kiröppenteket, akkor bizony itt van az ünnep ideje.

Hogy a tegnapunkra emlékezve a holnapunkra is gondolhassunk. Józanul, higgadtan, de valahol mégis-mégis bizakodón.

Mert ugye „*megéri a világ*”.

Vivat, crescat, floreat!

Isten éltesse, drága iskolánk!

(Nagyvárad, 2017. június 23-án)

3. Lajos

Ismét elment örökre kies kis Erdélyországunkból egy fáklyavivő! Újból eltávozott köreinkből egy olyan közéleti személyiség, akire az elmúlt zivataros évtizedek gerincpróbáló esztendeiben mindig teljes bizonyossággal számíthattunk mindannyian. Egy olyan csúcsértelmiségi, aki bizony negyed évszázadon át (de meglehet, sokkal hosszabb időn keresztül) mindvégig a romániai magyar szellemi elit meghatározó személyiségei közé tartozott. Egy olyan alapvető viszonyítási pont, amit/akit zaklatott világunkban nem lehetett megkerülni soha, semmiféle körülmények között!

Mert *Kántor Lajos* egy ilyen iránymutató személyiség volt! Úgy is, mint a nagy múltú kolozsvári *Korunk* emblematisztikus szerkesztője, főszerkesztője, majd pedig munkatársa (több mint fél évszázadon keresztül dolgozott ugyanabban a szerkesztőségben!), úgy is, mint az általa elképzelt, Erdély-szerte számontartott, több mint 200 kiállítást megélt *Korunk Galéria* működtetője, úgy is mint hírneves író, kritikus és irodalomtörténész, több mint hetven önálló kötet szerzője vagy szerkesztője, a 20. századi magyar irodalom szinte valamennyi jeles alkotójának a szakértő méltatója (*Móricz Zsigmond*-tól kezdve *Tamási Áron*on át *Szabédi László*ig, illetve *Reményik Sándor* transzilvanizmusától *József Attila* erdélyi kapcsolatain és *Horváth Imre* költői képein át el egészen *Szilágyi Domokos* életművéig), nem is említve a hajdanában *Láng Gusztáv*-val közösen fogalmazott, *Romániai magyar irodalom 1945–1970* című, több kiadást is megért, nagy szakmai sikert arató munkáját. S úgy is, mint a közélet kihívásaitól nem elzárkózó értelmiségi: hiszen '89 véres decemberében ott találjuk a *Hívó Szó* kolozsvári megfogalmazói között, hogy aztán az *RMDSZ Kolozs megyei Szervezete* egyik megalakítója és a legelső elnöke legyen. De akár úgy is, mint a *Magyar Újságírók Romániai Egyesülete* (MŰRE) elnöke, s az ezen egyesület patronálásával 1994-ben beinduló nagyváradi *Ady Endre Sajtókollégium* első tanszékvezetője, vagy az 1999-ben megalakított új romániai magyar országos napilap, a *Krónika* szerkesztőtanácsának első elnöke. Nem is beszélve az általa megálmodott *Kolozsvár Társaság* élén betöltött örökös elnöki funkciójáról, vagy a nagy hírű *Európai Protestáns Szabadegyletem* (EPMSZ) itthoni fiók-egyesületének, az *Erdélyi Körnek*

(EPMSZ-EK) 1999-es elindításáról és a mindhalálig háttérből való diszkrét irányításáról. Valamennyi tisztségét szerényen, mindenfajta hivalkodás nélkül, de maximális odafigyeléssel és köztisztteleletet kiváltó hatékonysággal látta el, egyértelmű példát adva ezáltal ország-világ előtt a kisebbségi sorsba került írástudó szerepvállalásának felette szükséges voltáról. „*Val-lani és vállalni!*” – hirdette mindenkor... Valóban fáklyavivő volt – a szó legigazibb értelmében.

Életetek során nemegyszer összefutottatok, számtalan együttlét, tanácskozás, utazás, ilyen-olyan közösen megélt esemény élményét őrzi az emlékezeted. Kezdve a nagyváradi *Ady kör* és az *Irodalmi Kerekasztal* hajdani üléseivel (*Kántor Lajos Bölöni Sándor* meghitt jó barátja volt!), vagy a '80-as évek lapterjesztésnek álcázott *Korunk-találkozó*i megyejáró délutánjaival, folytatva a '89/'90-es *RMDSZ-es zászlóbontás* forró hangulatú egybesereggléseivel Kolozsváron, Marosvásárhelyen, Sepsiszentgyörgyön és Nagyváradon – milyen magabiztosan, higgadtan s logikusan érvelt valamennyi találkozáson az alakulófélben lévő Szövetség eljövendő „Erdély-központúsága” mellett (az akkor még „Bukarest-párti” *Domokos Géza* nem csekély bosszúságára!). Hogy aztán a '90-es évek derekától kezdve az erdélyi magyarság szinte valamennyi jelentősebb közéleti, közművelődési eseményén találkozáskor (KOT, SZKT, Kongresszus, MVSZ-tanácskozás, EMKE-

közgyűlés, az EPMSZ erdélyi Akadémiai Napjai stb.) minden alkalommal válthassatok néhány őszinte, keresetlen szót egymással. (Mindig figyelmes és udvarias volt, de soha nem alakoskodott, véleményét soha nem rejtette véka alá.) Utaztatok együtt Illyefalvától Kolozsvárig, Gyalutól Brassóig, Váradtól az elzászi Liebfrauenbergig, tervezgettétek együtt a jövőt Gomadingenben és Bukarestben, Torre Pellicében és Nagyenyeden, Szatmáron és Aradon, Vajdahunyadon és Temesváron, Besztercén és Tordán, a felvidéki Pátfürdőn és a háromszéki Rétyi Nyíren – legutoljára alig néhány hónapja, az ez évi EPMSZ-konferencián ültetek kétszer is egymás mellett Révfülöpn, a szokásos reggeli megcsendesedések alkalmával –, olvashattad nemegyszer higgadt, józan érvelését számtalan közérdekű témában mind a romániai magyar, mind a magyarországi sajtó hasábjain. S legyen szó akár a közvetlen, élő kommunikációról, akár a közvetett írott kapcsolatteremtésről, Kántor Lajos mindig az indulatmentes észérveken alapuló megfogalmazás mestere volt. Pongyolán odalökött szavakat soha nem hallottál (olvasni mégúgy se olvashattál) tőle. Még amikor lett volna indoka az indulatoságra, akkor is uralkodni tudott a szavain.

Meggyőződéses transzilvanista volt. Bár ismeretségi köre, befolyásos barátai s nem utolsósorban kinn élő gyermekei miatt számtalanszor megtehetette volna, hogy elmenjen, soha eszébe sem jutott itt hagyni könyvekkel és festményekkel telezsúfolt, amúgy a nagyapja által épített Szamos-parti otthonát. Számára mindhaláláig Kolozsvár „a fel nem adható város” volt.

Az augusztus 17-i végső búcsúztatására összesereglett a kortárs erdélyi magyar értelmiség színe-java. A Kolozsvári Magyar Színház emeleti előcsarnoka megtelt a végtisztességre eljött egykori barátokkal. (Hány régi ismerőssel volt alkalmad szomorúan összeölelkezni.) A szónokok valamenynyien az eltávozott szerkesztői érenyeiről (*Balázs Imre József*), közéleti elkötelezettségéről (*Markó Béla*), írástudói nagyságáról (*Kőrössi P. József*), illetve baráti hűségéről (*Buchwald Péter*) beszéltek, mindannyian egyetértve azzal a *Kelemen Hunor* által a beszédek legelején megfogalmazott gondolattal, miszerint „képtelen dolog Kántor Lajosról múlt időben beszélni”.

Valóban az! Mert a fáklyavívó ugyan előre ment – jellegzetes mosolya, derűs, életvidám tekintete még sokáig sokaknak hiányozni fog –, de az életműve itt maradt. Arról – ameddig Erdélyben magyar szó és magyar kultúra lesz – soha el nem feledkezhetünk.

(Nagyvárad, 2017. augusztus 18-án)

4. Az Örhegy alatt

Nem tudni, hogy a nemrégiben alakult *Erdélyi Értéktár Bizottság* feladatkörébe tartozik-e kies pátriánk emblematisztikus tájainak és építményeinek a felleltározása, de ha igen, akkor az ezen lajstromozás alkalmával elkészítendő listán *Nagyenyednek* minden bizonnyal igen előkelő helyezése lesz majd.

Előkelő helyezése több okból is...

Elsősorban talán épp a tulajdon történelmének a mai napig aktuális példázata miatt. Azért, ahogy ez az eredetileg *Strassburg am Mieresch* nevű – lám, lám, nemcsak az elzásziaknak, de nektek, erdélyieknek is van egy *Strassburgotok!* –, 1299-ben szász tele-

pesek által alapított Maros-menti kisváros a reá zúduló megpróbáltatások viharaiából mindig fel tudott tápázkodni, talpra tudott állni. 1600 (*Mihály vajda és Giorgio Basta*), 1658 (*tatárdúlás*), 1708 (*Rabutin*), és ami a legfájdalmasabb talán az összes közül! – 1849. január 8. éjszakája, az ortodox karácsony estéje (*Axente Sever*)... Mindig feldúlták, felégették, kifosztották – és mindig volt ereje újrakezdeni.

A másik, legalább olyan fontos ok maga a híres-neves *Nagyenyedi Református Kollégium*. Az a *Bethlen Gábor* által 1622-ben Gyulaféheváron alapított, majd *Apafi Mihály* által Nagyenyedre költöztetett iskola, amely idestova 355 éve kiművelt emberfők sokaságával gyarapította Erdély-ország mindenkori társadalmát – csak innen az Őrhegy lába alól. Amelynek tanárai közt ott találjuk *Apáczai Csere Jánost*, *Pápai Páriz Ferencet* – vagy hogy csak a 20. század ismertebb személyiségeit említsük: *Áprily Lajost*, *Berde Máriát*, *Makkai Sándort* és *Vita Zsigmondot*. Az itt tanult diákok közt pedig „csak” olyan neveket lehet megtalálni, mint *Köteles Sámuel*, *Aranka György*, *Bolyai Farkas*, *Kőrösi Csoma Sándor*, *Barabás Miklós*, *Mikó Imre*, *Dési Huber István*, *Jékely Zoltán*, *Köpeczi Béla*, vagy éppenséggel *Sütő András*. (Hogy a te 1931-ben itt érettségizett, marosújvári születésű édesapádról ne is beszéljünk.)

Mindezeknek tudatában korántsem véletlen, hogy a *Lászlóffy Aladár* és *Kántor Lajos* által az *Európai Protestáns Szabadegyetem Torre Pellice-i Konferenciáján* 1999 májusában megfogalmazott *Szándéknnyilatkozat* nyomán 2000. január 15-én a *Látó marosvásárhelyi szerkesztőségében* néhány, a Szabadegyetem iránt elkötelezett erdélyi értelmiségi (köztük *Bodó Barna*, *Demeter József*, *Fülöp Dénes*, *Gálfalvi György*, *Kántor Lajos* és *Kányádi Sándor*) megalakította az *EPMSZ Erdélyi Körét*, és e *Kör* legelső hivatalos találkozója 2000. április 8–9-én éppen *Nagyenyeden*, a református egyház *Helvetica házában* került sor. Akkor szögezték le egyértelműen az ott jelenlevők, hogy „a *Kör* alapvető célkitűzése az európai protestáns szellemiség folyamatos itthoni érvényesítése, a különbözőségeket megérteni igyekvő, a párbeszédet szorgalmazó szabadegyetemi magatartás összeegyeztetése a több száz éves transzilván tolerancia máig élő hagyományaival”. Akkor és ott határozottatott el, hogy „egész tevékenységével a *Kör* a politikai és egyházi választóvonalak fölé kíván emelkedni”, s hogy tagsága nyitott minden erdélyi magyar értelmiségi előtt, aki ezeket az

elveket magáénak vallja...” Akkor és ott ezt a *Közleményt* tizenhatan írták alá (közülük ötten már nincsenek közöttünk: *Tonk István*, *Tonk Sándor*, *Kántor Erzsébet*, *Kántor Lajos*, *Varga Vilmos*...)

Azóta eltelt 210 hónap, csaknem 18 esztendő. Egy felnőtté válás ideje, ami alatt a *Kör* élte a maga életét. S ha a legelső években többnyire csak a kolozsvári *Calvineumban* tartotta félvélenkénti tanácskozásait – a legelső, Enyed utáni találkozóra 2000. december 1-én került sor, „*Erdélyi tolerancia: mítosz vagy valóság?*” címmel, *Pomogáts Béla*, *Egyed Péter* és *Sipos Gábor* közreműködésével –, *Tonk István* tragikus közúti balesete után a *Kör* félvélenkénti (később már csak évenkénti) rendezvényei rendre felkeresték Erdélyország szinte minden fontosabb régióját. Így volt már találkozó Szászrégenben és Zsobokon, Váradon és Marosvásárhelyen, Vajdahunyadon és Besztercén, Temesváron és Brassóban, Tordán, Szilágycsehben és Sepsiszentgyörgyön is.

Hogy most a *kör* bezáruljon s az *EPMSZ Erdélyi Köre* 18 esztendő után újra visszatérjen az Őrhegy lábához, Nagyenyedre. Visszatérjen a gyöökerekhez, hogy szembesülve az egykori célkitűzésekkel, számvetést készítsen és önvizsgálatot tartson.

S erőt gyűjtsön – ha ugyan még van egyáltalán honnan – egy újabb 18 éves önösszeszedéshez.

(Elhangzott 2017. október 6-án, a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban, az EPMSZ Erdélyi Köre évi konferenciájának megnyitóján.)

MOZOG NAGY IMRE

Jár a baka, jár (24.)

Részlet a *Fújniak a fák*, *Ides* című önéletírásból

2014-ben, az első világháború kitörésének századik évfordulója táján folytatásban közöltünk részleteket egy nagyváradi postamester frontélményeket megörökítő, torzóban maradt emlékiratából. Újabb sorozatunkat a hadikórházak világából, majd a halálos fejsébét csodával határos módon túlélő fiatalember háború utáni emlékeiből válogattuk. Érmellék, azon belül Albis szülötte 1892. október 8-án látta meg a napvilágot, egy föld nélküli zsellércsalád sokadik gyermekeként. Félbemaradt önéletírása gyermek- és ifjúkorát, az első világháború előtti „boldog”(?) békeidőket, frontélményeit, kései tanulmányait és Trianon után váradi polgárként megélt éveit tartalmazza, 1924-ig bezárólag. A két világháború között nagyváradi, erdélyi lapokban olykor cikkeket, verseket közlő, vitathatatlan íráskészséggel, humorral, végzettségénél magasabb műveltséggel rendelkező tollforgató hagyatéka hiteles dokumentum és lebilincselő olvasmány.

Sz. A.

Bennünket, kistisztviselőket hivatali működésünkben alig érintett még ekkor a hatalomváltás. Dr. Bolchiş Victor lett az új postaigazgató. Egyelőre minden jelentés, irat magyarul készült, nem is volt román nyomtatvány. Fokozatosan elkezdődött azonban a különféle hivatalok elnevezésének átke-resztelése román nyelvre. Így lett a bíróságból *judicătorie*, az árvaszékből *sedria orfanală*, a polgármesteri hivatalból *primărie*, a megyei főispáni hivatalból *prefectură* stb. Hogy a lelkünkben mi játszódott le, az kinek-kinek a magánügye volt. Minden melengetett álmunk összeomlott, még mindig voltak azonban, akik reménykedtek. Hogy miben, ők se tudták pontosan megjelölni. Olyasféle kinyilatkoztatásokban, hogy „ilyen igazságtalanság nem történhet, ha van Isten”... Egyre többen mondták, hogy kicsit még várnak, ha békén hagyják őket, de ha nem változik vissza semmi, akkor irány Budapest. Csak ne lenne ott proletárdiktatúra – mert a többséget az se vonzotta, nem ám!

Kis idő múlva kezdett a bevonuló román hadsereg és hivatali apparátus „nagyvonalúsága” csökkenni. Kos-suthhoz, Bemhez és másokhoz kötődő magyar történelmi emlékek, szobrok repültek a levegőbe, „kíméletből” nem börtönöztek, ítétek el embereket, hanem botoztak, 25-50 botütéssel büntették azokat, akiket valamilyen vétkesnek találtak. A volt vörösörök nagy részét elhurcolták vagy kivégezték. A régi magyar előjárók bratyztak a román tisztekkel, és felhasználták a helyben történeteket nem ismerő román hadsereget, hogy a maguk sérelmeiért visszafizessenek a haragosaiknak, ellenfeleiknek, üldözötteiknek. Amikor aztán a Vörös Hadsereg áttört a tiszai fronton, a léboló községvezetők, a románokkal bratyzó magyar urak is kereket oldottak, menekültek a románokkal kelet felé, a ziláltan ugyancsak menekülni kényszerülő román hadakkal együtt. Akkor az egész Tiszántúl és Várad lakossága azt hitte – a románok is! –, hogy jönnek vissza a magyarok, akár mint vörösök, akár másképp. Tévedtek... Egyébként április 20-án a Bihar megyei Román Nemzeti Tanács elnöke, dr. Coriolan Popp üdvözölte a Városháza előtt a bevonuló román hadsereg élén parancsnokló Moşoiu tábornokot. (A város átadásáról és átvételéről szóló, napokkal később

megszövegezett jegyzőkönyvet betűhíven közölte a *Nagyvár* 1940. évi karácsonyi száma.) A bevonulás után 8-10 napig nem volt semmi megtorlás, a vörösőröket se szedték igazán össze, de május elejétől – talán a magyar Vörös Hadsereg támadásának előkészületei miatt? – letartóztatások kezdődtek mindenfelé. A földbirtokok korábbi tulajdonosai visszatértek, elkezdték a számbavételt: mi hiányzik, ki rabolta el, kit terhel a felelősség? Fenyegetőztek, besúgásra lehetett őket fölhasználni. A zsidó kereskedő polgárság is kiüzletelte magának a „bűnbocsánatot”, lelkesen szolgálta a román hadiutánpótlást, és lepénzelte az új román vezetőket, a megszálló erők tisztjeit. Megint a munkás, a paraszt maradt a pácban, neki nem volt se összeköttetése, se pénze.

Idest is beidéztek, megbotozták! Sejtettem, ki járta ki neki ezt a „jutalmat”, amiért az agrárbizottságban el-elmondogatta a véleményét. Mikor ezt valakitől megtudtam, Piroska alig tudott visszatartani, hogy akár gyalog útra ne keljek, el ne menjek Albisra, és agyon ne verjem saját két kezemmel, meg életem végéig hozzám szegődött botommal azt, aki Idest megbotoztatta. Nem a román katonára haragudtam, aki az üteseket kimérte szegény Idesre, hanem azokra, akik nagy úri „becsületességükben”, „hazafiságukban”, szegényt lenéző aljaságukban a megbüntetendők listájára tették. Akik nem Duklánál, nem Doberdónál, nem az Ojtozi-szorosnál, még csak nem is Csucsánál, a Boncza-kastély környékén védték a magyar hazát, hanem előbb végigdekkolva a háborút, utána összefogva az idegen megszállókkal, az albisi Gátsor 98. alatti Mozog Nagy Sándornéra veretett 25 botütéssel hűsködtek, csupán azért, mert ő mindig szemébe mondta mindenkinek az igazságot, miközben a légynek sem ártott. A falut is kedvem lett volna botommal szétverni, hogy tűrte ezt és a többi aljaságot. Mert másokat is megverettek, megbüntettek vagy elhurcoltak végül, ártatlanul. Érdekes módon a Vörös Őrségbe belépett egykori csendőröknek nem esett bajuk, hacsak nem később, azért, mert magyar csendőrök voltak. Az külön fölháborított, hogy se a nagytiszteletű úr, se jó emlékezetű tanítóm nem sietett – ha módja volt rá – Ides segítségére, hiszen ők aztán igazán tudták, hogy nem verni való bűnös. (...)

A hatalomváltás engem máskülönben nem érintett, annyira se, amennyire vártam. Tóth úr, a háziurunk, egy ideig fenyegetőzött a románok bevonulása és összes háztu-

lajdonosi jogának visszaállítása után: ha kikérdezik, nem fogja eltitkolni, hogy a Károlyi-kormány idején menyit járt ide az a későbbi „vörös vezető”, Tatár Géza. Ő nem tudja biztosan, hogy és mint volt, de bizonyára én is valamiféle vörös megbízott lehettem, mert, ugye, sokat vitatkoztam ővele is a lakbérek dolgában. Mondtam, nosza, jelentsen föl! Majd én a saját elismervényével fogom bizonyítani, hogy hazudik, mert tőlem pontosan átvette a lakbért, ami meg se illette a kommunista rendelkezések szerint. Ha tehát valamit elkövettem, az csupán annyi volt, hogy megszegtem a halálbüntetés terhe mellett betartandó direktórium előírások egyikét – az ő javára, az ő érdekében.

Attól tartottam, hogy hivatalbéli kollégáim közül valaki fölpiszkálja a Károlyi-forradalom időszakában betöltött ama funkciót, hogy ha ülésezett a postahivatali forradalmi tanács, akkor annak egyik tagjaként én is melengettem a fenekemmel az egyik széket. Megtehetette volna valaki, hogy ezt felfújja, de annyira bizonytalanok voltak épp az ilyen, feljelentgetős természetű emberek az új helyzet további alakulását illetően, hogy amikor a magyar Vörös Hadsereg offenzívát kezdett, átkelve a Tiszán, akkor ők voltak az elsők, akik terjesztették a „biztos helyről szerzett értesülésüket”, ami szerint napokon belül visszajönnek a vörösök Váradra, az „oláhok” elmenekülnek, Erdély ugyan bizonyára a románoké lesz, de csak Csucsától keletre. Ezért aztán egyformán kezdtek popsit nyalni az új, a románok által kine-

vezett postafőnöknek, Luputz János volt postafőtiszt kollégának, aki Ion Lupeșcu néven vette át a hivatal vezetését, Soós Jenő, proletárdiktatúra előtti és Anné elvtárs, proletárdiktatúra alatti volt főnökeinknek.

Egyik napon azt kérdezi tőlem valamelyik kolléga, aki már csomagolt, de még nem ment el: tudom-e, mi van a váradi domboldalon, a Kurtágék szőlőjében? Mondom, fogalmam sincs, arról se, hogy mi van ott, arról se, hogy ki vagy mi az a Kurtág.

– Ott, náluk jövőnk össze páran, megbízható, jó magyar emberek, és megtárgyalgatjuk a magyarság sorsát, a célra-vezető magatartást.

Annyit beszélt, hogy rávett, elmentem. Mikor láttam, hogy a minden bizonnyal titkos összejövétel szónoka a főnökségéből inkább magatartása, mint magyar volta miatt kitett Soós Jenő lesz, már visszafordultam volna, de éppen ő nagy ovációval fogadott, mondván, meg van hatódva, hogy engem is itt üdvözölhet. Eszerint én is úgy határoztam, hogy repatriálok? Fejtegette, hogy ki a jobb magyar: az-e, aki megy, vagy az, aki marad? Tauber Adél kolleginánk, aki azt a bizonyos „Eredj, ha tudsz” című (nem versemet, hanem a Végvári által véglegesített formája előtti) „nyersemet” szétkürtölte a Hughes-készülékén, most elővett egy példányt abból, amelyik ide-oda cirkált a távirón (sok távirókezelő tulajdonában meglehetett, ha rejtegetve is), és azt kérte: olvassa föl a szerző. Akkor én még annak a költeménynek az eredeti, általam írt nyers változatát kívülről is tudtam. Előadtam, s a végén elsírtam magam. Többen, főleg nők, szintén sírva fakadtak. Soós, a volt főnök, vén tölgyhöz hasonlította magát, aki már nem tud hajolni a derékba törés veszélye nélkül. Beszéde végén nyitva hagyta a kérdést: ki, hogyan bírálja el azok magatartását, akik mindennek dacára maradnak az „oláhok” szolgálatában, illetve az ővele egy úton járókét, akik úgy döntöttek, mindenképpen elmennek. Szinte egyhangú határozattá vált a jelenlevők hangulata szerint, hogy „aki marad, az áruló”.

Én akkor szót kértem, és közöltem, hogy mást mondani, mint ami az imént elhangzott versben van, nem tudok, nem is akarok. Van, aki azt reméli, jobb sorsa lesz, ha elmegy, de olyan is kell, aki ebben kételkedik, és itt marad. Mert ha

mind a hárommilliónyi erdélyi és megszállt területi magyar fölkerekedik, akkor itt mi magunk adjuk föl a nemzetiségi hadállásainkat, ezzel szolgáljuk ki valóban a román ábrándokat, hiszen kitakarítjuk önmagunktól történelmi magyar hazánk egyharmadát: nesztek, itt van, csak ti lesztek benne, meg a szászok, a svábok és a zsidók. Még a magyar anyanyelvű zsidók is elvonulnának. Én ezzel nem értek egyet! Ezért írtam a verset is. Nézetem szerint itt kell megvédenie kinek-kinek a saját állásait, ha kiverik belőle, akkor másikat szerezni, és ott megmaradni. Ahogy én tudom, a csehek meg a szerbek közös, egymással érintkezést biztosító korridort akarnak a Dunántúl nyugati részén; a szlovákok szerint az Alföld jó része is „ősi tót föld”; a románok szerint minden „ősi román föld” a Tiszáig, vagy azon is túl. Már arról is hallottam, hogy a szerbek és a horvátok Baranya magyar voltát vitatják. Hát, ha egy-két megye marad a 64-ből, hová az istenbe menjünk onnan, ahol e pillanatban otthonunk, ingóságunk, ingatlan vagyionunk, rokonságunk van? Ott, összeszorulva egymást fogjuk fölfalni, mint az emberevők, attól való félelmünkben, hogy itt meg minket falnak föl. Nem, én azokkal tartok, akik vállalják a végvári harcot életben maradásunkért, és azért, hogy ha egyszer eljön az ideje, lesz egy erős magyar kormány, amelyikre a nagyhatalmak is adnak. Én nem megyek!

– Én megyek! Én is megyek! – hangzott innen-onnan.

– „Eredj. Ha tudsz!” – válaszoltam.

A Kurtág-szőlőben tartott tanácskozás résztvevőinek többsége helytelenítette a felfogásomat. Egy maroknyi kisebbség azonban, főképp az alacsonyabb beosztásúak, néhány rangosabb kollégával együtt, velem tartott. Mi fogtuk is magunkat, és eljöttünk. Mert minket kötött az új hivatali vezetés megszabta munkaidő és munkafegyelem is, a távozókat már semmi, de semmi! Pár nap múlva – volt, aki csak hetek múltán – el is távoztak tőlünk azok, akik a repatriálás mellett döntöttek. Szinte feleannyian se maradtunk a postahivatalban magyarok, és a későbbiekben ez nehezítette a helyzetünket. És közben a repatriálók helyzete se volt rózsás – néhány kivétellel – az első tíz-tizenöt évben...

Nagyvárad kiürítése után egyébként Püspökladányban már április 23-án megalakult a Bihari Vörös Ezred, e körül bábáskodott Tatár Géza bátyám is. Nem tudom, milyen rangban, csak üzent valakivel, egy volt román katonával, aki hazafelé tartott a hadifogságból. Azt is megtudtam, hogy a lánya, az én szerelmemes Ágnesem viszont Budapestre utazott, a férjéhez. Hogy válni-e, vagy kiegyenesíteni azt, ami elgörbült közöttük, egy ideig nem tudtam. A ladányi, bihari „vörösök” már harcba is keveredtek, védték Hajdúszoboszló vasútvonalát, 180 váradi és sok más, hozzájuk csatlakozott vöröskatona és vörösőr. A nevezetes 39-es dandárban is harcoltak bihari vöröskatonák. Aztán híre jött, hogy Abonynál foglaltak állást, részt vettek a szolnoki „fehér” felkelés leverésében. Május 9-én Szamuely Tibor felakasztatott egy sereg embert, „megszemlélte” őket, az ezred létszáma már nyolcszáz fő alá csökkent. Parancsnoki karában már akkor senki se akadt a Bihar megyei direktórium tagjai közül, pedig Patócs, Végh, Katz Béla is ott szolgált. Ez utóbbi szerkesztette az ezred lapját, a *Bihari Vörös Újságot*.

Nagyvárad megszállása után a román hadsereg előbb a Tiszáig nyomult előre. Északon a csehek is csatasorba álltak, kezdtek dél felé araszolni. Május elsejétől Budapesten Stromfeld Aurél, a Ludovika stratégiatanára vezetésével, nagy erővel folyt a Vörös Hadsereg szervezése, feltöltése. Ezután Kun Béláék offenzívába lendültek. A támadás északi irányát a terület gazdasági értékei, az erdők és a bányák szabták meg. Júniusra el is érték a lengyel határt, felszabadították a cseh megszállás alól Miskolcot, Kassát, Eperjest, megghiúsult a cseh–román erők egyesítése. Kikiáltották a Szlovák Tanács-

köztársaságot is, úgy festett a dolog, hogy a régi történelmi Magyarország határai között, proletárdiktatúrák formájában, sikeres felszabadító harcok esetén, kialakítható egy „vörös föderáció”, szlovák, román, szerb, horvát autonómiával, új alapon, főleg ha sikerül érintkezést találni Leninék szovjet erőivel. Előrelendült a keleti offenzíva is, a magyar Vörös Hadsereg átkelt a Tiszán, kezdte visszanyomni a románokat, azok már készültek Váradot kiüríteni. Tóth úr máris szaladt át hozzánk egyik este, hogy hát Nagy úr, ha visszajönnek a vörösök, hogy lesz a lakbérrel? Mi lesz a házammal? Mondtam, hogy én nem tudom, mi hogyan lesz, de nem hiszek abban, hogy ami volt, az újra visszajön. Ha igen, akkor csak átmenetileg. Kun Béláék úgy döntöttek, hogy a tanácsrendszer nemzetközi elismeréséért cserébe teljesítik a franciák követelését, és visszavonják Észak-Magyarországról a csapataikat, beszüntetik az amúgy is kifulladásban levő keleti offenzívát a románok ellen. „Akkor marhák!” – fakadt ki Tóth úr, pedig hát – többek közt – az ő házáról meg lakbérééről volt szó, nem az enyémről. Aztán végül is július végére a magyarországi proletárdiktatúrát a körös-körül beözönlő, az antant által cseh, román, francia fegyveresekkel támogatott intervenciók erők megdöntötték. Összeroppant a külső és a belső nyomástól. A bukás okai közt a katonai túlerőt, a belső árulást (a tisztikarét, a rendőrségét), a földkérdés megoldatlanságát, az „ideológiai színvonal alacsony fokát”, egyes vezetők anarchista magatartását és más ügyeket szoktak főlemlegetni.

Ezek pontos meghatározása és minősítése nem az én dolgom, nem tudhatom – pláne innen, Váradról –, hogy „odaát”, a Vörös Magyarországon mi, hogyan volt.

Tatár Géza többé sose került elő. Állítólag a bukás után Bécsbe emigrált, ott hunyt el betegségben. Mások látták a Tiszánál, a Szajol körüli harcokban elesni. Egyszer, már a második bécsi döntés után, 1942-ben, kíváncsiságból, hogy miket hordanak össze, elmentem itt, Váradon egy gyűlésre, melyet a nyilaskeresztes párt szervezett, s amelyiken Szálasi Ferenc zagyvált valamit az általa elképzelt „magyar jövőről”. Én a kíséretében láttam egy zöld nyakkendő, nyilas jelvényes, idős férfit. Meg mertem volna esküdni, hogy senki más, mint az egykori Tatár Géza, persze, huszonöt évvel idősebben! Bajsa és pofaszakállja volt. Odamentem hozzá, meg is szólítottam. Meg akartam tudni, hogyan lesz Saulusból Paulus. Szememben olyasféle rebbenést véltem fölfedezni, hogy ő is megismert. De más néven mutatkozott be, mondta, hogy Tatár Géza nevűt soha nem ismert. Ágnes akkor már ismét itt élt, Váradon. Lehet, hogy vele is összejött titokban? Gyanúmat továbbra is fönntartottam, hogy ő volt az. A gyűlés után nyomába szegődtem, mert nem hagyott nyugodni a dolog. Jó távolságból és kissé nehézkesen követtem. A Körös utca felé indult, s arra igyekezett, ahol annak idején a Tatár-ház volt. De azt már évekkel ezelőtt lebontották, egy nagy épületsor állt a helyén. Amikor meglátta a kanyarból, hogy amit keres, az már nincs, visszafordult. Beálltam egy kapu alá, és megvártam, míg odaér. Akkor előléptem:

– Nincs már az a ház, Tatár bátyám! – mondtam neki.

Indulatosan fogadta a szavaimat.

– Mit akar tőlem? Ki az a Tatár? Spicliskedik utánam? Horthy- és zsidóbérenc? Hagyjon békén, mert rendőrt hívok!

Békén hagytam, pedig a hangjáról bizonyossá vált számomra, hogy ő az! Nagyon meglepett volna, ha 1945 után – mondjuk, a Zsidó Védelmi Liga megbízottjaként látom viszont... De sose láttam többé, nem is kívántam látni! A nyilasokat különben is létezésük óta gyűlöltem. 1944. október 15. után bőven rá is szolgáltak előlegezett gyűlöletemre. Ki tudja, lehet, hogy ha ők nincsenek, a győztesek enyhébben ítélnék meg ben-

nünket, és akkor ezeket a sorokat most nem Oradeán, hanem Nagyváradon írom. Nem biztos, de elképzelhető...

Azt hiszem, 1919. július közepe táján jelezte Pirooska, hogy megírhatom Ideséknek: útnak indult első váradi unokájuk. Másféle, albisi vagy érolaszi ugyanis már volt néhány, de a miénk érkezésére – nem is tudom, miért – nyugtalanul vártak. Vagy belőlem nem néztek ki ennyit, vagy inkább Pirooskából, kiről Etelka néném nemcsak nekem, nekik is kifejthette ama véleményét: annyira gyöngye asszonyka, hogy bele fog pusztulni első gyermeke világrahozatalába. Hát, az tény, hogy a terhességet nem viselte valami könnyen. Az sem tagadható, hogy éppenséggel várhatunk volna valamivel nyugalmasabb időkre az első gyermekkel. Hiszen pár hónappal voltunk a románok bevonulása után, még jóval a helyzetünket véglegesítő trianoni békeszerződés előtt. Hivatali munkám, a kollégáim személye is állandóan változott. Időnkint kihallgattak arról, hogy mi volt 1919 elején, mit tudok másokról, fönntart-e valaki a kollégáim közül titkos kapcsolatot a magyarországi hatóságokkal, ezt egyfolytában firtatták, én miért maradtam itt, mások miért mentek el. Nem sokra mentek velem, de igyekeztem úgy válaszolni ahol formális kihallgatás, hol barátságos csevegés közben, valamint főnököm, Lupuțiu jelenlétében lezajlott „beszélgetések” során, hogy se magamnak, se másoknak ne ártsak. Az innen kimenő és az ide érkező levelek a kezemen mentek át, azt nem

tagadhattam el, hogy ki kap meghatározott helyről vagy személyektől postát. Végére is nem valószínű, hogy csak az én információmra bízta magukat az állambiztonsági szolgálat (a *Siguranța*) munkába lépő szimatolói. Másokról én sose tudtam semmit. Hivatkoztam arra, hogy öt-hat ember munkáját látjuk el ketten a barátommal, M. Lacival, nincs tehát időm se beszélgetésekkel, se megfigyelésekkel tölteni a hivatali órákat. Magamról nem tagadtam semmit. Elmondtam, hogy valóban funkció nélküli tagja voltam a Károlyi-idők forradalmi bizottságának a Postán, mert bevásároltattak, és mert lényegében az átalakulással egyetértettem, csak azzal nem, ami a rendteremtés hiányában az időt a falvakban és a városokban töltött. A proletárdiktatúra idején viszont semmiféle megbízatásom nem volt, ezt a kollégák is igazolhatják. Azok elmentek mind, akik a direktóriumban, a Vörös Őrségben vagy más, március 21. utáni hivatalos vagy társadalmi szervekben feladatokat vállaltak. A repatriált Soós Jenő főnökről is faggatott a szigurancás, bizonyára hallott valamit gyakori összetűzéseinkről. Azt mondtam neki, hogy főnöknek precíz, szakembernek minden bizonnyal jó volt, emberi magatartását azonban én nem kedveltem, mert lenézte az alacsony sorból származó embereket, márpedig én alacsony körből, nincstelen parasztszaládból származom.

– Akkor a román bojárokat se szereti! – provokált az illető.

– Nézze, uram! Széchenyi István is gróf volt, mégis nagy embernek tartjuk. Nincstelen paraszt is lehet embertelen, buta, tudatlan, erőszakos gazfickó, és úriember is lehet példás állampolgár vagy jeles államférfi. A nemzetiség sem dönti el, ki, hány pénzt ér!

– Hanem ki, vagy mi?

– Az, hogy a dolgát mennyire érti, és milyen színvonalon végzi el. És hogy valóban végzi, vagy csak mímeli.

– Most több új, román kollégája is lett domnu Nagynak. Róluk mi a véleménye?

– Az ő munkájuk értékelése Lupuțiu főnök úr dolga. Azt azonban megmondom őszintén, hogy van köztük néhány – megneveztem őket! –, aki csak azt nézi, mikor tűnhet el, dobhatja félre az el nem végzett munkát. Van, aki csak azért kerülhetett szolgálatba, mert román. Az ilyesmit nem szeretem, mert a posta az egyik legfontosabb állami szerv, békében is, háborúban is, minden országban. Ha nincs hozzáértés, csak pro-

tekció, vagy szaktudást figyelmen kívül hagyó, másféle érdem, megette a fene! Mi lenne, ha a mozdonyokat nem hozzáértő mozdonyvezetők irányítanák, hanem hozzá nem értők, legyenek bár a legjobb hazafiak? Egy másba futnának a vonatok!

– Érdekes, amit mond, domnu Nagy!

Köszönöm a felvilágosítást.

– Nagy úr az egyik legkiválóbb emberünk, három helyett is dolgozik a leadásnál! – szólalt meg Ion Lupuțiu főnök úr, előbb magyarul, majd illetőből románul is, hogy én is értem, a szigurancás is, akinek egyébként tolmácsolta az előzőekben is a válaszimát, nekem pedig a kérdéseket. – Én el tudom bírálni – folytatta –, mert egy időben én voltam annak a részlegnek a vezetője. Mivel fokozatosan be fogjuk vezetni a román nyelvű adminisztrációt, azt javasoltam Nagy úrnak, kezdjen el románul tanulni.

Nem ördögös dolog! Én románnak születtem, mégis kitűnően tudok magyarul. Ez fordítva is lehetséges!

– Bizonyára, főnök úr! Meg is teszem, ami rajtam múlik. Azt azonban ne felejtse, hogy ön magyar iskolát végzett, és gyermekként tanulta meg a magyar nyelvet, úgy könnyebb... Én viszont már huszonhét éves, családos ember vagyok, kérek egy kis türelmet a nyelvtanulásomhoz!

– Meglesz, domnu Nagy! – szólott közbe a szigurancás, egy évet kap rá mindenki.

Kezet ráztunk. Ha úgy lett volna minden, ahogy akkor ígérték – lehet, hogy gondolták is, az országnövelés eufóriájában, hivatali főnökeim –, sok tragédiát takaríthattunk volna meg

magunknak mi erdélyi magyarok! Mert a harmincas évektől egy csapásra megszűnt ez a toleráns hang, s főleg a gyakorlat. A falra fölkerült mindenfelé a felszólító tábla: „Vorbiți numai românește!” (Csak románul beszéljen!) Most ugyan nincs kiakasztva a tábla, de mindenütt betartják. Ha magyarul szól az ember, keresztülnéznek rajta, de sok helyütt a legszívesebben keresztüldöfnék egy konyhakéssel. Akkor, 1919 nyarán, még nekem is voltak némi illúzióim egy ilyen beszélgetés – ma úgy mondanák: káderezés – után. Vettem is román–magyar és magyar–román szótárt, nyelvtant, nyelvkönyvet. Elkezdtem magánúton tanulni románul. A szigurancás kérdezte is: hogyhogya nem tudok egy szót se románul? Mondtam neki, úgy, uram, hogy olyan vidékről származom, ahol a katonai bevonulásomig én egy románnal se találkoztam. Van ilyen elég, a Székelyföldtől a Tiszáig! Ezért tartom szükségesnek, hogy önök is türelemmel viseltessenek irányunkban, és ne csak tőlünk várják el a gyors beilleszkedést.

– A magyar urak se voltak valami türelmesek! – vágott vissza érdesen a szigurancás. Még Lupuțiu főnök arca is vörös lett a méregtől.

– Elég rosszul tették! Erre fizettek rá! Gondolom – mondtam a szigurancás szemébe nézve –, önök nem akarnak ugyanarra az útra, következképp ugyanarra a sorsra jutni! Mert az erőszak, mint épp a mi uraink helytelen politikája bizonyítja, csakis ellenerőszakra vezet. Kinek jó, itt, ebben a szláv és germán tengerben?!

A szigurancás csóválta a fejét, de mosolygott. Hogy aztán, amikor kijöttem a szobából, mit mondott a főnök úrnak, azt én nem tudhatom. Úgy gondolom, akkor még nem azt, amit tíz év múlva mondott volna, ha akkor én is ugyanazt el meritem volna mondani. De akkor már én is befogtam a számat. Később ők fogták be...

Tanulgattam a leggyakrabban előforduló hivatali szakkifejezéseket, köznapi szavakat; még egy ideig mind a részlegvezetők, mind a csoportvezetők körében több volt a magyar, vagy a magyar világban fölnevelkedett és magyarul kiválóan beszélő erdélyi román, de már kezdtek beszivárogni az apparátusba, egyes beosztásokba a regáti, ókirályságbeli román gyakornokok, ifjú kezdők, akik egy szót se értettek magyarul. Rövidesen nagy port vert föl az általam már emlegetett

Mihai Guiu esete, aki a Tanácsköztársaság idején a váradi direktórium román szocialista tagja volt. Méghozzá a radikális, baloldali szocialisták köréből jött Kolozsvárról Váradra. Nyilván, azért ide, hogy ne ismerje senki. Kijelentéseiben folyvást gyűlölte a román burzsoáziát. „Megcsinálom a román hadseregben a forradalmat!” – hangoztatta. Még a csucsai román támadás előtt is követelte a román intelligencia letartóztatását, Nyugat-Magyarországra való deportálását. „Végezzék ki Nicolae Zigrét, Ciorogariu püspököt! Rózsavízzel nem lehet forradalmat csinálni!” – hangoztatta úton-útfélen, kifejezve, hogy a váradi magyar direktórium kesztyűs kézzel bánik a román urakkal. Katz Béla alig győzte mérsékletre inteni. Mikor aztán a románok bevonultak, Guiu elvtárs eltűnt Váradról. Pár év múlva maga Nicolae Zigre mesélte el, hogy prefektusságának harmadik hónapjában valaki felismerte Guiut, aki őt 1919-ben fel akarta köttetni. Rögtön elfogatta, és elővezettette. Hadbíróssággal fenyegette meg Guiut, de annak a szeme se rebbent, azt ajánlotta, hogy Zigre prefektus hívja fel Patala tábornokot Nagyszebenben. Patala letolta Zigrét: „Guiu a mi megbízásunkból ült a direktóriumban! Ő értesített bennünket a direktórium minden készülő intézkedéséről!” A harmincas években királyi iparfelügyelő lett Guiu elvtársból Kolozsváron. – Jól tejelő, hálapénzes szakma...

(Folytatjuk)

*A szöveget gondozta és szerkesztette
SZILÁGYI ALADÁR*

PETRUSÁK JÁNOS

Sikerre vagy sikertelenségre ítélve?

Melyik most a Te sorsod, igen, a Tiéd, mai magyar író?

Esszé

Mindenki sikerre vágyik, ezt, gondolom, nem kell megmagyarázni, mert minden értelmes ember számára ez érthető. Viszont a legtöbben csak a saját sikerükre gondolnak, csak önmagukkal és sikerükkel foglalkoznak. Pedig ha másokat sikerre segítünk, az a mi sikerünk lehet! Gondoljunk csak a pedagógusokra, az „igazi tanárookra”: ha tanítványaik sikert érnek el, az egyértelműen az ő sikerük is. De ez a tanári siker lehet az is, ha egyáltalán túljut a tanítvány az akadályokon, ha sikeresen bizonyítványt szerez, legyen az bármi-féle bizonyítvány vagy oklevél. Vagy gondoljunk csak szüleinkre – elsőként rájuk kell gondolnunk –, milyen büszkék ők a mi sikereink láttán. Amikor rólunk beszélnek, azzal, hogy nélkülük nem lehetnénk mi, a saját sikereiket sorolják...

Ugyanígy kellene lenni – mert írók vagyunk, az írói siker-ről szólunk – a szerkesztők, a könyvkiadók, a könyv nagy- és kiskereskedők, a nyomdák és könyvtárak, meg persze a pályázati platformok emberei esetében is. Büszkének kellene lenniük arra, hogy ők ennyi meg ennyi mai magyar alkotót segítettek a megérdemelt sikerre.

Csakhog... Kérdezzem még meg, hogy ki nem érti a címbeli kérdést, és annak alcímadó kérdését? Kérdezzem meg, ki gondolja úgy, hogy túlzó a cím pesszimizmusa?

Augusztus elején írótáborban voltam. Meghívtak. Előadni hívtak. A könyvkiadásról beszéltem. (Ehhez annyit: még a múlt évezredben volt egy kis könyvkiadóm, irodalmi folyóiratot adott ki, három megyében terjesztett, majd az ezredfordulón egy multivállalat média-könyv osztályvezetője lettem, aztán jelenleg cégem keretében újból foglalkozom könyvkiadással is.)

Néhány fogalmat tisztázzunk!

PETRUSÁK JÁNOS (1970) nyíregyházi író, drámaíró, újságíró, közgazdász, gazdasági szaktanár. A Budapesti Kereskedelmi és Vendéglátóipari Főiskolán, majd a Debreceni Egyetemen szerzett diplomát. Több kötete jelent meg, drámája (Hulló csillagok) az 1956-os Emlékbizottság pályázatán színreviteli támogatást nyert, így előadták Nyíregyházán és Nagyváradon is.

Egy: a könyvüzlet olyan, mint bármely üzleti tevékenység. Nem jó tündérek a könyvkiadók, nem szívszerelemből vagy kicsi pusziért adnak ki – bár ne kapkodjuk el a nemleges választ, előbb azért nézzük meg az írókat vagy íróknőket! –, hanem üzleti érdekből. Azaz lesz profit-biznisz, vagy nem lesz profit-biznisz a könyvből. Lehet tehát berzenkedni, hogy X.-nek a könyvét (amelyet nem is nagyon maga írt, hiszen benne áll, hogy sajtó alá rendezte, vagy lejegyezte Y. X.) miért adják ki, amikor ez az X. egy médiafelkapott botrányhős, egy szó szerint magamutogató,

ha egyszer azt jelzi a könyvszakma, meg a média, hogy igény van a könyvére, mert a vásárlóközönség még többet szeretne róla megtudni, akkor... Persze, hogy kiadják! Több példányban, mint Mari néni vagy Zoli bácsi csodás, könnyfakasztó verseit. Hiszen az üzlet az üzlet! És az üzleti tevékenység azt nézi, hol van a nagyobb profit, és nem azt, hol mutatkozik meg magasabb esztétika.

Kettő: a könyvszakma, nemcsak nálunk, hanem az egész világban is, a médiával összeforrt. Mivel az egész világban nap mint nap és percről percre annyi minden történik, hogy ebben a történésszőzönben szelektálni kell. Az emberek többsége ezt a szelekciót rábízza az újságírókra, szerkesztőkre. Ezért van aztán az, hogy ami a médiában megjelenik,

arról „biztosan tudják az emberek, hogy valós”, hiszen a média is beszél róla. De kérdem én, még viszonylag nagy példányszámos szerzőkről is mikor beszél?

Három: a számok. Az abszolút számok, melyeknek világában éljük életünk. (Mennyi idős vagy? Akkor még takony, kis fiatal! Majd, addig hallgass! Vagy: akkor már vén vagy, bemeszesedtél.) Tehát, még egy ötvenezres példányszámos mai magyar író is így kesereg honlapján: „Ötvenezer példánnyal a hátam mögött bukott írónak éreztem magam, és szemlesütve jártam. Amikor hallottam, hogy a Harry Potter 25 millió példányban kelt el, akkorának éreztem magam, mint egy kockacukor. Hol vagyok én ettől...”

Igen, akkor gondolkodjunk a könyvkiadók profitorientált eszével: kell magyar író egy kb. 13 milliós nyelvnek, amikor egy angol sikerkönyvet kétmilliárdan, igen kétmilliárdan vagy kicsivel akár kétmilliárdnál is többen elolvashatnának?!

Csakhogy! Ne rohanjunk az időben nagyon vissza, csak Csokonai korába, mondjuk. Hiszen ő a 18. század végén egyebek mellett azt írta, még hozzá színműve címében, hogy: „A méla Tempefői, avagy, Az is bolond, aki poétává lesz Magyarországon”.

Na, mi változott? Kedves, vagyis kedvetlen író társak! Bolondok vagyunk, hogy íróvá-költővé kívánunk lenni Magyarországon?

Csokonai korában is kuncsorogni kellett a pénzért, amely a megjelenést – és a megjelenés az írói sikert – jelentette. Meg kellett alázkodni, és mint Tempefőinek, vagy mint Csokonainak, ámokfutást kellett művelnie, kergetve a siker – reményét. De akkor is kellett küzdeniük, Csokonainak, képzelt hőségnek, Tempefőinek és kortársainak, nem csak önmagukért, nem csak saját megjelenésükért és sikerükért, hanem a magyar irodalomért, a magyar íráságért és nemzetünk nyelvében való megmaradásáért. Küzdeni akkor a több tízmilliós németiség tengerében a néhány millió magyar anya és gyermekeik szaváért. Hogy magyarul tudjunk most olvasni, írni, gondolkodni és álmodni.

Hiszen gondoljunk csak arra, ha a maga korában Csokonai németül ír, és keresi így a sikert? Őt németül olvassák, németül értékelik, talán nevét németesítik, a Vitéz helyett egyszerűen Galantot írnak a címlapra. Amely egyébként csak egy újabb L-betűben különbözik az angol Gallant névtől.

Csokonai viszont Vitéz volt, nem csak nevében az. És vállalta a magyar íráságot. Ahogyan vállaljuk ma mi is. Mert akarjuk, hogy magyarul olvassanak még háromszáz, meg

ezer év múlva is... Hogy legyen, hogy éljen a magyar és a magyar irodalom!

Ezért tehát, azzal, hogy nem hagyjuk magunk, hogy írunk, hogy küzdünk, bár sokan Tempefőinek néznek bennünket, Don Quijotének mondanak, borítékolják számunkra az elhallgatást, a közönyt, borítékolják a sikertelenséget, mégis, mert élünk, mert alkotunk, mert küzdünk, ezért jövőnk a siker!

Lehet, hogy nem személyes siker lesz ez, hanem a közösségi siker. A legnagyobb, mit ember elérhet: általunk is, harcunk miatt is marad meg a nemzet!

Írj, tehát csak írj, magyar író! Ne hagyd magad!

LAKATOS-FLEISZ KATALIN

A névtelenség dicsérete

*„A sauna tornácán a fedéllecek között fecskék
fészkeltek, csicsergésük behallatszott a
szobácskába reggeltől késő estig. Nem volt messze
a kútgém sem, amelynek tetején mindig ott ült a
beteg leány valamelyik gyöngéd kis barátja. Silja
hallása annyira kifinomodott, vagy
megzavarodott, hogy a fecskék csevegéséből
értelmes szavakat hallott ki. (...) A fecskék voltak
tehát legjobb pajtásai, mindig felvidították lelkét,
és sohasem emlékeztették különleges helyzetére.
Csak kiáltoztak neki onnan az ajtó mögül.
Megtörtént ugyan, hogy egy-egy fecske egészen
szokatlan helyre ült, az ablak keresztfájára, egy
pillanatig függőleges helyzetben maradt, fehér
hasa bevilágított a szobácskába. De ez csak
valamilyen egyedülálló, a maga külön útjain járó
madár volt, és semmit sem tudott a beteg
leányról. Kis barátainak üdvözlétei és szavai
láthatatlanul érkeztek hozzá.”*

FRANS EEMIL SILLANPÄÄ: Silja¹

Szilágyi Ákosnak megjelent egy remek esszéje a *Korunk* 2017. áprilisi számában *A (hír)név átváltozásai* címmel. A hírnév, a hatalom, a „valakiság” megszerzésének személyiséget sorvasztó hatásáról szól. Ha az esszé lényegét próbáljuk megragadni, nem kevesebbet állít, mint hogy a „piaci csilaggá válásban, a piaci hírnévben és sikerben *egy személyes név márkanévvé, a szellemi létező dologgá, az eleven ember áruvá* változik át, és elveszti minden vonatkozását az életre, saját életére is. Azaz a személyes név átváltozása hírnévvé kivetkőzteti a nevet önmagából, és elidegeníti attól, akivel személy szerint az életben azonos.” (Kiemelés a szerzőtől.) Radikális kijelentések ezek a korunk teljes sebességgel őrölő sztár- és hírnévgépezetét tekintve. Merthogy napjaink, a kapitalizmus vallásának piaci ege alatt formálódó sztár- és

LAKATOS-FLEISZ KATALIN (1978, Nagykároly) irodalmár. Doktori tanulmányait Debrecenben és Finnországban végezte. Tanulmányt, esszét és könyvkritikát publikál.

ismertségkultusz ellen beszél első-sorban. A győztesség státusáról, a valakivé válás üdvözítő pillanatáról, amelyben megigazulhatunk.

Még egy dolog érdekes, kiemelésre méltó az esszében. A hírnév *életellessége*, az tehát, amikor a hírnévben a saját, *személyes életünkre* való vonatkoztatási pontunkat veszítjük el. A szembeállítás paradoxnak tűnhet, hiszen korunk azt sugallja, hogy épp az ismertségben, a valakivé válásban találtuk meg magunkat. Valakik lettünk, nevet szereztünk, tehát önmagunk lettünk. Végre beérkeztünk. A siker, az elismertség egyfajta védőhálót biztosít a semmibe, az ismeretlenségbe, a lúzerségbe való (vissza)zuhanás ellen.

1. Frans Eemil Sillanpää, *Silja. Egy régi családfa utolsó hajtása*, (ford. N. Sebestyén Irén), Irodalmi Könyvkiadó, Bukarest, 1967. Az idézetek ebből a kötetből valók.

A magyar közegben talán még kevésbé ismert finn író, Frans Eemil Sillanpää 1939-ben megjelent, Nobel-díjat kiérdemelt *Silja* című regénye (finnül: Nuorena nukkunut – azaz Elaludt fiatalon) jutott a fenti gondolatokról eszembe. A regény az 1900-as évek elejének finn társadalmában játszódik, és egy cselédlányról szól, aki miután árvaságra jutott, különböző gazdaházaknál kénytelen szolgálni. Időközben szerelembe esik egy hasonló korabeli fiúval, akitől néhány röpké találkozás után el kell válnia. Silja a regény végére, huszonkét évesen tüdőbajban meghal. Magára hagyatottan a gazda, Kierikka házának elhagyott, ámde csinosan berendezett szaunaszobácskájában. Azonban, ha jóval részletesebben mesélnénk el a cselekményt, a regényről akkor is elnagyolt, torz képet kapnánk. A regény ereje ugyanis a részletekben, az ezer színben tündöklő táj- és lélekábrázolásban rejlik. Silja névtelen, a társadalmi hierarchiában alárendelt, státus nélküli élete egy mélyen átélt és átéltsége folytán mélységesen *igaz*, autentikus életet rajzol ki, amelyben el kell felejtünk az európai romantika megszokott kliséit, megoldásait. Silja életét hiba volna leszűkítenünk a romantikus irodalom felfokozott életkultuszának, a viszonzatlan szerelem halállal végződő toposzának illusztrálása – hiába erről szól a történet. Sillanpää nem a finn Goethe, a vágyba bezárt szerelem nála nem lesz öncélúan érzélgős. Silja élete és halála sokkalta józanabb, társadalmilag beágyazottabb, így *igazabban* rajzol meg sorsot – amely a maga pályáján halad beteljesülése felé.

Finnország a huszadik század elején – háttérben az autonómiához vezető 1917-es, majd a '18-as háborús évek – még agrárviszonyok által meghatározott vidéki társadalom. Élettere az egymástól távol eső tanya a hozzá tartozó gazdasági épületekkel. A legközelebbi „templomos falu”-ba is nagy távolságot kell gyalogolni. A jellegzetes finn táj, a kiterjedt erdőségek a közöttük hosszan, kanyarogva végighúzóódó földutakkal, a napfényben szikrázó tavak az ember minden napjainak részei. A táj itt nagyon is hétköznapi léttér.

És éppen ezért lehet az ember legbensőbb világának része. Nem a civilizációtól megcsömörlött európai ember vágyakozásának tárgya, amikor is a táj zaklatott idegrendszer menedéke (ideig-óráig), hanem lelki történések része, meghosszabbítása. Nem is a nagy érzelmekre, az eksztatikus pil-

lanatokra tartogatott, hanem a legapróbb dolgokban is ott van. Az itt élő emberek mindennapi gondjait, küszködését a táj jótékonyan takarja be. Az ember éppúgy névtelen, ahogy a táj az. Siljának ezenfelül még a környezetében élők számára sincs neve – apja halála után a jóságos öreg professzor, akihez szolgálatba kerül, az első, aki a lány nevét kérdezi. A regény folyamán Silja ide-oda vetődik, hogy hol él, az maga számára sem fontos. Egyik gazdaház olyan, mint a másik – legfeljebb durvább vagy piszkosabb –, és valahol élni kell... A világ elutasítása és a névtelenség iránti alkati fogékonyság olyan megkapó ebben a figurában. Tegyük hozzá, ez megint csak mélyen a finn társadalomban gyökerezik, hiszen mit számít valakinek lenni a hatalmas erdők között megbújó gerendaházakban?

Persze a korabeli finn társadalom nemcsak Siljából áll. A lány környezetében élők – néhány kivételtől eltekintve – csakis a földmunkával törődő, szűk látókörű parasztok. Azonban Siljában az önmaga névtelensége, senkisége, még azt is mondhatnánk, öntudatlansága (hiszen nem töpreng, csak befogadja sorsát) a szabadság lehetősége. Ezért vált olyan könnyen környezetet, nem függ, nem bonyolódik alá- vagy fölérendeltségi játszmákba. Attól, ami bibliai értelemben a világot jelenti, tökéletesen elkülönül. Siljának gondolai sincsenek, ami megöregítené, de végső soron életben is tartaná, csakis fájdalma. Nyomát sem találjuk benne az európai irodalom „*jederman*”, a

tulajdonságok nélküli ember amoralitásának. Épp ellenkezőleg: Siljában az elkülönülő hajlam, a magánykeresés ad helyt az életét eldöntő sorsesemény várásának: az Armassal való szerelmes együttlétnek, majd az elválást követő teljes világidegenségnek, amit már csak a betegség és a halál követ. A magány számára személyiséget ad. A magyar irodalomban talán Krúdy Gyula *N. N.* című kisregényének névtelen főhőse (*Nomen Nescio*) hasonlítható hozzá valamelyest. Igen, és nem is annyira Kármán regénye, a *Fanni hagyományai*, amelyben a felfokozott érzelem viszi a fő szótlamot.

Silja a dolgokat a maguk azonosságában éli meg, a találkozást találkozásként, az elválást elválásként. Mert a találkozás egyesülés, az elválás csonkaság. Ha csakis az egójával, az énjével ragaszkodna első szerelméhez, lehetne sértett, dühös, haragos, megalázott. De fájdalmat a maga tisztaságában nem érezhetne. Önmaga kiüresítése, aminek maga sincs tudatában, és amelyhez a természet asszisztál, ad helyet az élet mint sors benne való munkálkodásának. Éppen azért, mert annyira él, veszi semmibe a halált, nem fél tőle, sőt, tüdőbajának kitörése, az első nap, amikor ágy-nak esik, valóságos ünnepnap. Szent Iván napja múlt, a nyár a leggyönyörűbb napjait éli. Ez a diadalmas nyár a szauna legapróbb réseit is elárasztó napfénnel búcsúztatja Silját. Sillanpää-nak kritikusai felrótták, hogy az ember halálát a természettel való egyesülésként, túlságosan is ünnepi fényekkel festi. De lehet-e más célja annak, aki a világból fokról fokra kivonul?

Sillanpää regényében a nagybetűs sorsnak csak egyik fele Silja halála, másik oldala a kimondás vágyát hordozó természeti táj. Sillanpää tájai arról beszélnek, hogy a sors bármennyire is megmutatkozik, de lényege mégis titok. Lengyel Zoltán *A sors kritikája* című tanulmányában így ír erről: „*Ami a sors szférájában a feladatként, feladványként tételeződő rejtély, az orákulum jóslata, az a szép hatáskörének magasabb*

rendű területén a megőrzendő titok. Mind a rejtély, mind a titok az igazságra vonatkozik. De míg a sors rejtélyét meg- és feloldó tragikus hős elnémul az igazság kimondhatatlansága előtt, addig a szép ideájának legmagasabb rendű megformálhatósága megőrzi a kifejezés nélküli, a csend titkát.”

Silja öntudatlansága, de nyiladozó vágyakozása, bár még maga sem tudja, mire, már önmagában sorsszerű, mert a látható titokra: a természet sugalmazására van utalva. Íme, még az apja kunyhójában élő, serdülő Silja egyik tapasztalata a nyári éjszákát szemlélve: „*A pihenő tó, a partokkal és a szigetekkel, olyan volt ott előtte, mint egy kép; ilyen képet már látott is néha. (...) Mindaz, amit az érzékei fölfogtak, mintha mindenképpen meg akarta volna győzni a leányt a természet gyöngéd jóságáról. Mintha fülébe súgta volna: lehet, hogy hiányzik valami az életedből, de ezen mi nem segíthetünk, mi csak azt tehetjük, hogy mindazzal, amit éléd tárunk, gondozzuk és ápoljuk vágyakozásodat.*”

Alighanem Sillanpää legnagyobb zsenije abban rejlik, hogy a természetet, a finn tájat a sorssal egybefonódva, a sors látszásaként tudta ábrázolni. Különös érzéke volt a titokra, amely napsugaras tájaiban – játszó árnyékként – mindenütt ott bujkál.

PÉTER I. ZOLTÁN

Ady Endre érminszerenti gyermekevei

Kultúra

Száznegyven éve született Érminszerenten a magyar költészet nagy alakja, Ady Endre. Ebből az alkalomból a gyermekkorára emlékezünk.

„Születtem pedig, hajh, 1877. november hó 22. napján Szilágy megye Érminszerent községében, a régi Közép-Szolnok vármegyének Szatmárral határos érmelléki kis falujában” – olvasható a költő 1913-ban megjelent önéletrajzában.

Ma már hiába keresnénk a térképen ezen a néven ezt a kis szilágysági falut, ugyanis 1957-ben nagy szülöttéről nevezték el. Azóta Ady Endre a hivatalos neve, és már nem Szilágy, hanem Szatmár megyéhez tartozik.

Papp Aurél festőművész leírása szerint az Ady család „kis nádfeleles háza utolsó volt a temető, a falu minden felekezetének közös temetője felé vezető úton, amelybe belekanyarodik a kis református templom felőli út.”

Amikor a költő szülei, Ady Lőrinc és Pásztor Mária összekevertek, az utcának a temető felé kanyarodó végén még üresen állott két háztelek. Ezeket és a hozzájuk tartozó kertet szerezték meg évek múltán a fiatal házasok, és szántóföldjeiket is egyre gyarapították. A paticsfalú, nádfeleles szülőházat a költő édesanyja, Pásztor Mária örökölte nagybátyjától, Kabay Gábortól, aki egyben nevelőapja is volt. Jellegzetes háromosztatú ház ez, a közepén levő pitvarból nyíló két földes szobával. Ehhez tartozott egy talán még ennél is kisebb, zsúpfedeles öreg parasztház, még Pásztor Mária nagyapjának, id. Kabay Gábornak az idejéből, ezt azóta lebontották.

Ady Lajos úgy emlékezik később, hogy szülőházuk meglehetősen piciny volt. „Két szobás, pitvaros parasztház (a konyha és sütőház az azóta lebontott külön épületben volt), s szüleink évről-évre halogatták »jobb idők«-re a lakóház építését.”

PÉTER I. ZOLTÁN Podmaniczky-díjas helytörténész, újságíró (1949, Nagyvárad). 1991–2009 között a Bihari Napló munkatársa. A Budapesti Műszaki Egyetem műemlékvédő szakmérnöki karán tanult. 1992-től számos helytörténeti és irodalomtörténeti könyve jelent meg.

Erre majd csak később, 1908-ban kerül sor, akkor épült a több helyiségből álló „Ady-kúria”, amelyben a költőnek a sarki utcai szobát rendezték be.

A virágos udvarról Papp Aurél, az Ady fiúk játszótársa, a későbbi festőművész is megemlékezik. Szerinte ez a porta egészen más volt, mint a falu többi udvara, s szebb, mint a jobb módúaké és az uraké, ami a ház asszonyának a lelkét, az ő valódi lényét tükrözte: háza környéke, a kis öreg házé éppúgy, mint a később épített kúriáé, virágokkal és fenyőfákkal volt beültetve.

Nem volt mindig ilyen az Ady-porta, hiszen ugyancsak az előbb idézett festőművész – aki két évvel volt fiatalabb –

labb Adynál – gyermekként még elég nagy kopár udvart látott itt, kevés melléképülettel. Amit még megfigyelt: „Istállójuk a két tehénkének szűk, de a nehéz téli időkben melegget adó. Kevés majorságuk mindig volt, mert úgy emlékszem Mari nénire, hogy mindig hozott valamit kék kötényében, tojást vagy két krumplit a kertből.”

Az Ady család a Pásztor Mária hozományából s a férj saját, pénzzé tett kis jussából szerzett mintegy 50 katasztrális holdnyi földön kezdett gazdálkodni. Mindvégig 50–70 katasztrális hold volt a birtokuk, s ez Érindszent határá-

ban, ahol igen rossz minőségűek a földek, szikesek, kiöntésesek, mocsarasok, igen sovány megélhetést nyújtott még a szorgalmas és jól gazdálkodó embernek is. Hol gyarapodott, hol meg lepadt ez a földterület, de fia életében nagyjából e két határ között mozgott Ady Lőrinc gazdasága. A család emelkedésének jele, hogy Ady Lőrinc 1906 és 1910 között tagja volt Szilágy megye törvényható-

sági bizottságának, Récsey János érminszenti földbirtokossal együtt, az érszentkirályi körzet képviselőjeként.

A költő szülei

Ady a származásáról, felmenőiről 1909-ben publikált önéletrajzában így ír: *„Geográfia szerint a Szilágyságból jöttem, a régi Partiumból, tehát se nem Erdélyből, se nem Magyarországból. Családilag szintén se fentről, se lentől, küszködő, nemzetes, kisúri familiából, mely ezer éven át csak éppen hogy élt. Valamikor, régi írások szerint, jeles és gazdag família voltunk, de már a XV-ik században hétszilvások. Egy lóerejű gőg a lelkünkben jelzi ma már csupán azt, hogy több ügyességgel ma mi is dinasztiák lehetnénk. Anyai részről csupa pap, diákos, poétás ember az őszám, a protestantizmus óta kálvinista. Anyai nagyapám pap volt abban a faluban, ahol születtem...”*

Az 1913-as életrajzában már részletesebben emlékezik az őseire: *„Az apám Ady Lőrinc, a belső Szilágyságból, Lompértről került ide, mikor édesanyámat, az egykori érminszenti református papnak korán elárvult leányát, akit egy falusi kisbirtokos nagybácsi fogadott föl, feleségül vette. Az anyám családja ősi protestáns papi család, miként erdélyi kálvinista papleány, Visky-leány volt apai nagyanyám – nagyapám, Ady Dániel pedig a Wesselényiek számtartója s lompéрти földbirtokos. Az Ady-család egyébként – bár ez se fontos – a Szilágyság egyik legrégibb családja, ősi fészke Od, Ad, később Diósd, s a terjedelmes Gut-Keled nemzetségből való. Régi, vagyonos és rangos helyzetéből hamarosan lecsúszott a család, s már a XVI. századtól kezdve a jobbféle birtokos nemes úr kevés közöttük, de annál több a majdnem jobbágysorú, bocskoros nemes. De erős és büszke hagyományok éltek a familiában, s az apám, aki testvérei közül egyedül nem tudott megbarátkozni a kollégiumokkal, amelyekből mindig megszökött, gyerekeit bármi módon taníttatni akarta. Okvetlenül az izgatta titokban, hogy a család újabb fölemelését, amint illik, a vármegyén és vármegyei karrierék által csinálják meg – a fiai.”*

Anyai ágon harmadízíglén visszamenőleg kimutatható, hogy református papok Ady felmenői. De az anyai rokonság közvetlen előéletének sok homályos vagy elhallgatott részlete is van. Egy sor szabálytalan egyéniség és tragikus életsors

villan elénk a gyér adatokból és célzásokból is. Mindezek a komor élmények és nyomasztó családi emlékek keserű örökségként ott riasztanak már a gyermek Ady Endrében, sajátos érzékenységetől felnövesztve, amelyet, mint vallja, édesanyjától örökölt. A másik oldalon az apa nyers gyakorlatiasságú, feltörekvő becsvágya, a félpasztyi sorba lesüllyedve is megőrzött hétszilvás gőgje ellensúlyozza e félénk lágyságot. Vagyoni és osztályhelyzetének döntő hatása mellett a kortársak szerint apjának is köszönheti Ady a hajtóenergiáit: a lázadó elégedetlenséget, a támadó harci kedvet s gondolkodás- és kifejezőmódjának sajátosan eredeti, rap-szodikus módját. Emésztő szenvedélyeinek forrását is megtaláljuk a családkusza, kalandos sűrűjében – állapította meg Kovalovszky Miklós.

A kálvinista őseire oly büszke költő egyebek mellett így emlékezett: *„...ősi, legősibb kálvinista vagyok, s ha vallásos nem is lehettem, de életemben, munkámban benne volt a protestantizmus – s bár internacionalista vagyok – a legteljesebb magyarság.”*

Ady azt is számon tartotta, hogy anyai familiáján valami fátum ült. *„Egyik nagybátyánk remek poéta volt. Aztán kispap lett, s egy szomorú éjszakán agyonpuffantotta magát. Ha jól tudom, éppen itt történt Váradon. A nagynéninkről is szomorú mesét hallottunk. Azt meg a színpad ölte meg... A vérben van a baj, a vérben...”*

Szüleiről Ady a 20. század hajnalán, a Varga Ilonához írott egyik levelé-

ben, így vall: „Édesapám hétköznapi, praktikus ember. Az anyám egy poétikus lelkű, gyöngéd asszony, mártírja az apámnak. Az ő szívét örököltém, s ha sorsomat átkozom, az anyámat átkozom meg: az ő szíve az én szívem. Az apám megtagadott, mert nem elégít ki a magas ambíció, hogy szolgabíróskodjak odalenn valamelyik ronda faluban. Ő az anyámat okolja: »ő nevelt így« [...] Van még egy fivérem. Ő az apám nevelése. Ő be fogja váltani az apám reményeit, de mit ér ez annak a szegény mártírasszonynak, kinek szívéhez én állok közelebb... Egyforma a szívünk.”

Annak oka, hogy mártírasszonynak nevezte édesanyját a költő, talán anyja viszontagságos gyermekkorában, de házasságában is kereshető. Ady anyai nagyapja, Pásztor

Dániel református lelkipásztorként 1841-ben került Érmindszentre. Egy évre rá feleségül vette Kabay Gábor idevalósi gazda lányát. A költő édesanyja negyedik gyermekként született, de addigra már a család elkerült Érmindszentről. Pásztor Dánielnek nézeteltérése támadt egyházával, ezért röviddel első gyermekének megszületése után el akarták helyezni a faluból. Ezen úgy felháborodott, hogy áttért katolikus hitre, és a szatmári püspök szolgálatába állott. Rövidesen a szatmári katolikus püs-

pökséggel is szakított, és Mária lányának keresztlevele szerint „curator viarum”, azaz útbiztos a vármegyénél, szó szerinti fordításban útfelügyelő, míg saját halotti bizonylata szerint „vigil terrestrium”, azaz mezőőr volt. Mária négyéves korában elveszítette édesanyját, hatévesen az apját. Anyai nagybátyja, Kabay Gábor vette magához az árvát Érmindszenten. Még csak 16 éves volt, amikor hozzáadták a Lompértről jött kérőhöz, a 23 éves Ady Lőrinchez.

*A költő édesapja,
Ady Lőrinc*

Férjének édesapja, Ady Dániel Haddon volt Wesselényi Miklósnak gazdasztje. Könnyelmű, lump természete leapasztotta a lompéрти apai birtokot. Apja mulatozó természetét örökölte Lőrinc is, de annak könnyelműsége nélkül.

Az emlékezések egybehangzóan szókimondó, éles nyelvű, erőszakos, kötekedő, nyakas embernek mondják Ady Lőrincet. Ugyanakkor páratlanul szorgalmas gazda. Papp Aurél emlékeiben fürge, hetykén és magabízóan élő és beszélő emberként élt, akinek kötekedő természete mellett mindig furfangokon járt az esze. „Nem volt túl magas ember, de inas, keménykötésű, mint azok az emberek, akik a munkát mindig teljes szívvel, egész lélekkel és szeretettel végzik. Akkurátus embernek mondják az ilyen embert a Szilágyságban. Akkurátus a munkájában, beszédjében, magatartásában és egész életében. De talán még több is volt, mint akkurátus ember! Több, mert mindenki felülről nézett, mindenkit kevesebb értékűnek tekintett. Ugyanakkor nagyszívű ember is volt, s ezt mi, gyermekek jól megéreztük.”

Ady Lőrinc rajongásig szerette a földet, és amint az előbbi visszaemlékezésből is kitűnik, szorgalmas gazda volt, aki keményen dolgozott birtokán, különbül, mint bárki a falujában.

Ady Lőrinc a családjával szigorú, feleségéhez csak akkor volt jó szava, ha szüksége volt az asszonyra, ha rossz természete valami bajba kever-

te. Ettől eltekintve a maga módján mégis szerette a családját. Érezte ezt nagyfia is, aki tisztelte, szerette szüleit, ahogy arról később Kabos Edének írt egyik nyílt levelében: „Érmindszent nekem legeslegelőször is az édesanyámat jelenti, aki sóhajtani se mer, ha én netalán alszom és álmodom, és az édesapámat, aki pontosan hajnali öt órakor káromkodja el magát az alsó udvarban, holott ma már nem is engedjük gazdálkodni, kicsi földjét bérbe adattuk, s két olyan szükségtelen vэн cselédje van, akikért nem érdemes a tüdőt szaggatni. [...] Nagyon szeretem és félttem azt a két öreg embert, akik az anyám és az

apám. Az anyámat különösen, a valamikor hét vármegyére szóló szépséget és jóságot, aki talán miattam öregedett meg hamarabb, mintsem szabad lett volna, de az apámat is, aki ma még nekem és Lajos testvéremnek öccsüül tetszhető, komikusan fiatal, de bizony mégis öreg...”

A férj zsarnok, erőszakos, a szóbeszéd szerint szoknyabolond természete miatt sokat szenvedett mellette a halk szavú, szelíd, törékeny, szép asszony, akinek ráadásul később állandóan aggódnia kellett nagyfiáért is.

Pásztor Mária, akinek kedvéért Papp Aurél szerint pántlikás négyökrös szekéren jött el Ady Lőrinc Lompérről Érmindszentre, maga volt a megtestesült szelídség, jóság és szeretet. „Kicsiny, de délceg természetére még jól emlékezem gyermekkoromból, s megtört, az élettől meggyötört, mindig bánatos arcára, fénylő bogárszemére is. Ott sürgölődött a keskeny udvaron, s mindent látó tekintetével mindig a gyermekeit féltette, hogy még a gyenge szél se ártson az ő drága fiainak. [...] Szinte nem volt saját élete, férje és fiai életét élte és szenvedte.”

Az Ady testvérek

A költő az Ady család első fiúgyermeként látta meg a napvilágot 1877. november 22-én. Egy nappal születése után András névre keresztelték. Nem sokkal később a szülők a szében csengő Endrére változtatták

A költő édesanyja,
Ady Lőrincné Pásztor Mária

elsőszülött fiuk nevét. Úgy tartják, hogy „táltos-jellel” született a költő: mindkét kezén egy-egy csenevész hatodik ujja is volt, ezeket még akkor eltávolították. Ilyesmi az Ady családban már többször is előfordult. A költő egyik versében maga is azt fejtegette, hogy „táltosok átkos sarja talán”. Az első fiú születésekor Ady Lőrinc és felesége hároméves házasságok. Öt évvel később megszületett a második fiuk is, Lajos. Endre a második gyermekük volt, mivel 1875-ben, házasságuk után másfél évre megszületett a mindössze hét hónapot élt Ilonka lányuk.

A gyermekévek helyszínei, gyermekszerelmek

A temető szomszédságában levő szülői ház ablakai közül volt, amelyik a sírkertre nézett, s a költőnek az ebből fakadó gyermekkori félelmei vissza-visszatérnek majd egyik versében is: *„Egy ablaka lesz a szobámnak / És arcomon ezer redő / S száz lépésre a temető. // Kis temető a falu alján, / Olyan szelíd s mégis merész? / Holdas éjen szemembe néz. // Hajnalig bámultunk egymásra / S olykor a lelkem is remeg: / Jaj, a temető közeleg. // Engem is visznek titkos szárnyak / S már azt sem tudom, hogy vagyok, / Hogy élek-e s a Hold ragyog. // Alszik a falu, én virrasztok, / Nézem, nézem a temetőt: / Itt van az ablakom előtt.”* Amint az egyik novellájában is írta: *„Mindig féltem, és csak erre vagyok egy csöppet büszke, hogy mindig féltem, tehát az előkelőbb emberfajtával lehetek atyafiságban. Féltem a közeli temetőtől gyermekkorom falujában, s a házhíjának ajtaján mindig láttam a sötétben fehér, halott árnyékokonaimat besuhanni...”*

De nemcsak félelmet gerjesztett a kis Endrében a régi temető látványa: napközben kitűnő játszóhelynek is bizonyult. Öccsének tanúsága szerint a beroskadt, már-már rétté egyengetődött ótemetőben labdázta. Gyakran mentek a mintegy másfél kilométer távolságra levő Érhez is, sóskát szedni, fürödni. Ez már az apai tag közelében, a Bence-domb mellett volt, amelyről a kis Endre sokáig azt hitte, hogy azon túl megszűnik a világ. A gyermek fantáziáját a helyi mondákon kívül a falu furcsa babonái és kísértethistóriái is megmozgatták.

Gyermekkorának másik döntő és egész életét meghatározó motívuma az igen korán ébredt szexualitás, a kis leánypaj-

tásokban is a nőt kereső nemi érdeklődés, a mohó szerelemvágy volt – amint arra Kovalovszky Miklós is rámutatott.

„...Hároméves koromban már nem kellett, csak leány-játszótárs. Vigyázatlan-ságból és szerencsétlenségből ilyen rettenetes korán elérem tárult egyszer színjátéka a legnagyobb titoknak, s én már hároméves koromban nem voltam ártatlan. Ha tudták volna, milyen szörnyű az, amit csak istenien furcsa és ártatlan paródiának néztek azok, akiknek gondot kellett volna viselni reám. Én hároméves korom óta mindig szerettem, emésztően, viharosan és sokszor. Hétéves koromban meg akartam halni, mert nem csókolta meg az a leány, aki talán az én szomorú szerelmeim hősnői között ma is legékesebben és legelevenebben él...”

Gyermekkori játszótársa a kis Pápay Róza volt, akiről megemlékezett A Hágár oltára néhány sorában is: *„...Lósóskás parlagon ébredt föl / Egykor e bűnös, ős szerelem: / Róza, a szomszédék kis Rózája / Bujósdit játszott velem...”* Már ettől az időtől kezdve várta, hogy jön-e a szerelem, s miközben nem tudta azt, hogy mit is akar tulajdonképpen, abban biztos volt, hogy „Asszony az oltár”, s asszony nélkül meghal.

Még nyolcéves sem volt, amikor a kálvinista iskolában egy rövid ideig volt egy osztálytársnője, akit Pestről hozott le a nagynénje. A *Szuszu és én* című novella tanúsága szerint a kis Endre mindjárt szerelmes lett belé, annak ellenére, hogy a leányka idő-

sebb volt nála. Ő akkor hétéves elmúlt, a novellabeli Zsuzsu már kilenc volt. „Nyúlánk és szőke volt Zsuzsu. Csodálatosan fehér bőrű s nagy kék szemű. Mikor első napon ült velünk a kis nádastetejű iskolában, mindannyian remegtünk. [...]

Valamennyiünket megejtett női voltával is. Én nagyon különöset éreztem. Messziről érkezett, idegen és szerelemre termett nők

Így néz ki napjainkban az
érmindszenti református templom

igézetét akkor éreztem először. [...] Egy bokor alján, a templom mellett megfogtam a Zsuzsu karját. Egy fejjel nagyobb volt a leány, mint én. Borzas fejecskejét lehajtotta a vállamig, hogy súgjak a fülébe. Én elkaptam a fejét, csókoltam a fehér arcát, a kis nedves, piros száját.

Kiszabadította magát Zsuzsu, s engem eldobott. Nagyon megijedtem, s vörös voltam, mint egy rák. Könyörögve pislogtam Zsuzsura. Zsuzsu büszkén föl emelte a fejét... Rettenetes nap volt ez. Zsuzsu bent mindig haragosan és készülődvé nézett rám. És nem szólt a tanítónak mégsem. Másnap sem, azután sem. Most már tudtam, hogy ő is szerelembe esett. De a száját nem engedte megcsókolni soha. Iszonyú hamisságokat gondolt ki. Sok fájdalmat okozott nekem, s én keservesen átkoztam Pestet, honnan ilyen gonosz leányok jöttek...

Mikor aztán egyedül maradtunk a cinteremben, megcsókolta a szememet. Ekkor csókolták először a szememet. És gőgicsélve mondta nekem Zsuzsu:

– Te kis csacsi...

Egyszer aztán elvitték Zsuzsut haza Pestre. Ekkor tudtam meg, hogy Zsuzsu még más fiúkkal is csókolózott. És csak jobban szerettem Zsuzsut, és szerencsétlen voltam sokáig...”

Ugyanez a történet köszön vissza Az első asszony versében is, de itt már Gizellának nevezi a költő ugyanezt a kislányt: „Vörös haja messze kilángolt / A fruska-nyájából. Még soha / Kis, kálvinista iskola / Nem láthatott ilyen csodát még: / Gizella kis zsidó leány volt... //

*Tudtam, hogy számomra csodát hoz / E más leány: csodát, sokat,
/ Izgató élet-titkokat. / Utáltam a többi leányt, mind / S Gizel-
lám, lelkem ma se átkoz. // Gizellám, én ma sem haragszom. /
Tavasza virult a föld felett / S kis, hím lelkem hogy reszketett / S
hogy olvasztott kis leány-ajkad: / Ma is sínylem, óh, első
asszony.”*

A képeslapon a katolikus templom, a fogyasztási szövetkezet rég lebontott épülete, illetve az egykori katolikus iskola látható

A kis Endre többek szerint is akaratos, zsarnoki hajlamú volt, öccse is nyűgös, környezetén zsarnokoskodó kisfiúnak rajzolta meg, aki a játékban is vezérkedni akart, de alaptermészete mégis csendes, komoly, visszahúzódó volt, a mesék, majd a könyvek kötötték le igazán. Nagyjából hasonlóan írta le őt Papp Aurél is: „Nem volt pajkos, inkább szelíd s magának élő. Elnézte a mások játékait, de ő nem igen kereste az alkalmat reá. Mulatott a csintalanságokon, ő maga azonban inkább komoly volt, mint pajzán. [...] A gyermek Endrében sok volt az önérzet, de türelemben olvadt fel, s fölényessége, amely szintén tulajdonsága volt, sohasem volt sértő. Ezért nem volt senki »haragosa«, mint majdnem minden diáknak.”

A falusi iskolákban

1883-ban „édes apánk kézenfogva a hat éves Endrét, s a református templom udvarán roskadozó kis, nádfedeles viskóba, a Katona Károly rektor uram iskolájába vezeti – emlékezik Ady Lajos. – Itt tanulja három éven át a betűvetés, olvasás, zsoltáreklés és biblia-történetek komoly tudományát. Hogy milyen tanuló volt, s hogy kedvvel tanult-e itt – ki tudná azt ma megmondani? Névkönyvek, feljegyzések nincsenek ez időből, csak feltesszük, hogy a főkurátor fia bizonynyal első fiú lehetett a Katona uram primitív iskolájában, amely azonban minden ódsisága mellett a kényszerű viszonyok folytán két egészen modern pedagógiai gondolatot valósított

meg: a koedukációt és a szabadban való tanítást. Fiúk, lányok együtt tanultunk itt, s mivel pedig Katona Károly uram súlyos heptikával küszködött, s a két méter magas pici iskola-szobában fúladozott, a márciusi első napfénytől kezdve a templom fás udvarán: a cinteremben folyt a tanítás.”

Ezekről az évekről nem maradtak Adynak derűs emlékei. A sivár, primitív református iskola és a megkeseredett tüdőbajos tanító emléke visszaköszön a költő egy későbbi novellájában: „A tanító úr búsongott. A piszkos és vad gyerekek kergetőztek és birkóztak az udvar gyepén vidáman. Májusi délután volt, és szomorú a falu. [...] A tanító úr hangosan szeretne átkozódni. Ő, milyen nyomorúságos az élet... Ő, szép ifjúság a debreceni kollégiumban! Ő, vidám kostaévek! Hát ezért volt minden, hogy itt megvénüljünk?

– Takarodjatok be! Hahó! Disznók! Nem halljátok? Hancúrozni persze tudtok? Aztán négy hét múlva a vizsgán megálltok, mint a bornyúk. Nyomorult csűrhe...

A gyermekek kedvetlen, gonosz arccal sompolyognak be a rossz szagú földes szobába. Recsegnek a korhadt, hitvány fapadok...

A templom mögötti kis düledező iskolaépületet rég lebontották, a költő gyermekkorára csak a szomszédságában levő kis református templom emlékeztet, amelyben az Ady család férfi tagjainak helye a szószék bal oldalán levő második rövid pad volt. Ady a templomról is megemlékezik az egyik novellájában: kicsi, meszelt, orgonátlan és dísztelen falusi templomocskának írja le, amelyet nemrég építettek egy még nyomorultabb, nagyon régi istenháza helyére.

Gyermekkori templomozások és áhítatok, falusi vasárnapok emléke köszön vissza a húsz év elteltével született, *Egy régi Kálvin-templomban* című versében: „Papunk ravasz, öreg bölcs, / Húsz éve is az volt már. / Templomunk Kálvin-templom, / Nincs benne cifra oltár, / A textus ma is Jézus / Épen úgy, mint húsz éve: / »Megtöretett a teste, / Megtöretett a teste, / Kiontatott a vére.« / Jártam turista kedvvel, / Vonatoztam, hajóztam, / De templom rég nem látott / Így, imádkozó pózban. / Be jó volna kacagni / Húsz év után megtérve: / »Megtöretett a teste, / Megtöretett a teste, / Kiontatott a vére.« / A hivek nagy, szent hittel / Figyeltek ott körültem. / Én, ha nem kacaghattam, / Legalább is

röpültem. / Ámenre tértem vissza / Húsz évből az ígére: / »Megtöretett a teste, / Megtöretett a teste, / Kiontatott a vére.«”

A költő önéletrajzában így jelenik meg életének ez a korai szakasza: „A gyermekkoromról nem tudok nevezetesebbet mondani, mint hogy koraérett, makacs, rossz kölyök voltam, de úgynevezett iskola-szemefénye. [...] Bolond érzékenységet, hamar jelentkezőt hoztam magammal, hamar értettem, szerettem és szenvedtem. Gyermekkoromban a mesék ígéztek meg, a verseket nem kedveltem, s a zsoltárokat könnyv nélkül nehezen tanultam meg. De azért verset már írtam akkor, amikor még a nagybetűket nem ismertem. [...] Hétéves koromban írtam az első versemet, Lajos öcsém egy sárbaeséséről rövid, de pompás gúnyú balladát. [...] Súlyos ifjúkori bűnöm volt a poézis, lakolnom kellett érte...”

Három év elteltével, 1886 őszén a kálvinista tanító elment a faluból, mivel az anyagi gondokkal küszködő református egyházközség nem tudta tovább fizetni. Az oktatást Török Ferenc lelkész vette át. Ady Lőrinc ekkor átíratta fiát a katolikus templomhoz közeli katolikus iskolába, ahol a jó képességű Hark István volt a tanító. Ady Lajos később ezt azzal magyarázza, hogy bátyját a következő év őszén szüleik már gimnáziumba szándékoztak adni. „Ez volt az oka, hogy bizony, a kálvinista kurátor a pápista iskolába íratta be a két fiát, ami majdnem olyan botránykő volt Érmindszenten, mint amikor negyven évvel előbb anyai nagy-

apánk a református parókiáról átköltözött a zárdabirtok tisztilakásába. Az új tanító vezetése alatt a Bandi fiú most már megismerkedett más studiumokkal is, mint a bibliai történetek és zsoltárok, sőt a következő évben – azzal a szándékkal, hogy a gimnáziumi I. osztályról magánvizsgálatot tegyen – az új tárgyakhoz hozzávették még a latin nyelvet is. A magánvizsgálatból azonban nem lett semmi, s 1888 őszén mégis csak az I. osztályba írárták be a kegyesrendiek nagykárolyi nagygimnáziumába.”

Az Érmindszenten eltöltött utolsó két iskolai év emléke elevenedik meg Ady egyik novellájában: *„Iskolánk erkölcsös, katolikus iskola volt. Katolikus kátét tanultunk a nem katolikusok is. Az ajtó fölött egy szomorú gipsz-Krisztus lógott fekete, nagy fakeresztben. S éppen azelőtt két héttel kaptunk egy Szűz Mária-képet, nagyon szép Máriát, mosolygó szájút. E Mária Magyarország és Európa térképe között mosolygott. Tanítás ide-*

jén nem láthattuk, mert az állványos feketetábla került elébe. A Mária-kép fölött görényfajták füleltek, alatta két bamba oroslán: állattani ábrák. [...] Volt olyan hét, hogy naponként megnéztet bennünket a plébános. Száraz és szigorú ember, aki vert is.”

A katolikus iskola távolabb esett az Ady-portától, mint a református tanoda, de ez a kétablakos osztályterem sem volt sokkal különb az előbbinél. Az ötödik elemi osztályt követően a kis Endre elkerült szülőfalujából. Szülei a nagykárolyi piarista gimnáziumba írárták be, ott végezte el az alsó négy osztályt.

IMRE ZOLTÁN

A csucsai kastély adásvétele

Folyamatos kutatásaim során, amihez az is hozzátesz, hogy a nagyváradi Ady Endre Emlékmúzeum igazgatójaként áttekinthettem a dokumentumaink állományát, észrevettem egy igen érdekes és fontos tényezőt a csucsai kastély adásvételének körülményeiről. Eljött az idő, hogy tisztázzunk egy régi tévedést, amit még Kovalovszky ejtett, és azóta több, Ady életével foglalkozó kutató, író, stafétaszerrűen adta egymásnak a téves információt, a mai napig. Írásomban szeretném érzékeltetni a kor anyagi viszonyait is, a lej és korona akkori értékét, így talán jobban megérthetjük, mihez lehetett kezdeni a vételárral Boncza Berta idejében. Még mielőtt kibontakoztatnám az igazságot, szeretném felfrissíteni a történetet. Tudjuk, a határ változása politikai változást is teremtett. Csinszkát a múlt terhe feszítette, a családi tragédia emléke eleven és élő volt. Ady sem volt már az élők sorában, ami miatt ragaszkodnia kellett volna az épülethez. A határváltozás, valamint az államosítás veszélye miatt is lépnie kellett; gyorsan döntött: eladja a kastélyt és vissza sem tér a hazai földre. *„Én most Csucsra eladásával foglalkozom – írja Hatvanynak 1919 őszén –, 600.000, sőt 700.000 koronát ígérnek érte – el nem sietem a dolgot, de ha pénzt tudok kapni, és gondjaimat lerázom, itt hagyom a hazai földet.”*

Végül mennyiért sikerült eladnia Csinszkának a kastélyt? A választ mindenki úgy tudja, hogy **egymillió lejért**. Hosszú évek óta ezt az összeget írja mindenki, aki a kastély eladásának körülményeiről ír. Nos, ez tévedés. A Boncza-kastély **280 000 lejért kelt el**. Lássuk sorjában, pontosan mit adott el Csinszka ezért az összegért, milyen értékkel bírt abban az időben 280 000 lej, kik voltak Goga mellett a csucsai kastély tanúi és kik Csinszka mellett? Valóban áron alul adta el a kastélyt Boncza Berta? Igaza volt neki, mikor peres úton megtámadta az adásvételt? S ki volt az a Gyárfás Elemér, aki kiállt Goga *tisztes* vétele mellett?

Imre Zoltán (1976, Nagyvárad) kultúrantropológus, a nagyváradi Ady Endre Emlékmúzeum vezetője. A Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kara doktori iskolájában abszolutórium előtt áll.

Sok a kérdés... Vegyük sorjában a történetet. Az adásvételi szerződésről Tabéry Géza 1956. július 23-án kapott hiteles másolatot Goga özvegyétől, Veturiától. Hogy Tabéry ezt hogyan kaphatta meg, nincs feljegyezve. Mind a hármat – mert amint majd kiderül, három dokumentumról beszélek – a hitelesítő egyazon dátumra állította ki. Tabéry egyszerre kaphatta meg a másolatokat, és egyazon napon hitelesítette őket. A három dokumentumból kettő az adásvétellel foglalkozik, míg a harmadik a Gyárfás Elemér szenátor által adott jogi szakvélemény. Érdekes, hogy a két adásvételi szerződés alján eltérőek a szövegek. Valószínűnek tartom, hogy Veturia hangsúlyozni szeretne volna a szóról szóra való hiteles másolat eredetiségét. Íme a két szöveg a két dokumentum aljáról:

„Igazoljuk, hogy a fenti másolat az özv. Goga Octaviánné által a nagyváradi Ady Emlékmúzeum számára másolatban való megőrzés céljából átadott eredeti **Adásvételi Szerződéssel** szóról szóra megegyezik. Nagyvárad, 1956. július hó 23.”

„Igazoljuk, hogy a fenti másolat az özv. Goga Octaviánné által a nagyváradi Ady Emlékmúzeum számára másolatban való megőrzés céljából átadott eredeti **irattal** szóról szóra megegyezik. Nagyvárad, 1956. július hó 23.”

Két aláírás és egy hivatalos pecsét jelenik meg a hiteles másolatokon, az egyik a Tabéry Gézáé, a másik olvashatatlan, valószínűleg a közjegyzőé.

A három dokumentum szervesen kapcsolódik egymáshoz, Tabéry Géza által az emlékmúzeum gyűjteményébe regisztrált sorszámaik a következők:

- 1848-as regisztrációs számmal, Boncza Berta nyilatkozata a kastélyvásárlásról;
- 1850-es regisztrációs számmal, Kastélyvásárlás ügye – Gyárfás Elemér szakvéleménye;
- 1852-es regisztrációs számmal, az adásvételi szerződés.

Az első dokumentum Boncza Berta nyilatkozata, amely 1920. október 2-án kelt. Teljes terjedelmében a következő:

A Csucsai Boncza-kastély – képeslap
A nagyváradi Ady Endre Emlékmúzeum tulajdona

MÁSOLAT

özvegy Goga Octaviánné birtokában
lévő eredeti iratról:

Octavian Goga. -----

----- Nyilatkozat -----

Alantírott Ady Endréne szül Boncza Berta budapesti lakos, egy a mai napon kelt és külön okiratba foglalt szerződéssel örökáron eladtam a csucsai és kissebesi összes ingatlanaimat, a rajtuk lévő valamennyi épülettel és minden tartozékával együtt – Octavian Goga bucaresti lakosnak.-----

Kijelentem, hogy az említett eladás tárgyát képezik nemcsak mindazok az ingóságok, amelyek még jelenleg is az eladott ingatlanokon vagy épületekben vannak vagy azokhoz tartoznak, hanem azok az ingóságok is, amelyeket a Csucsáról való elköltözésem óta onnan jogtalanul elhordtak. -----

Ennélfogva feljogosítom a vevőt, hogy az említett ingóságokat azoktól, akiknél azok jelenleg feltalálhatók, a maga számára visszakövetelhesse és azok felett, mint kizárólagos tulajdona felett rendelkezessen – anélkül azonban, hogy ezen ingóságok mennyiségéért vagy állapotáért bármilyen irányban is felelősséget vállalnék. -----

Kelt Budapesten 1920. október 2. Ady Endréne szül Boncza Berta s.k.

Előttünk: Dr. Márffy István s.k. Márffy Ödön s.k. -----

Igazoljuk, hogy a fenti másolat az özv. Goga Octaviánné által a nagyváradi Ady Emlékmúzeum számára másolatban való megőrzés céljából átadott eredeti irattal szóról szóra megegyezik. -----

Nagyvárad, 1956. július hó 23

A nyilatkozat érdekessége, hogy a keltezését 1920. október 2-ra helyezi, míg az adásvételi szerződésben négy különböző dátumot látunk: felülről az első 1920. október 31., a második 1920. november 1., ami a tulajdonba kerülés dátumát mutatja, a harmadik Budapesten kelt 1920. október 20-án, az utolsó Bukarestben 1920. október 28-án lett aláírva Gogáék részéről. Szinte egy hónap telt el a nyilatkozat és az adásvételi szerződés dátuma között. Ebből kirajzolódik, hogy valóban levelezés útján adta el Csinszka a csucsai birtokot.

Az adásvételi szerződés

MÁSOLAT

özvegy GOGA OCTAVIÁNNÉ birtokában lévő
Adás-vételi szerződésről:

Két leis okmánybélyeg. – ADÁS VEVÉSI SZERZŐDÉS Nr. 1058/920. Comisiunea instituită pentru examinarea bunurilor imobile in baza ordonanței NR. 1149 a Consiliului Dirigent-Resortul agricultură și comerț aprobă contractul încheiat Cluj la 31 Octomv 1920. Președintele comisiunei Poruțiu sk. Membrii comisiunei: Dr. Oprea sk. /L. S./----- mely egyrésztől Ady Endréné szül. Boncza Berta jelenleg budapesti lakos mint eladó. Másrésztől pedig Octavian Goga Bucuresti lakos mint vevő között alulírt napon következő feltételek mellett kötött: ---

1. Fentnevezett eladó eladja ezennel örökre és visszavonhatatlanul szavatosság terhe mellett a csucsai 180 sz. telekjönyvben felvett 58 a/3 hrsz. az u.o. 173 tjkvben 57, 58 a/4 hrsz., az u.o. 207 tjkvben 58/5, 58/b/3, 677, 58/6, 58/b/4, 850, 851, 852, 853, 849, 857, 847/1/2, 848 hrsz. a felvett ingatlanokból megillető jutalékát és a kissebesi 35 tjkvben 192 és 195 hrsz.a. felvett ingatlanokat, valamint az itt felsorolt összes ingatlanokon lévő mindennemű épület valamennyi tartozékával együtt Octavian Goga Bucuresti lakosnak a kölcsönösen megállapított **280,000 lei azaz Kettőszáznyolcvanezer lei vételárért tehermentesen.** -----
2. Fentnevezett vevő a körülírt birtokot a kitett árért megveszi, mely vételár kiegyenlítése, egy a mai napon kelt külön nyilatkozat értelmében rendezést nyert.
3. Eladó ezzel engedélyt ad arra, hogy vevő a megvett és az 1-ső

pontban körülírt ingatlanok tulajdonjogát minden további meghallgatása nélkül telekkönyvileg a maga javára bekebeleztesse.

4. Vevő a megvett birtoknak folyó 1920 év november havának 1-ső napján birtokába lép, mely naptól fogva húzza hasznait és viseli terheit s kötelezi magát, hogy a megvett birtok után járó százalékos illetéket és bekebelezési költséget ő, míg a folyó 1920 év november 1-ig esedékes adókat és egyéb közterheket eladó fogja a sajátjából viselni.

5. Eladó kijelenti, hogy jelen adásvétel tárgyát mindazok az ingatlanok képezik, amelyek, néhai Boncza Miklós tulajdonát és birtokát a csucsai és kissebesi határban képezték és amelyeket eladó, nevezettől örökölt, vagyis adásvétel tárgyát képezik az úgynevezett Boncza birtokhoz tartozó összes ingatlanok és így azok is, amelyeknek helyrajzi számai ebből a szerződésből esetleg kimaradtak volna vagy netán tévesen irattak volna be.-----

Mely ekként létrejött szerződés felek előtt alulírt tanúk jelenlétében felolvasztatott és anyanyelvükön megmagyaráztatott és aláíratott, illetve kézjeggyel ellátatott. Kelt Budapesten 1920. évi október 20. n----Ady Endréné szül. Boncza Berta. Előttünk mint tanúk előtt: Dr. Márffy István. Márffy Ödön. Chingut Emil. – Dat in București, 28 Octomvrie 1920. Octavian Goga. Jonel Comsa. Vasile Osvada. No. 1991/920 c.f. A tulajdonjog a csucsai 173. 180. 207. 242 és a kissebesi 35 sz. tjkvekben Goga Octavian javára bekebeleztetett. A rom. Kir. jbiroság tkvi hivatala. Huedin, la 1 novembrie 1920. Ludovic Buza cond. de cărți fund.-----

Igazoljuk, hogy a fenti másolat az özv. Goga Octaviánné által a nagyváradi Ady Emlékmúzeum számára másolatban való megörzés céljából átadott eredeti Adásvételi Szerződéssel szóról szóra megegyezik.

Nagyvárad, 1956 július hó 23.

280 000?

Most már tudjuk, hogy nem egymillióért, hanem alig több mint negyedmillióért kelt el a csucsai örökség. A szerződésből kitűnik, mi járt még a kastély mellé:

„Fentnevezett eladó eladja ezennel örökre és visszavonhatatlanul szavatosság terhe mellett a csucsai 180 sz. telekijkönyvben felvett 58 a/3 hrsz. az u.o. 173 tjkvben 57, 58 a/4 hrsz., az u.o. 207 tjkvben 58/5, 58/b/3, 677, 58/6, 58/b/4, 850, 851, 852, 853, 849, 857, 847/1/2, 848 hrsz. a felvett ingatlanokból megillető jutalékát és a kissebesi 35 tjkvben 192 és 195 hrsz.a. felvett ingatlanokat, valamint az itt felsorolt összes ingatlanokon lévő mindennemű épületet valamennyi tartozékával együtt”

Kik voltak Goga Octavian tanúi?

Az adásvételi szerződésben több név szerepel, elsőként Chingut Emilt láthatjuk, róla információt nem találtam, viszont Ionel Comșáról annál többet. Szelistyén született,

A volt Comșa-villa, Szeged

Fotó: Andrei Kokelburg

Szeben megyében. Egy nagytőkés szlovák zsidó család fiúgyermeké, Szelistyén kereskedőházat tartottak fenn, majd Kolozsváron 1920-ban a Kereskedelmi Bank igazgatója, Diamant Izsó kérésére, támogatja az aranyosgyéresi Sodronyipari Rt. létrehozását (részvényese is lesz). A befektetés megtérülőnek tűnt, mert további vállalatok fő részvényese lett Csernovicban és Brăilán. Gogának megbízható barátja és tanácsadója lehetett, ha személyes ingatlanának vásárlásakor tanúnak kérte.

A következő név a szerződésben: Vasile Osvadă. Ő Balázsfalva és Braszó után tanulmányait Bécsben, a Kereskedelmi Akadémián fejezte be. Pályafutását Temespéterin, a *Steaua* (Csillag) bank tisztviselőjeként kezdte, majd Vajdahunyadra került, a Corviniána Bankhoz. Nemsokára a vajdahunyadi Mezőgazdasági Bank (Banca Agricolă) igazgatója lesz. Publicista, gazdaságtudományi témákban publikál. Alhadnagyként részt vesz a nagy háborúban, 1916–1917-ben orosz fogságba kerül. Itt belép az Erdélyi Román Önkéntes Hadtestbe, hazajövet már a román hadseregben szolgál. Részt vesz a gyulafehérvári Nagy Nemzetgyűlésen, majd kinevezik a szebeni vezetőtanács titkárának. Megbízatást kapott az erdélyi és bánáti mezőgazdaság reformjának megalkotásához. Kolozsvár polgármestere 1926. október 21-től 1927. június 23-ig.

Goga Octavian nem bízta a dolgát a véletlenre, szakértők és egyben barátok voltak a tanúi. Bankárok, pénz-

emberek. Felvetődik a kérdés: vajon becsapták Boncza Bertát? Netalán kihasználták a történelmi helyzetet? Erre kapunk választ Gyárfás Elemértől – ezért fontos ez a dokumentum az adásvételi szerződés mellett! Tabéry Géza nemhiába kapta meg Goga özvegyétől, Veturiától. Lássuk, mi van benne:

MÁSOLAT
GOGA OCTAVIAN CSUCSAI KASTÉLYVÁSÁRLÁSÁNAK
ÜGYÉBEN

GYÁRFÁS ELEMÉR VOLT MAGYARPÁRTI SZENÁTOR
RÉSZÉRŐL ADOTT JOGI SZAKVÉLEMÉNYÉRŐL.

(Eredetije özv. Goga Octaviánné tulajdonában.)

----- Goga Octavian csucsai kastélyának ügye.-----

Szóbeli felszólításra és a saját emlékezetemben lévő adatok felfrissítése céljából felkerestem Bucsan Constantin volt belügyminiszteri alminisztert, Goga Octavian sógorát, – kivel annak idején a csucsai paktumot megszövegeztük, – írásbeli adatokat kértem tőle a csucsai u.n. kastély Goga Octavian által történt megszerzésének körülményeire nézve. Bucsan volt miniszternek e tárgyban hozzám intézett levelét eredetiben idezárom azzal, hogy az abban foglalt körülmények mindenben megegyeznek azokkal a személyes értesüléseimmel, melyeket ez ügyre vonatkozólag annak idején több oldalról szereztem. -----

Bucsan volt miniszter levelének kiegészítéséül közlöm, hogy a csucsai u.n. uradalom a következő ingatlanokból áll: a belsőség körülbelül 7 hold, a folyó ellenkező partján kb. 10 hold u.n. vadaskert, melyben mezőgazdasági értéket talán 20 almafa képezhetett és a falu közelében mintegy másfél hold szántó, mely az egyedüli mezőgazdasági művelésre alkalmas terület volt. Az egész komplexum területe tehát még 20 holdat sem tett ki összesen. -----

E húsz holdnak a megvásárlás időpontjában való értéke természetesen összehasonlíthatatlanul alacsonyabb volt, mint jelenleg. Némi tájékozással szolgáljon, hogy a mezőgazdasági művelés szempontjából sokkal kedvezőbb fekvésű Borzás községben, hol az én birtokom fekszik, 6-8 évvel ezelőtt eladó volt lakóházaamtól alig pár száz méternyi távolságra 10 hold elég jó minőségű szántó, melyért, noha birtokom kiegészítésére nagyon szerettem volna megvenni, – nem voltam hajlandó az igényelt holdankénti 12.000 lei vételárat megad-

ni s így azután a tulajdonosok azt holdanként kb. 9000 leiért adták el. A csucsai mintegy 20 holdnyi terület földértéke tehát még 6-8 évvel ezelőtt sem lehetett több, holdanként 10.000, vagyis összesen 200.000 lei. A rozoga állapotban lévő négyszobás lakóház értékére nézve pedig szolgáljon összehasonlításul, hogy kb. 10 évvel ezelőtt árverés alatt állott a belsőségemmel közvetlenül szomszédos nyolc lakrészes, ugyancsak rozoga állapotban lévő lakóház, melyhez kegyeleti szempontok is fűztek, volna, mivel nagyanyám tulajdonát képezte, ki abban lakott és halt meg és édesanyám ott született, de ennek dacára túlzottnak találtam az igényelt 50.000 lei vételárat e lakóházért s a hozzátartozó 2 holdas belsőségért s ez azután árverésen alacsonyabb áron cserélt gazdát. -----

Fentiekből kitetszően tehát a csucsai 20 holdas ingatlan föld-értéke 200.000 leinél s a rozoga lakóház 50.000 leinél többet még 8-10 évvel ezelőtt sem ért volna meg s annál kisebb értéket képvisel 20 évvel ezelőtt mikor a kérdéses vásárlás történt. -----

Objektíve tehát nyilvánvaló, hogy teljesen alaptalan a Goga Octavián által eszközölt ingatlan-vásárlásnak a vételár túl-alacsony volta miatt történt megtámadása s még alaptalanabb, hogy Goga Octavián ezt a vásárlást a politikai helyzetnek kihasználásával erőszakolta volna ki, sőt feltétlenül bizonyítható, hogy Ady Endre özvegye valósággal unszolta, – erkölcsi szempontok előtérbe helyezésével, – a vásár megkötésére.

Mindezek alapján a kérdéses adás-vétel hatálytalanítása
 iránt meggondolatlanul és alaptalanul beindított per a leg-
 sürgősebben beszüntetendő volna. -----

=====

Oradea, la 23 iulie 1956

De ki volt Gyárfás Elemér?

elnöki tanácsának tagja 1921-ben, majd a Magyar Néppárt és a Magyar Nemzeti Párt összeolvadásából létrejött Országos Magyar Párt vezetőségi tagja, valamint a közgazdasági szakosztály elnöke. A román szenátusban 1926-tól 1938-ig Csík vármegye szenátora. Egyházi, kulturális és közigazgatási kérdésekkel foglalkozott. 1920-tól az Erdélyi Római Katolikus Népszövetség alapító alelnöke, aktív részese a Vatikán és Románia között létrejött tárgyalásoknak, a Konkordátum megszövegezésének. 1929-ben az Erdélyi Katolikus Akadémia tagjai közé választotta, 1932-ben egyik alapítója és 1936-ig főmunkatársa a nagyváradi *Erdélyi Lapoknak*. 1925. október 20-án a [ma Kovászna megyei] kézdikővári Szent Lőrinc-templom jubiláris ünnepségén elhangzott beszédében a székelységet így jellemezte: „A székelységet az ő katolikus öntudata megtanítja arra, hogy becsületes munka és önzetlen kötelességteljesítés és tiszta erkölcs és tiszta családi élet, tisztalelkű fiatalság és becsületben megőszült öregség olyan hatalmas erőik egy nép életében, melyek biztosabban és tartósabban alapozzák meg egy nép életét, mint szuronyok erdeje és kincsek halmaza.”

1919 augusztusában 100 magyar korona még 11,6 svájci frankot ért, 1920 júniusában már csak 3,1-et, az év végén pedig már csak 1,4-et. A gyorsuló pénzüromlás elérte a katasztrofális mértéket.

tette a béreket, ami az életszínvonal további esését okozta, és ez szükségszerűen maga után vonta a társadalmi elégedetlenség növekedését. Tény, hogy Boncza Berta nem koronában kapta az összeget, hanem román lejben. Romániában 1919 és 1923 között 1 svájci frank árfolyama 3 lejről 40 lejre növekedett. Ha 1919-ben adta volna el Csinszka a kastélyt, 93 333 svájci frankot kapott volna, ha 1923-ban, akkor már csak 7000 frankot. Sajnos pontos romániai adatot nem találtam az 1920. év végi frank-lej árfolyamról, de egy többé-kevésbé reális vételárat ki lehet számítani. Vegyünk egy középárat, felezzük meg a legmagasabb frank árat, amelyet 1923-ban mértek, azaz 20 lej A 280 000 lej értéke így 14 000 svájci frankra zsugorodik, koronára átszámítva 10 000. Persze ez egy hipotézis, de elég közel állhat a valósághoz.

Az élet 1920-as években

A végleges jóvátételi összeg megállapításáig – a jóvátételi zálogjog miatt – sem más államtól, sem külföldi bankoktól nem kaphatott hitelt a magyar kormány. Ekkor volt pénzügyminiszter Hegedüs Lóránt¹. A legfontosabb rövid távú célnak a költségvetés egyensúlyának megteremtését tekintette, bevételnöveléssel és kiadáscsökkentéssel. Adókat emelt, új adónemeket vezetett be (pl. áfa), és egyszeri ún. vagyonváltságot (vagyonadót) vetett ki a bankbetétekre,

értékpapírokra, üzletrészekre, földekre és ingatlanokra. Emellett az infláció leszorítása végett kamatemeléseket rendelt el a kereskedelmi bankoknál, ami azonban a gazdaság élénkülése helyett inkább fékezőleg hatott. A program kudarca miatt Hegedüs 1921 szeptemberében lemondott. A racionalizálás ténylegesen az 1920–30-as években alig-alig haladt előre, bár az újabb háborús konfliktus kirobbanásáig a nyolc fővárosi nagybank további, mintegy másfél száz hitelintézetet vont érdekeltségikörébe.

A városban élő emberek életkörülményei jelentősen átalakultak. Ennek előnyeit leginkább a gazdagok élvezték, akik körében általánossá vált a gépkocsi, a telefon. E rétegek cselédek is tartottak a házimunka elvégzésére. Az 1920-as évek elején Budapest továbbra is kiemelkedett a többi város közül. Itt a lakások többségébe bevezették a vizet és a villanyáramot. A fővárosban volt a legfejlettebb a tömegközlekedés is, a villamosok mellett egyre több autóbust is üzembe állítottak. Az 1920-as években szerelték fel az első közlekedési lámpát. A járművek egyébként sokáig a „balra tarts” angol szabálya szerint közle-

1. Hegedüs Lóránt (1872–1943) tanár, közgazdasági író, gazdaságpolitikus, az MTA tagja, az első Teleki-kormány, majd a Bethlen-kormány pénzügyminisztere 1920. dec. 16-tól 1921. szept. 27-ig.

kedtek. Csak a Horthy-korszak vége felé vezették be a jobb oldali haladás rendszerét.

Nézzük meg az 1 koronáért megvásárolható termékek körét: 1 kg liszt 43 fillér, 1 kg kenyér 30 fillér, 1 l tej 20-28 fillér, tojás darabja 6 fillér (ez évszaktól erősen függött), 1 l tejföl 1 korona, 1 kg marhahús 1 korona 20 fillér és 1 korona 60 fillér között volt.

A társadalom legalján helyezkedtek el a béresek, uradalmi cselédek. A napszám országgrészenként változott, férfiaknál 1 korona 60 fillértől (őszől tavaszig), 2-3 koronáig terjedt. Az uradalmi cselédek bérük nagy részét természetben kap-

ták. Egy uradalmi cseléd egy évben mindössze 250-300 koronányi készpénzhez jutott, és további 500-550 koronányi természetbeni juttatást kapott egy évben. Egy munkás 100-130 korona körül keresett havonta, képzettsége szerint, a szakmunkások többet. Egy idősebb tanító havi 200 koronát, vállalati elnökök, országgyűlési képviselők havi 1000-2000 korona körül kerestek, akik mögött általában nagy vagyon állt. Egy ebéd ára egy vendéglőben, a fogások számától függően 1,5-2 korona volt. Egy kávé 40 fillérbe került.

A korabeli elit által kedvelt elegáns pesti szállodákban (Ritz, Bristol, Hungária, Grand Hotel Royal) egy reggeli 1-2 korona, egy villásreggeli 4 korona körül volt, egy ebéd ára 4-8 korona volt. A szállodai szobák ára egy éjszakára a Hungáriában és a Grand Hotel Royalban 4-5 koronától kezdődött, a Ritzben 10 koronától és 25-ig tarthatott.

1928 körül a legrosszabb viszonyok között a városi proletariátus élt. A határszéli városokká vált Győr, Komárom fejlődése megrekedt, a pénztelenség miatt jelentősebb méretű építkezés ezekben a városokban a két világháború közötti évtizedekben nem folyt, sőt a szükséges tatarozási munkák elmaradása miatt a legtöbb lakóépület állaga is tovább romlott.

A felmérés készítői nem tesznek említést a lakások belső képéről. Egy 1928-as tatabányai *Népszava*-riport alapján azonban erről is foglalkozhatunk: „Gyermek fekszik a böl-

csőben – olvasható a cikkben –, rongydarabok között, nagy fekete legyek donganak rajta, amint nyitott szájjal alszik. Rajta kívül van még a szobában két láda, egy lóca, a falon egy szentkép keret nélkül, az van rá írva: »Könyörögj éretünk!« Hát itt van is könyörögni való. Az asszony a cementgyárban dolgozik, az ember a kőbányában, a másik három gyermek valahol az utcán, a szemétben játszik. Csak este folyik itt családi élet. Már ahogy folyik ezeknek az embereknek az élete: megeszik a levest vagy mit, aztán lefeksznek. Itt mind a földre, mert ágy nincs. Igaz – teszi hozzá a tudósító –,vannak sokkal jobban berendezett lakások is. A szomszédban már rendes ágy, szekrény van, még az apámtól örököltém – mondja a bányász, aki 37 éves és 20 éve dolgozik a bányában. De az ágynemű csupa rongy.”

Ha Csinszka a kapott összeget rögtön befektette volna ingatlanba vagy telekbe, netalán nemesfémbe, akkor nem érezte volna a nagy elértéktelenedés nehéz súlyát, ami miatt később perre ment Gogával. Valóban, napról napra kevesebbet ért az összeg, ami nem 1 millió lej volt, hanem csak 280 000.

Forrás

HONVÁRI J., *XX. századi magyar gazdaságtörténet*, Aula, Bp., 2006. 22.

ROMSICS I., *Magyarország története a XX. században*, Osiris, Bp., 1999. 155.

BOTOS J., *Magyarország a XX. században, II. KÖTET, Természeti környezet, népesség és társadalom, egyházak és felekezetek, gazdaság*, 655–670.

SZÁNTÓ F., Lakások, bérek, árak – Életviszonyok az 1920-as években egy iparvidéken, *História*, 1983/1., 24.

BOTOS J., A fizetőeszköz inflációja az első világháború alatt és után 1914–1924, *Múltunk*, 2015/3., 70–138.

POP, M., *Activitatea Organizației Partidului Național Român din Județul Timiș în primii ani după Marea Unire (1919–1920)*

SCURTU, Ioan, prof. univ. dr., *Istoria civilizației românești*, Editura Enciclopedică, 2009

IACOB, Gheorghe, prof. univ. dr., *România în secolul XX – Politică și societate*

AGRIGOROAIEI, I., *România interbelică*, Iași, 2001

BĂRBULESCU, M. ș. a, *Istoria României*, București, 1998

CONSTANTINIU, F., *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1997

GEORGESCU, Vlad, *Istoria românilor de la origini până în zilele noastre*, București, 1992

HITCHINS, K., *România. 1866–1947*, București, 1996

IACOB, Gh., *Modernizare – Europenism. România de la Cuza-Vodă la Carol al II-lea*, I, Iași, 1995

IACOB, Gh., *Modernizarea României (1859–1939). Legislație și strategie*, Iași, 2012

IACOB, Gh., *România în epoca modernizării (1859–1939). Towards a modern România*, Iași, 2013

Istoria României. Compendiu (coord.: I. A. Pop, I. Bolovan), Cluj-Napoca, 2004

SCURTU, I., BUZATU, Gh., *Istoria Românilor în secolul XX*, București, 2002

Fux Fesztén, bábosok birodalmában

Sok-sok játék, vidámság, néha önfeledtség, néha líraiság, érdekességek és látványosságok – mindez várt azokra, akik ellátogattak a III. Fux Feszt – Erdélyi Magyar Hivatásos Bábszínházak Fesztiváljára. A találkozót – amelyet Fux Pál képzőművészről, báb- és díszlettervezőről, a nagyváradi bábszínház egykori meghatározó egyéniségéről neveztek el – harmadik alkalommal szervezte meg a Szigligeti Színház Lilliput Társulata.

Átbáboztam október első hetét, és sok-sok örömöm tellett benne. Ahogyan egy jó meséhez és bábfesztiválhoz illik, mindenfelől érkeztek emberek, társulatok, bábok, válogatott szegénylegények, bohócok, királykisasszonyok, boszorkányok, manók, hogy játsszanak kicsiknek és nagyoknak, meséljenek. Kínálat volt bőven, bizonyára mindenki találhatott kedvére valót, neki tetsző előadást a bohócjátéktól és pantomimtól kezdve az internet veszélyeit felvillantó ifjúsági előadáson át a Mazsola-meséig és a repüléstörténetig.

A hivatásos erdélyi magyar bábszínházak mellett az idén a rendezvény vendége volt a pécsi MárkusZínház, a magyarországi Led Puppets, a szerb-ai Vajdasági Magyar Bábszínház, a szlovákiai Rozsnyói Meseszínház és a győri Vaskakas Bábszínház. A vajdasági és felvidéki társulatok mellett a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem bábszínész szakos hallgatói is felléptek a találkozón.

A Fux Fesztén volt versenyprogram és bemutatkozó program. Az erdélyi magyar hivatásos bábszínházak, társulatok szabadon dönthettek arról, hogy versenyben vagy versenyen kívül óhajtanak-e megmutatkozni. Egyébként mindegyik erdélyi és partiumi magyar bábtrupp jelentkezett a versenyprogramba is.

Délelőtt és délután is voltak előadások, esténként pedig szakmai beszélgetések, workshopok. A műhelymunkát Szabó Attila író, rendező, dramaturg, bohócdoktor irányította. Sokat tanultak, sokat játszottak és sokat nevettek ezeken az improvizációkon és bohóctechnikákon alapuló workshopokon.

Már a találkozó hétfői nyitónapja (október 2.) – vagy fesztiválosan szólva: nulladik napja – is eseménydús

Izeg-mozog Markó Valentyik Annával, aki az Anyajegyet is játszotta

Fotók: Mohácsi László Árpád

volt, hiszen négy előadást láthatott a közönség. Délelőtt a győri Vaskakas Bábszínház mutatkozott be *Izeg-mozog!* című előadásával, ami a legkisebbeknek szólt (nullától hároméves korig). Délben az Árkadia Bábszínházban Botházy Daróczi Réka, a Lilliput Társulat művészeti vezetője és Czvikker Katalin, a Szigligeti Színház főigazgatója nyitotta meg a fesztivált. A társulatvezető hangsúlyozta, mennyire örövend annak, hogy az erdélyi báb- és felnőtt színházi szakemberek egyre nagyobb érdeklődéssel fordulnak a nagyváradi teátrum hagyományteremtő kezdeményezése felé, ugyanakkor köszönetet mondott a főigazgatónak, illetve a támogatóknak azért, hogy az idén minden eddiginél színesebb kínálattal várhatják az érdeklődőket. Czvikker Katalin arról beszélt: reméli, hogy a mesebeli hármas szám szerencsét hoz a fesztivál harmadik kiadásának. Hozzáfűzte: „Fux Feszt van, ha esik, ha fúj, ha sok, ha kevés a támogató. Teret adunk, lehetőséget teremtünk arra, hogy az erdélyi bábszakma az újra és a másra rácsodálkozhasson két évente itt, Nagyváradon”. Az üdvözlőbeszéd után a sepsiszentgyörgyi Cimborák Bábszínház *A só* című produkcióját lehetett megtekinteni. Ezzel emlékeztek meg a két éve elhunyt Nagy Kopeczky Kálmán bábművészről, rendezőről, a Cimborák Bábszínház

néhai vezetőjéről, az erdélyi magyar bábjátszás fontos személyiségéről.

Délután a Szigligeti Stúdióban Markó Valentyik Anna, a magyarországi Kezeslábas Családi Bábszínház művésznője mutatta be az általa rendezett és játszott *Anyajegy* című előadást. Anna délelőtt a kicsiknek izgett-mozgott, most főleg az édesanyákhoz, szülőkhöz szólt, nekik játszott megkapó természetességgel. A Szabó T. Anna költő szövegein alapuló *Anyajegy* a várandósság, az anyaság, a felnőtté válás örömeiről és nehézségeiről mesél hol meghatóan, hol meglehetősen mulatságosan. Minden kedves, vigasztaló, megértő anyában lakozik egy banya. Ezt a banyát kell időnként megfékezni. Az anyák soha nem szabadok. Minden lélegzetvételükkel gyermekükhöz kötődnek. És különben is akkor volnánk szabadok, ha nem félnénk a fájdalomtól, nem félnénk a haláltól, sem a mások, sem a saját halálunktól. Efféle bölcsességek és szép gondolatok hangzottak el. Persze nincs mindig idő, mód ezeken töprengeni, hiszen a lurkó cseperedik, kényeskedik, követelőzik, szeretetre vágyik.

A következő produkció előtti szünetben a Lilliput Társulat flashmobot tartott a Fő utcán, a *Holnaposok* szoborcsoporthoz. A *rút kiskacsa* című mesejátékukból láthattak jeleneteket a járókelők.

Este a stúdióban a magyarországi Led Puppets az *Aquarium Project* különleges látványvilágával gyönyörködtette a nézőket.

A második napon, kedden a szatmárnémeti Északi Színház Harag György Társulatához tartozó Brighella Bábtagozat előadásával kezdődött a program az Árkádiában. *Történet a tálról és a kanálról*. S mint kiderült, nem közönséges tálról és kanálról volt szó. Ha ebben a tálban valaki kavargatni kezd evvel a kanállal, mindig megtelik ízletes levessel, akárhány éhes száj eszik is a levesből. Szép bábok és kedves, tanulságos történet.

Délben *A néma cipő* történetét ismerhette meg a közönség a stúdióban, a székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház színészeinek ötletes előadásában. Mit jelent az elmagányosodás, milyen érzés az újrafelfedezés? Van-e a tárgyagnak lelük? Hogyan lehet értelmet adni egy elhagyatott sárga sportcipő létének? E kérdésekre keresték a választ.

Délután ismét az Árkádiában „fuxolhattunk”. A sepsiszentgyörgyi *Cyber Cyrano* ifjúsági netdrámája egy érdekes szerelmi háromszöggel foglalkozik, megspékelve némi facebookos kalózkodással. Az internet és a hiszékenységek veszélyeire hívja föl a figyelmet. Meg arra, hogy ne játszunk mások érzelmeivel, mert abból nemcsak enyhe zűrvar, hanem nagy baj is lehet. Élőszereplős előadás vetített

A tálról és a kanálról

képpel és néhány Facebook-bejegyzéssel, illetve chat-szövegezéssel.

Az esti spektákulum, a kolozsvári egyetemisták (Színházművészeti és Televíziós Kar) előadása betegség miatt elmaradt.

A harmadik nap a sepsiszentgyörgyi Cimborák játékaival indult az Árkádiában. Mit kell tudni *A rest legényről*? Jankó restsége a közösség szemében vétek, elítélendő tulajdonság. Ám kiderül, hogy valójában nem is lustaságról van szó, hanem életszemléletről, életművészetről. Mindez asztali bábjátéssal, árnyjátékkal megjeleltve. A hangulatteremtéshez pedig népies zenét használva.

Mimorókart. A szójáték egy előadás-cím. A kolozsvári Puck Bábszínház eme produkciójában Joan Miró katalán képzőművész alkotásait, képi világát hozta össze Wolfgang Amadeus Mozart muzsikájával. Az „összekötő szál” három bohóc. Vidáman harsánykodtak a piros krumpliorrok a kék térben, a Szigligeti Stúdió élénk kékséggé alakított fekete termében. Szöveg nincs, csupán annyi, hogy: Tádám!, Juhúúú!, Váó! – és esetleg Lilli...put. A bohócok pantomimoznak, játszanak, pórul járnak, vidámkodnak és vidítanak, néha elővarázsolnak egy-egy olyasféle tárgyat, ami jól illene valamelyik Miró-képbe. A gyerkőcök jókat kacagnak a hupikék bohócokon. A *Mimorókart* iránt egyébként oly nagy volt az érdeklődés, hogy egy helyett két előadást is játszottak rögvest egymás után.

Délután még két produkció várt a nézőkre. A *kis herceg* az Árkádia nagytermében, a Vajdasági Magyar Bábszínház előadásaként. „Egy klasszikus történet bábszínházi adaptációja Kishercegek, Pilóták és Rózsák részére” – olvashattuk a beharangozóban. Jómagam hozzátenném: a Rókákat se feledjük. Szloboda Tibor színész, rendező és Molnár Róbert színész-bábszínész szép játékát bábok és ötletesen megleve-nített tárgyak egészítették ki. Antoine de Saint-Exupéry filo-zofikus meséje inkább nagyobb gyermekeknek, tizenéve-seknek és felnőtteknek szól, de sok kisebb gyermek is ült a nézőtéren, s ők is találtak maguknak vig mozzanatokot.

*Mimorózzart – bohóckodás
nem csak mimózáknak*

*Gyermeksereg az Árkádia
Bábszínházban*

Amikor a kis herceg a különféle bolygók lakó furcsa figurákról mesélt, az egyik kiskölyök jó hangosan megkérdezte: „Mi az a bolygó?”

A kis herceg szomorkás távozása után bolyonghattunk tovább – a Marosvásárhelyi Művészeti Egyetem bábművészet szakán másodéves mes-terképzős hallgatók *Játszmák* című előadására várva. Ők a stúdióban báboztak különféle anyagokkal, s ját-szották el a harmónia és diszharmó-nia közötti játszmákat.

A negyedik napon először a háziga-zda Lilliput Társulat játszott az Árká-diában. A *Kispipi és Kisréce* című elő-adást Vlasyimir Szutyjev azonos című meséje alapján Szabó Attila írta és rendezte. Hogyan lesz az élet csá-szárából egy duli-fuli, sértődött kis-király? Miként oldódhat fel a feszült-ség? A mesejáték témája a testvérfél-tékenység. Hugi és Battyó kalandjai falun, a világ legjobb krumplis pala-csintáját sütő nagymamánál (amúgy minden valamirevaló nagymama a világ legjobb krumplis palacsintáját süti az unokájának). A szívhez szóló történet elnyerte mind a bábos szak-ma, mind a közönség tetszését. Nem-hiába talált rá egymásra a lilliputo-sok társasága és a rendező nem is oly rég a négyszögletű kerek erdőben.

Délben a marosvásárhelyi Ariel Ifjú-sági és Gyermekszínház *Tűzmadarát* lehetett megtekinteni. A Hétkezü Anyóka fogságba ejtette a Tűzmadarat. S ahogy szokás a mesékben, Ivánka, egy leleményes legényke útnak indult, hogy kiszabadítsa a

madarat, és hogy megint ragyoghasson a nap. A vándorút során több furcsa szerzettel is találkozott, s ezektől be kellett gyűjtenie az elveszett tűzmadártollakat. Egy alkalommal túl sokat „bénázott” Ivánka, mert az egyik gyermek rosszaló csodálkozással kiabált be: „Nem hiszem el, hogy nem látja a tollat!” Amikor meg végre megtalálta, megkönnyebbült „Na, végre!” felkiáltás hallatszott.

Délután ismét a lilliputosok játszották felújított *Toldijukat*. Arany János remekművének előadása során a bábszínházi eszközöket ötvözték más művészeti elemekkel (rajzfilm, zene, mozgásszínház). Több ez, mint pusztán rendhagyó irodalomóra, szórakoztató okítás, hiszen igazi színházi élményt ad a produkció.

Este megint Arany. A marosvásárhelyi mesterképzős bábo-sok vizsgamunkájukban *A walesi bárdok* című Arany-balladát dolgozták föl.

Az ötödik napot a felvidéki Rozsnyói Meseszínház kezdte. Egy másik produkcióval rukkoltak elő: nem a beharangozott és a műsorfüzetben is szereplő *Öregapám mesefáját* hozták el a váradi bábo-s fesztiválra, hanem az *Ogajlo csodaszarva* címűt. A burját népmese alapján íródott bábjátékot egy

muzsikussal és egy bábszínészrel játszották el. A bábo-s megannyi szépen faragott bábot mozgatott meg, keltett életre, létrehozván sok apró csodát.

Délben a temesvári Csiky Gergely Állami Magyar Színház társulata egy zenés *Piroska*-előadással lepte meg a nézőket az ismét szűkösnek bizonyuló stúdióban. Különböző zeneszerzők, például Prokofjev, Ravel, Sztravinszkij, Bartók, Debussy zenéire, dallamaira játszották el *Piroska* és a farkas történetét. A lurkók meg drukkolhattak *Piroskának* és a vadásznak, a nagymamának... vagy éppenséggel a toportyánnak, mert volt, aki azt kiabálta be: „Ne lódd le a farkast!”

A marosvásárhelyi bábo-s diákok a Futrinka utca néhány lakóját, Manócskát, Mazsola malacot és barátait varázsolták este az Árkadia színpadára. Mint kiderült: az előadás kétórás, egy szünettel. Az első részben az alapképzésben részt vevő harmadévesek játszottak *Mazsola-meséket* (*Anyá, meséld Mazsolát!*), a második részben pedig a mesteris másodévesek (*Apa, meséld Mazsolát!*). Sok kisgyermek is volt az előadáson. A két produkció így egyben hosszú volt az apróbbaknak, akadt, aki szünetben inkább hazakíváncozott.

És eljött hétmérföldes csizmájában a szombat, a fesztivál utolsó napja is. Reggel tíztől a váradi Regina Maria Színház Arcadia Társulata mutatta be *Povești populare maghiare* (*Magyar népmesék*) című előadását a bábszínházban. Egyébként a román bábtár-

sulat épp a Fux Feszt idején vendégszerepelt Brazíliában, csak a rendezvény végére értek haza.

A zárónapon ejtették meg a díjkiosztó ünnepséget a Szigligeti Színház nagytermében. Biró Rozália, a rendezvény fővédnöke megköszönte a művészeknek az előadások nyújtotta élményeket. Ezután következhetett az eredményhirdetés. A gyermekzsűri díját a kolozsvári Puck Bábszínház kapta *Mimorózzart* című előadásáért. Ahogyan a gyerekek megállapították: ez volt a legjátékosabb előadás a bohócokkal. A legjobb látványvilágért járó Fux Pál-díjat megosztva kapta a kolozsváriak *Mimorózzartja* és a sepsiszentgyörgyi Cimborák *A rest legény* című előadásáért. A legjobb előadásnak járó díjat a szatmáriak vihették haza a *Történet a tálról és a kanálról* című produkcióért. Ez az előadás elnyerte a pedagógus zsűri díját is. Két igazgatói díjat is átadtak: a fesztivál igazgatói díját a szakmai zsűri ajánlásával Szabó J. Viktor bábművészek ítelték oda a Lilliput Társulat *Kispipi és Kistréce* című előadásában nyújtott alakításért, valamint a Székelyudvarhelyi Tomcsa Sándor Színház társulatának *A néma cipő története* című produkcióért. Czvikker Katalin főigazgató felajánlotta a fennmaradásért, fejlődésért, továbblépésért küszködő udvarhelyi társulatnak, hogy ebben az évadban a Szigligeti Alapítvány fedezi a következő előadásaikhoz a PR-anyagok (plakát, szórólap, műsorfüzet) nyomdai költségeit.

A Fux Feszt szakmai zsűrijét az idén Kozsik Ildikó bábrendező, tanár, Maria Mierlűt színész, rendező és Vadas László

rendező alkotta. A díjkiosztón Kozsik Ildikó elmondta: öröm volt újra a Fux Fesztben lenni. Hozzáfűzte: a 2017-es találkozót leginkább a stabil szakmai jelenlét és a megbízható színvonal, kiegyensúlyozottság jellemezte. Versenyprogramon kívül is kiváló előadásokat láthattak. Hangsúlyozta: így kell működnie egy jó színháznak. Egyszerűen jó színházat kell csinálni. És ebbe a bábszínház is beletartozik.

A gyermekzsűrit három testvér alkotta, a Wagner gyerekek: Áron, Lilla és a legkisebb királykisasszony, Juli. A trió mindegyik társulatnak adott oklevelet, mégpedig Julika rajzaival díszítettet. Ezekre az oklevelekre pár szóban rá is írták a véleményezést: például a *Mimorózzart* – a szárnyaló képzelet és pajkos játékos-ság fődíja; a *Toldi* – a legvéresebb küzdelem; A *rest legény* – elragadó árnyjáték. Érdeklődésemre Áron elmondta: a csajok (mármint a két hugi) nagyon élvezték az előadásokat, a zsűrizést. Biztosan mindhármójuknak emlékezetes marad e fesztivál. Lillának tetszettek a vicces bohócok, meg a sok jó zene, a bábok. Juli sejtelmesen somolygott.

A pedagógus zsűri tagja volt Pető Csilla tanfelügyelő, Farkas Tünde óvónő és Szatmári Ildikó magyartanár. Pedagógusként figyelték azt, hogy a bábszínészek miként veszik figyelembe a gyermekek életkori sajátosságait. A bábszínház az anyanyelvi nevelés fontos közege, épp ezért a zsűrizésnél lényeges szempont volt a szép magyar beszéd és

ének. Az is fontos, mi egy előadás üzenete. „Életigenlést kerestünk. Pozitív üzenetet, szépet, jót, humorosat. És persze figyeltünk a látványra és a játékra” – fűzte hozzá Szatmári Ildikó.

Botházy Daróczi Réka, a Lilliput Társulat művészeti vezetője másodmagával, babájának születésére várva, kilencedik hónaposan lelkesen végigfesztiválolta a hetet, figyelve mindenre. Megkértem rá, értékelje a fesztivált azon frissiben. Egyetértett a szakmai zsűrivel abban, hogy kiegyensúlyozott volt a fesztivál. „Mindenikre büszkék tudunk lenni.” Az is céljuk volt, hogy minél több előadásra behozzák a nagyváradi közönséget. Ez a hétköznapi délelőttökön nem mindig

Kis hercegre várva

Elragadó árnyjáték – ahogy a gyerekzsűri fogalmazott

valósult meg a szülők elfoglaltsága miatt, de nincs mód mindent délután vagy este játszani. A szakmai beszélgetések hasznosak voltak. Adódtak viták is, meg merték mondani a résztvevők a véleményüket. A meghívottak sorában külső szemlélőként neves művészek is voltak (mint például Pályi János), akiknek a tekintélye megkérdőjelezhetetlen, s ők is jó meglátásokkal, tanácsokkal szolgáltak. Fontos a személyes kapcsolatépítés, öröndetes, hogy el tudtak jönni Váradra a felvidéki és a vajdasági bábosok is. A rozsnyóiak már voltak Erdélyben, de Váradon még nem. A vajdasági trupp meg most alakulgat. „Voltak nehézségek a fesztiválon, de hiányérzet nincs, ami rajtunk múlt, megtettük” – összegzett Réka. (A babája október végén világra is jött.)

Az esti műhelymunkákat irányító Szabó Attila először volt Fux Fesztén, és nagyon tetszett neki a találkozó hangulata. Nem volt állandó csapat a workshopokon, hiszen nagy volt a jöves-menés, vándoroltak a truppok, 12-25 fő között ingadozott a létszám, hat-hét stabilan jelen lévővel. Jó volt együtt dolgozni velük. Bohóctechnikákkal foglalkoztak, amelyek báb-színházban is jól használhatók. Szó volt a közönséghez, valamint a tárgyakhoz való viszonyulásról, a játékra való nyitottságról, arról, hogy miként lehet olyan energiaszintet elérni, hogy élettel töltődjön meg egy adott tárgy. „Jó volt a fesztivál részesevé válni. Izgalmas és őszinte párbeszéd alakult ki. Színvonalas hozzászólások hangzottak el. A lényeg:

csináljunk valami jót, mert van igény rá. És persze jókat játszottunk” – összegzett Szabó Attila.

Díjátadás után a Vojtina Bábszínház *A só* című előadását lehetett volna megtekinteni, ám a debreceniek betegség miatt nem tudtak vendégszerepelni. Ehelyett a délutáni programot hozták előbbre. A nagyvilágot járó pécsi MárkusZínház gyönyörű szép lírai előadását láthatta a

*Fesztiválbúcsúztató
lufieregetés*

A gyermekzsúri értékel

közönség *A repülés történetéről*. Az útkeresésről, a szabadságról, a repülés vágyáról szóló játékban szépen bontakozott ki a repüléshistória – léghajóval, zeppelinnel, különféle repülőgépekkel, helikopterrel, űrszondákkal. Néhány gyerkőcnek különösen „a nagybajuszú bácsi” mókázása, humora, ízes beszéde tetszett. A társulat zenészei pedig szép „elszállós” dzsesszmuzsikával kísérték a bábművészek játékát.

A Fux Fesztől színes lufikkal búcsúztak a gyermekek. A szervezők az előcsarnokban osztották ki a luftballonokat. A gyermekek aztán a színház lépcsősoraira álltak, s a rajtszóra jobbra egyszerre engedték föl a léggömböket, hogy szálljanak az ég felé, s vigyék hírét így is a III. Fux Fesztnek.

TÓTH HAJNAL

Mrožekről nem megfeledkezni!

Kritika

A Szigligeti Társulat Mrožek *Tangó* című darabjának bemutatójával egy tavalyi adósságot törlesztett, hiszen egy bal-eset miatt csúszott az idénre a Harsányi Sulyom László rendezte előadás.

Sławomir Mrožek műveinek központi témaköre korunk személyiségválsága, az elidegenedés és önazonosság-vesztés. Groteszk vagy abszurd helyzeteket, modelleket állít színpadra, amelyekben a realitás is jelen van. A szereplők logikáját, a művészek teóriáit a köznapi élet törvényeivel szembesíti, a hatalom, a kegyetlenség, a morál és a nemiség összefüggéseire mutat rá. Alakjai szerepválsággal küzdenek, ki akarnak bújni a formulák és sztereotípiák korlátai közül, egyéniségük megtalálására és érvényesítésére törekszenek. Hősies gesztusaik, nagyratörő próbálkozásaik rendre komikus fel-sülésekre torkollnak, de a végkifejlet Mrožek csaknem minden művében komor.

A *Tangó* című dráma alapkonfliktusa a kulturális hagyomány és modernség szembenállása. Az író az értékrendszer félreállításának következményeit boncolgatja, és végül az értelmiség félreszorulására, térvésztesére, a hagyományos kultúra életképtelenségére esik éles reflektorfény.

Fotók: Szigligeti Színház

„A dráma alaphelyzetéből – abszurd vonásként – maga a drámaiság hiányzik; megakadt ugyanis a nemzedéki konfliktusok örökletes folyamata. A szülők – úgy vélik – annak idején végérvényesen szétzúzták a normarendszert, és nem hajlandók átállni a hagyományörző szerepkörre. Programjuk a teljes szabadosság (»azt csinálja mindenki, amihez kedve van«). Ennek következtében azonban a jelenkori ifjúság légüres térbe kerül. (...) Az új nemzedéknek ilyenformán két lehetősége marad: vagy újabb konvenciókat kell teremteni, vagy helyreállítani a régiakat. Ez utóbbi út látszik előtte járhatónak, így tehát groteszk szereposztásként Artur lép fel a hagyomány harcosa-ként – a szülőkkel és nagyszülőkkel mint a korlátlan szabadság védelmezőivel szemben, és ezzel mégiscsak kibontakozik egy fonákjára fordult konfliktus” – írta a Tangóról P. Müller Péter színháztudós a múlt században.

A darab mit sem veszített aktualitásától, az értékek és értékrendek, a múlt, a jelen és jövő, a hagyomány és modernség kérdéskörei éppen úgy foglalkoztatják korunk értelmiségét, mint 1964-ben, amikor a *Tangót* írta – amúgy harmincnégy évesen – a szerző.

Mielőtt beültem az előadásra, színházat értő barátom arra kért, vonatkoztassak el mindentől, amikor a Szigligeti Társulat produkcióját nézem. Bizonyára az 1980-ban, Nagyváradon, Alexandru Colpacci rendezésében bemutatott *Tangóra* célzott, amelyről bátran merem állítani, hogy előkelő helyet foglalhat el a színháztörténetben.

Persze, ez nem jelenti azt, hogy 2017-ben is ugyanúgy kellene színpadra állítani a művet, hiszen mások a politikai viszonyok, más a társadalmi berendezkedés, másképpen viszonyulunk a szabad szerelemhez, a szabadsághoz, változott a polgári jelző értelmezése nemcsak 1980-hoz, de 1964-hez képest is. Ami nem változott, legalábbis a görögök óta biztos nem, az ember és az ő viszonya a hatalomhoz. Mrožek nem személyeket, hanem típusokat írt színpadra, helyzeteket modellezett, abszurd, groteszk helyzeteket.

A mostani nagyvárad *Tangó* ismertetőjében ez áll: „Vég egy háromgenerációs családot, amelyben a lecsúszott nagynéni és a jobb napokat látott nagybácsi naphosszat kártyáznak. Adj hozzá egy középkorú apát, aki idétlen kísérletezge-

téssel mulatja az időt. Spékeld meg az anyával, aki a házibaráttal flörtöl, sőt!

Amikor ezek már kellően főnek a levükben, fűszerezd meg a család ifjú trónkövetelőjével, aki nemcsak hogy nem vágyik ebben a trutymóban úszkálni, de egészen más elképzelése van az egészséges táplálkozásról.

Ő véget vetne a mindent megengedő léhaságnak, és végre rend uralkodna az élet káoszán.

Nincs még kialakult receptje, de a magához ragadott szűrő- és vágóeszközökkel megpróbálja újravagdalni az összetevőket, hogy hagyományos fűszerekkel visszahozza a tradicionális ízeket.

Az ő konyhájának díszke kedvese szűzpecsenyéje, amit aranyos mártásban kíván szervírozni.

Hogy ebből mi sült ki? Hát biztos nem tragédia. Apja még időben figyelmezteti korunk (konyhaművészetének) alapigazságára: A tragédiák kora lejárt! Csak bohózat lehet a végeredmény!

Azzal azonban senki se számol, mi van, ha a lé(t) váratlanul odakozmál.”

Nem tiszteltem elemezni Mrožek darabját, megtették ezt avatott irodalom- és színháztörténészek, kutatók, de annyit kénytelen vagyok megjegyezni, hogy a *Tangó* nem családi történet, és humora ellenére még kevésbé komédia. A halál ugyanis soha nem vicces. Az önkény sem. Még akkor sem, ha a „tragédiák kora lejárt”.

A két fenti idézetet tekintve, a kiindulópont volt hibás, vagy a rendező nem a megfelelő kulcsot használta Mrožek művéhez. A *Tangót*, ahogy a szerző többi darabját sem, nem lehet „reálisba játszani”, mert elvész a lényege: a jelenkor abszurditása és nem utolsósorban drámája. A szerző maga adja meg a kulcsot, a rendező idézi is: „Csak bohózat lehet a végeredmény.” A *Tangó* szereplői ugyanis clownok, ami nem mindig egyenlő a cirkuszi bohócokkal. Olyan clownok, amelyeket a politikai, társadalmi porondon látunk.

A rendező az abszurdot, a groteszket nem úszhatja meg azzal, hogy színpadra állítja a szöveget, és szépen betartja a szerzői utasításokat, mert abból nem lesz korszerű, a korunkat megmutató előadás.

Az első percekben boldogan szemléltem a teret. A stúdió közepén rendetlen szoba, a káosz közepén a család néhány tagja kártyázik. Egyik oldalon ravatalasztal, a másikon tükörszekrény, ajtó. Remek, a darab szellemiségét megmutató díszlet, és ez a „rendbe rakott” szobára is vonatkozik. Mi nézők körbeüljük a „szobát”, azaz ott vagyunk. Mivel ismerem a darabot, tudtam, mi következik. Benne vagyunk ám nyakig – gondoltam, és előre örültem. Aztán csalódtam, de nagyon, hiszen gyakorlatilag azt láttam viszont a színházban, amit a kötetben olvastam.

A közel háromórás előadás két szünetének valamelyikében akár el is mehettünk volna; ami mégis ott tartott, az a színészi játék.

Hiteles alakítások abban a kulcsban, amelyet a rendező a kezükbe adott. Mi több, ők ráéreztek a szerepekben rejlő clownokra, és becsempészték alakításaikba annyit, amennyi ebből a rendezői elképzelésbe belefért.

Közlöm tisztelettel, hogy én mindentől elvonatkoztattam, de fájdalom, Mrožekről nem tudtam megfedkezni.

SIMON JUDIT

Nagyvárad Szigligeti Társulat
Sławomir Mrožek: *Tangó*
Fordította: Kerényi Grácia

Rendező: Harsányi Sulyom
László

Dramaturg: Zsigó Anna

Díszlet- és jelmeztervező:

Florina Bellinda Vasilatos

Koreográfus: Tőkés Imola

Eugenia, a nagymama: Fábíán
Enikő

Eugeniusz, a testvére: Dobos
Imre

Stomil, az apa: ifj. Kovács
Levente

Eleonora, az anya: Firtos Edit
Artúr, a fiú: Hunyadi István

Edek: Sebestyén Hunor

Ala, az unokahúg: Trabalka
Cecília

Álhorror az abszurd legmélyebb bugyraiban

Darren Aronofsky: anyám!

Egy ház az erdő közepén. Egy tűzvész, egy nő, egy férfi. Egy kristály, egy kazán az alagsorban, egy vendég, majd még egy. Vagy mégsem? Darren Aronofsky új filmjében egy pillanatra sem próbálja véka alá rejtetni, hogy amit a vásznon látunk, nem több, mint egy többféleképpen értelmezhető szimbólumrendszer része. A kialudni nem akaró parázstól a konyhaablak üvegébe ütköző légyig itt semmi, de tényleg semmi nem az, aminek látszik.

„Darren Aronofsky kiruccanása a horrorba” – hirdette az *anyám!* (*mother!*) egyik reklámszlogenje. Távolabb sem állhattott volna a valóságtól, hiszen az *anyám!* maximum annyira horror, mint amennyire sportfilm, mondjuk, a *Fekete hattyú* (*Black Swan*, 2010), vagy amennyire csillagászati témájú A

forrás (*The Fountain*, 2006). Tény, hogy a mindössze 48 éves direktor számos műfajban megmutatta már hozzáértését, legutóbb épp egy bibliai történetet dolgozott fel a 2014-es *Noé-ban* (*Noah*), bár az vitatható, hogy mekkora sikerrel, de annyi nyilvánvaló, hogy zsánerfilmhez még csak hasonlót sem produkált soha. A „vita” egyébként az a szó, amely talán a legjobban jellemzi az önmagát (részben joggal) a világ legmegosztóbb rendezőjének beállító Aronofsky filmjeinek nagyközönségbeli és kritikai

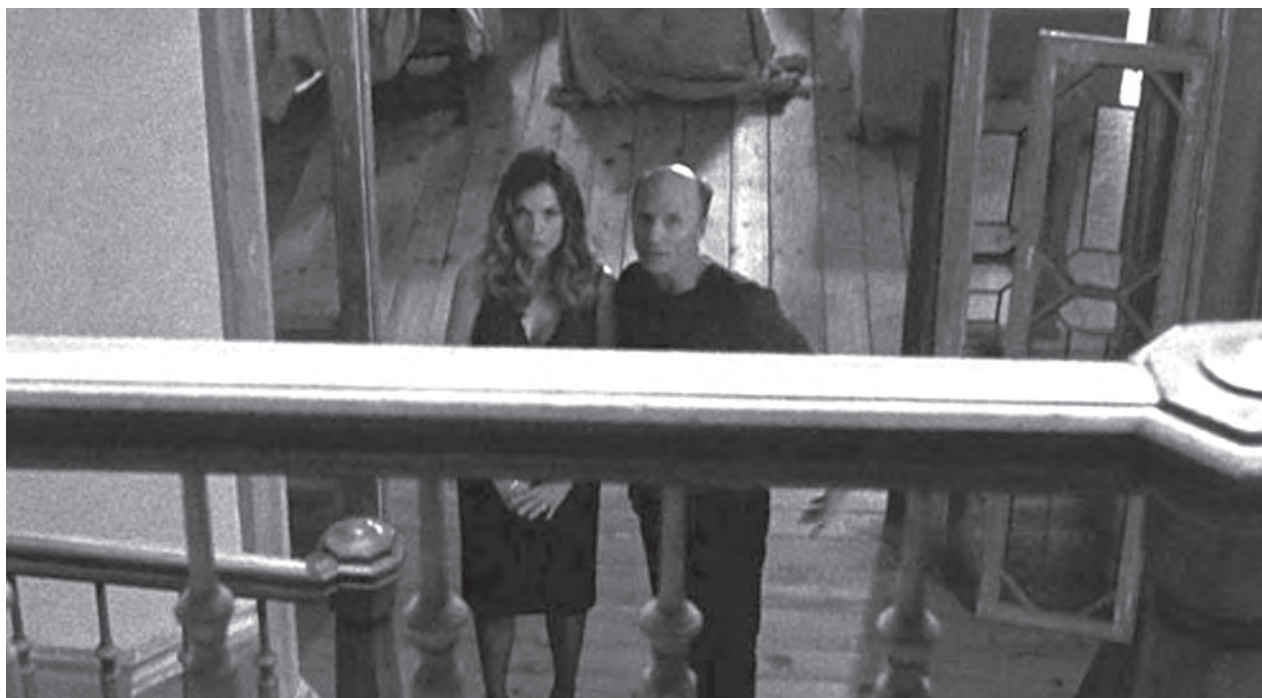
*Mi az anyám kínja történik itt? –
Javier Bardem és Jennifer Lawrence*

fogadtatását. Kevés kivétellel vagy imádni, vagy gyűlölni lehet őket, és ez az *anyám!*-mal sincs másképp, sőt. Már csak azért sem, mert műfajilag teljesen behatárolhatatlan, de főleg azért, mert nagyvásznon szinte soha nem látott bátorsággal használja a szürrealizmust és az extrémbe menő, felkészületlen szemmel nézve moziteremből-kivonulásig elborzasztó abszurdot.

Egy friss házaspár él egy tűzvész után újraépített házban. A férj (Javier Bardem) tehetséges költő, a nála jóval fiatalabb feleség (Jennifer Lawrence) pedig hatalmas odaadással és érzékkel szépítgeti-tökéletesítgeti a külvilágtól teljesen elzárt otthont. A házaspárnak egy napon látogatója akad, egy idősödő, folyton köhögő férfi személyében (Ed Harris), aki nem tűnik úgy, hogy bármikor is szándékozná elhagyni a másik kettő szerelmi fészket. Nem sokkal később a kedves felesége (Michelle Pfeiffer) is megjelenik az ajtóban, és innentől előbb elemről elemre, egy lépcsőn leguruló labda fokozatosságával, majd egyre örültebb tempóban elkezd szétesni minden, egészen a végletekig elszabadult végkifejletig. A film cselekményéből nagyjából ennyit lehet és szabad elárulni, legfeljebb még azt, hogy ezen a ponton akár úgy is

tűnhet, hogy furcsa kamaradarabot láthatunk négy nagyszerű színész előadásában, de ennél is nehezen tévedhetnénk nagyobbat.

A kísértetház-motívumra rájátszó első jelenetsorban fáradhatatlanul Jennifer Lawrence (a filmbeli karakterének nincs neve) hosszú, fonott copfját követi a kamera, miközben a szélsőségesen felhangosított zörejek miatt akár azt is hihetjük, valóban horrort nézünk. A képi megoldás egyébként hirtelen a *Saul fiát* juttatta eszembe, de ugyanolyan hamar arra is visszaemlékeztem, hogy a *Saulnál* meg pont Aronofsky egyik korábbi filmje, *A pankrátor* (*The Wrestler*, 2008) ugrott be, ahol a film felében a főszereplő Mickey Rourke csapzott, hidrogénszőke copfja mögül kukucs-kálhattunk a világra, a kígyó tehát

Csak látogatóba jöttek, na persze –
Michelle Pfeiffer és Ed Harris

(ló)farkába harap. A közelképek túlhasználata ugyanakkor számos jópofa képi játékra is alkalmat teremt, megmosolyogtató például, amikor a film elején a férfi a nő főztjét dicséri, miközben nemhogy ételt, de még egy tányért sem látunk, kizárólag arcokat közelről. Aronofsky egyébként híres arról, hogy nem bánik félénken a meghökkentő vizuális megoldásokkal, és az *anyám!* sem szűkölködik ilyesmi-
ben – a „copfkamera” még talán a legszelídebb rendezői jegy, ami itt visszaköszön, de az a szinte már buñueli vizuális orgia, amely az utolsó félórában vár a nézőre, minden bizonnyal még a rendező legelvetemültebb híveit is képes lesz sokkolni. Ugyanakkor az sem kétséges, hogy attól a ponttól kezdve, ahol teljes mértékben és végképp elhagyjuk a „normális mozifilm” talaját, filmtörténeti jelentőségű

képeket látunk – jelentsen ez jót vagy rosszat.

Hogy pontosan mi az allegória mögöttes jelentése, azon lehet gondolkodni, bár a legkézenfekvőbb értelmezések szerint egyrészt Istent, másrészt pedig az emberi alkotót, a művészt kell keresnünk a szimbólumok mögött. A két interpretációt persze nem föltétlenül kell elválasztani egymástól, hiszen az isteni és az emberi alkotás, a Teremtő és a Művész a művészettörténet során

gyakran alkotott szerves egységet. Sokan bírálták egyébként Aronofskyt azért, mert úgymond önnön géniuszát írta bele a filmbe és emelte krisztusi magasságokba, de a magam részéről nem látok benne semmilyen kivetnivalót, hogy egy jelentős életművet maga mögött tudó filmrendező egyszer egy ars poeticával is előálljon. Bár adja magát a párhuzam, hogy a zseniális alkotó, az ünnepezt „költő” figurája tulajdonképpen a rendező maga, a film valójában nem a művészt, hanem magát a művészetet helyezi előtérbe. Aronofsky azt fejtegeti, mit jelent a (művészi) alkotás, honnan jön, mennyit ér, és mire vagyunk képesek érte.

Ahhoz azonban, hogy végül valamelyest összeálljon a kép, benn kell maradni a moziban a film végéig – ami láthatóan nem mindenkinek sikerül, de ez sem véletlen. Darren Aronofsky ugyanis nemcsak a művésztől és a művészetről mondja el korántsem szépelgő véleményét, hanem azt is világossá teszi, hogy hogyan viszonyul ő a közönségfilmes munkához. Az elmúlt munkái valahol a művészfilm és a közönségfilm között mozogtak, sőt egy-kettő kifejezetten népszerűnek mondható, gondoljunk csak a Natalie Portmannek Oscart érő *Fekete hattyúra*, a Mickey Rourke nagy visszatérését hozó *A pankrátorra*, vagy akár a mozikasszáknál megbukott, de mára megkerülhetetlen kultfilmmé vált *Rekviem egy álomért*-ra (*Requiem for a Dream*, 2000). Az *anyám!* ezekkel ellentétben kíméletlen odamondás: az abszurdon túl olyan elemekkel operál, amelyek sokakban okoznak majd felháborodást, megrökönyödést vagy épp tökéletes értetlenséget, tulajdonképpen tesztelve közönségét, vagy, rosszmájúbb értelmezés szerint, méretes középso-ujjat mutatva mindazoknak, akiknek valamilyen oknál fogva nem sikerült a brechti elidegenítést megélniük, és a

humorérzéküket is otthon felejtették, ezért pechjükre kénytelenek szó szerint értelmezni a történeteket. Ebbe pedig a film (véletlenül vagy szándékosan) félrement marketing-kampánya is vastagon belejátszik, hiszen a horrorfilmet váró közönség a legenyhébben szólva pofára esik hatályos időn belül (még a moziban is a film előtt két rémes tucathorror előzetesét vetítették). Darren Aronofsky józanul és megfontoltan, tiszta fejjel elment a falig, és ha ez a film a hollywoodi karrierjének végét jelenti, azt ő fogja a legkevésbé bánni.

NAGY ORSOLYA

anyám! (mother!),

(Amerikai Egyesült Államok, 2017)

A forgatókönyvet írta

és a filmet rendezte: Darren

Aronofsky

Fényképezte: Matthew

Libatique

Szereplők: Jennifer Lawrence,

Javier Bardem, Ed Harris,

Michelle Pfeiffer

Összegabalyodott idősíkok

A *Hurok* című filmről

Volt egy haverom, akinek egy időben az volt a passziója, hogy egyesével kivette a városi könyvtárból az összes Agatha Christie-krimet, és miután elolvasta, úgy vitte vissza ezeket, hogy az 54. oldalon felszamárfülezte a lapokat, és kívülről ráírta a kis háromszögekre, hogy TITOK. A krimikre kiéhezett olvasók persze nem tudták megállni, hogy fel ne hajtsák a kis számárfüleket, ahol legnagyobb megdöbbenésükre a csak az utolsó oldalakra szánt megoldás, azaz a gyilkos kiléte volt olvasható. Egész pontosan így: A gyilkos pedig (... és itt egy név szerepelt). A *Hurok* esetében egy ilyes trükkre, vagy valamire való spoilerezésre igazándiból esélyünk sincs, nem lehet a történetet ilyen könnyedén lebuktatni.

Az első gondolata a moziból kitóduló közönség egy részének nyilvánvalóan abban a szokványos kérdésben fogalmazódik meg, mint mikor egy olyan műtárggyal kénytelen a múzeumban szembesülni, ami az égvilágon semmilyen hatással nincsen rá. Mit akar a művész kifejezni? – dörmögi maga elé a kérdést vagy teszi azt fel félhangosan, hátha valaki megadja rá a választ. Sajnos azt kell mondanom, hogy vagy az van, hogy Madarász Isti is nagyot harapott az öncélúság bűnének almájából, vagy az, hogy talán ő maga, a rendező tudná leleplezni a film elkészítésének sajátos motivációját.

Félreértés ne essék, nem szívesen tanácsolnám el a moziba járó közönséget a film megtekintésétől, azzal a daccal, hogy a film rossz. Mert technikai megoldásait, az idővel és térrel való játszadozását, vagy akár a színészek játékát igenis érhetik dicsérő szavak. Sőt a közönség másik része nyilván azzal lesz elfoglalva hazafelé menet, de még másnap a monitor előtt görnyedve is, hogy összerakja a mozaikdarabkákat, és végre következetes, lineáris (idő)rendbe helyezze a történetet. Tapasztalatom szerint elég sokan odáig vannak az efféle történetekért, gondolok itt a *Memento* sikerére, vagy a *lé*

meg a Lola méltatására példának okáért. De felhorkant a néző akkor is, mikor a *Mátrix* fekete macskája másodjára lopakodott az egér után a háttérben, mint ahogy az *Idétlen idő-kig* meg kifejezetten a humor forrása-ként használta az idő megbabrálását. Most, íme, van egy új magyar film is, mely ezt használja fel rejtegetett mondanivalójához.

De nézzük meg tüzetesebben, mit is művelnek Madarászék a *Hurokban*. A színészek gyors beszéde már eleve ad egy lüktető izgalmi állapotot és egy tempósabb jelleget a filmnek. Az alkotók azt sem felejtik el, hogy a rögzítés évtizedeit éljük, szóval előkerül benne a kamera, a videó, az üzenetrögzítő és az ipari kamera is, ami a narratíva szempontjából korántsem lényegtelen. Érdekes viszont, hogy a mobiltelefonok kimeradnak a történetből. A tereken átívelő mozgás közbeni kapcsolattartást egyidejűsítő, internettel is felszerelt okostelefonok tehát nem jönnek szóba ebben a kitalált világban. Mint ahogy az sem nyújt feltétlenül megfelelő kiindulási pontot a történet összerakásához, hogy néhány időmérő eszköz megjelenik egy-egy vágóképben, mert a ravaszdí filmkészítők nem állták meg, hogy ezekkel a bevágásokkal olykor csapdába csalják az

időrendi megoldásban hívó szemfüles nyomozó típusú nézőket.

Van úgy, hogy ez egyszerű figyelemelterelés, vagy ha úgy tetszik, a nézőben előbb-utóbb feleslegessé váló, válasz nélkül maradt kérdés. Akárcsak az, hogy mit is szeretnének a filmesek a sakktábla szimbolikájával üzeni, ha csak azt nem, hogy nagy hatással volt rájuk Bergman és a halál. A történet térbeli elhelyezéséből kiemelendő, hogy bár ugyanazokat a köröket futjuk, lakás, kórház, autómosó, más-más kameraállásokból véve, mégis van a film díszletében egy olyan Bermuda-háromszög, ahol a film szereplőinek identitását elveszítjük, majd új formájában ismét megtaláljuk. Viszont az végig érezhető, hogy a film készítői nem akarták profán módon egy egyszerű skizoid osztódáson alapuló sztorival a szemünket kiszúrni. Bár tény, hogy van néhány snitt, amit, úgy fest, Nagy András operatőr nem bírt kihagyni, mint a tócsák tükrében felvett főhős, vagy az üvegtéglák torzítása mögött szétmálló arc játéka. De ez az alkotás akkor is bonyolultabb ennél.

Az efféle filmek szerelmesei egyebek mellett ezért is szeretik az ilyen típusú feladványokat, mert szeretnek a kákán is csomót találni. Azaz nem restek az ilyen sztorikban logikai hibák után szimatolni. Példának okáért napokig eltöprengeni azon, hogy miként is van összekötve a kamera és a videó, és ez milyen összefüggéseket mutat a csévéléssel mondjuk. De persze van, aki heideggeri tézisekkel hozakodik elő, mint ahogy olyan is, aki lebuktatni véli a történetet azzal, hogy kétszer két pár tornacipőt nem ugyanúgy kent össze kosszal a kellékes vagy az öltöztető.

Madarász Isti filmje igazi szerzői film, hiszen Madarász nem csupán rendezője a filmnek, hanem forgatókönyvírója is egyben. Azt azért nem tudja véka alá rejteni, amit a nagyok, hogy honnan és milyen hatások érték, mikből is lopja össze filmjeit, és mit adott bele ő maga. Nem akarok

nagyon belemenni abba, hogy rég láttam spagettiwesternt és Hamupipőke-történetet is ilyen direkt hebegurgya módon visszaköhögni, mint ahogy azt is nehezen emészttem meg, ha valóban azt a következtetést szeretné levonni a szerző, hogy a jó én győzedelmeskedése a rossz fölött csak a téren és időn túli szerelem tavában való fürdőzés után lehetséges. Mert az már tényleg túlnyúlna az esztétikai kutakodás terepéül szolgáló komfortzónámon.

A színészek, meg kell hagyni, egész jók. A főszereplő Száraz Dénes megfelelően viaskodik önmagával, és Martinovics Dorina sem játssza egyáltalán túl az ex-drogos, de azóta jó útra tért várandós barátnőt egyik fordulatban sem. Anger Zsolt gengszterkedése pedig a tőle várt módon hiteles. Hegedűs D. Géza az apa és orvos szerepében pedig szintén a helyén van, de tőle is megszoktuk már a profizmust. Egy rövid mondattal kifejezve, a színészek nem múlt, sőt.

Mindenesetre Madarász filmje gyermekbetegségei ellenére is nézhető, bár Möbius-szalag ide vagy oda, azért nem állítanám végtelenített lejátszásra a „videót”, de bele se pörgetnék, minek?

BERETVÁS GÁBOR